

પ્રેમલક્ષ્મી-પ્રથમાલોક

ધન્વકુમાર

અંક ૨ જો : રાસ

નૃનાલાલ દલપતરામ કવિ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ઓપીરાઈટ મંચ
૧૯૮૦-૮૫

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

ગુજરાતી કાર્યકારાભિટ વિભાગ

અનુક્રમાંક ૧૪૮-૭૫ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ઈલ્લુકુઠાર

વિષય ૧ : ૨

પ્રેમભક્તિ-ગ્રન્થમાલાનાં નવીન ગ્રન્થો અને આવૃત્તિઓ

પ્રથમાવૃત્તિની સાલ

૧૭, શકુન્તલાનું સંભારણું (૨જ આવૃત્તિ)	...	૧૯૨૬
૧૮, કુરુક્ષેત્ર : પ્રથમ કાંડ, યુગપલટો (૩જ આવૃત્તિ)	...	૧૯૨૬
૧૯, કુરુક્ષેત્ર : દ્વાદશ કાંડ, મહાસુદર્શન (૨જ આવૃત્તિ)	...	૧૯૨૭
૨૦, હિદયોધન (૨જ આવૃત્તિ)	...	૧૯૨૭
૨૧, અર્ધશતાબ્દિના અનુભવબોલ	...	૧૯૨૭
૨૨, સંસારમન્થન (૨જ આવૃત્તિ)	...	૧૯૨૭
૨૩, વિશ્વગીતા (૨જ આવૃત્તિ)	...	૧૯૨૭
૨૪, ઇન્દુકુમાર, અંક ૨જો (૨જ આવૃત્તિ)	...	૧૯૨૭
૨૫, ન્હાના ન્હાના રાસ, ભાગ ૨જો (૨જ આવૃત્તિ)	...	૧૯૨૮
૨૬, ગીતમંજરી	...	૧૯૨૮
૨૭, જહાંગીર-નૂરજહાન	...	૧૯૨૮
૨૮, -૨૯, કુરુક્ષેત્ર : ચતુર્થ કાંડ, યોધપર્વણી	...	૧૯૨૮
પંચમ કાંડ, પ્રતિગાદનંદ	...	૧૯૨૮
૩૦, કુરુક્ષેત્ર : એકાદશ કાંડ, શરણ્યા	...	૧૯૨૯
૩૧, કુરુક્ષેત્ર : દ્વિતીય કાંડ, હસ્તિનાપુરના નિર્ધોષ	...	૧૯૨૯

૧૯૩૦માં છપાશે

૧, શાહાનશાહ અઝમરશાહ	૫, સંબોધન
૨, ઇન્દુકુમાર, અંક ૩જો	૬, કુરુક્ષેત્ર : તૃતીય કાંડ, નિર્ધાર
૩, પાંચ ઉપનિષદો, સમ્પ્રલોકી	૭, કુરુક્ષેત્ર : દશમ કાંડ, કાળનો ડંકો
૪ ધર્મમન્થન	

કુરુક્ષેત્ર મહાકાવ્યના ૭ કાંડ છપાયા છે : ૧૯૩૦માં બીજા
બે કાંડ છપાશે.

પ્રેમભક્તિ-ગ્રન્થમાલા

પ્રથમાવૃત્તિની સાલ

૧, કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૧ લો (૨જ આવૃત્તિ)	૧૬૩૦
૨, રાજ્યસૂત્રોની કાવ્યત્રિપુટિ ...	૧૬૦૩-૦૫-૧૧
૩, વસન્તોત્સવ (૩જ આવૃત્તિ) ...	૧૬૦૫
૪, કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૨ નો (૨જ આવૃત્તિ)...	૧૬૦૮
૫, છન્દુકુમાર, અંક ૧ લો (૩જ આવૃત્તિ) ...	૧૬૦૯
૬, ન્હાના ન્હાના રાસ, ભાગ ૧ લો (૬ઠ્ઠી આવૃત્તિ)	૧૬૧૦
૭, શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા, સમ્પ્રદાયી (૨જ આવૃત્તિ)	૧૬૧૦
૮, જયા-જયન્ત (૪થી આવૃત્તિ) ...	૧૬૧૪
૯, મેધહૃત, સમ્પ્રદાયી (૩જ આવૃત્તિ) ...	૧૬૧૭
૧૦, છાંડા (૪થી આવૃત્તિ) ...	૧૬૧૮
૧૧, મિત્રદર્શનો ...	૧૬૨૧
૧૨, રાજર્ષિ ભરત (૨જ આવૃત્તિ) ...	૧૬૨૨
૧૩, પ્રેમકુંજ (૨જ આવૃત્તિ) ...	૧૬૨૨
૧૪, પ્રેમભક્તિ-ભજનાવલિ ...	૧૬૨૪
૧૫, સાહિત્યમન્થન ...	૧૬૨૪
૧૬, વૈષ્ણવી પોઝશ ગ્રન્થો, સમ્પ્રદાયી ...	૧૬૨૫

પ્રેમભક્તિ-મંથનાલાલ

ધન્દુકુમાર

અંક ૨ જો, રાસ

૫૬

નૃનાલાલ દલપતરામ કવિ

વિ. સં. ૧૯૮૧]

[ઇ. સ. ૧૯૩૦]

દીપતિ દાહ રૂપીઆ

: કર્તાને માટે રજીસ્ટર્ડ ::

પ્રકાશક : ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ,
ભદ્ર, અમદાવાદ, નં. ૧

૨-૨
૧૪૯૭૫

આવૃત્તિ ૧ લી	૧૯૨૭	પ્રત ૨૦૦૦
આવૃત્તિ ૨ જી	૧૯૩૦	પ્રત ૧૧૦૦

*

૧૯૨૭ની સાલ પછી પ્રત્યેક ગ્રન્થની પ્રત્યેક
પ્રત ઉપર કર્તાની દૂકી સહી હોય છે.

*

મુદ્રક : મોતીભાઈ મથુરભાઈ પટેલ
મુદ્રણસ્થાન : ચરોતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, આણંદ

નિવેદન

ષ. સ. ૧૯૦૯ માં ઇન્દુકુમારનો પહેલો અંક છપાયો હતોઃ આજે સોળ વર્ષે એ નાટકનો બીજો અંક છપાય છે. રસરસિકાની ચે ધીરજને અવધિ હોય. વાંચક! વિશ્વંબને માટે ક્ષમા આપજો. હું ઉંઘ્યો ચે નહોતો કે આજસ્યો ચે નહોતોઃ એ અન્તર્ગાળાના સોળ વર્ષની મ્હારી સાહિત્યસેવાનો ઇતિહાસ ગુજરાત પાસે મોજૂદ છે.

અને છેલ્લાં સોળ વર્ષો! એ સોળ વર્ષોમાં જગત નવુંજૂનું થઈ ગયું. વીસમીસદી બાલક હતી તે પચ્ચીસ વર્ષની પ્રમદા બની છે. યૂરોપનો નકરો નવો ચીતરાયો. પૃથ્વીના ખંડ-ખંડ પલટાઈ ગયા. માનવ-ઇતિહાસે નહોતો દોઠો એવો મહાસંગ્રામ ખેલાઈ ગયો. એ જગહાકક્ષના પડયા ભરતખંડમાં—ને આપણા ગુજરાત દેશમાં ચે ગાજી ગયા. વાવાઝોડું આવે ને આંધી ચ્હડે, એમ જગતભરમાં એક વાવાઝોડું વાઈ ગયું. સંસાર નવા ધડાયા; જગત બાજી નવે જન્મે આવ્યું.

આવી જગતઉચ્ચલાયલોમાં ચે અમ્મર કોઈ હોય, તો એક કવિતા. સૈન્યો દળાયાં, નગરો અટવાયાં, પ્રજાઓ છંદાઈ, સંસ્કૃતિઓ પલટાઈઃ ત્હો ચે શેલી શીલર કે દ્વારામ એના એ જ છે અમૃતસ્થંભો—ત્હારે હતા

તેવા આજ. કાળના પસટાતા યુગાન્તરોથી કવિતા પર છે. કવિતા
કપ્હારે ય જૂની થતી નથી. કાળની ઝાળથી ન કરમાય, એ એક
કવિતા. મહાકવિ કાલિદાસ પછી કેટકેટલા યુગાન્તરો હિન્દના ઇતિ-
હાસમાં પસટાઇ ગયા? મેઘદૂત કે શાકુન્તલને એ સંસારવિશ્લેષો
ઝાળાથી ચે અડકી ગયા છે? સંસારવિશ્લેષોની તડીઝાંયડીથી
કવિતા સદા પર છે.

એવી—સંસારવિશ્લેષથી પર કવિતા ઇન્દુકુમારમાં છે કે નથી
એ ઉચ્ચરવાનો મ્હારે હક નથી. ઇન્દુકુમાર રચાતાં રચાતાં આજ
સત્તાવીશ વર્ષ પૂરાં થવાં આવ્યાં; એ સત્તાવીશ વર્ષમાં આપણે દેશ એનો
એ જ રહ્યો છે? હજી હવે છપાશે તે બીજા-ત્રીજા અંકમાંનાં ધણું-
ખરાં ગીતો તો વીશેક વર્ષો પૂર્વે લખાયેલાં; ને પૂર્ણાદિતિનો કળશ
મ્હડતાં હજી કંઈક વર્ષો તો વીતશે. મ્હારી મનોભાવનાઓનાં આ
શબ્દચિત્રો આટઆટલે વર્ષે ચે મ્હને પૂરાં સન્તોષતાં નથી, ને
વાંચક! ત્હને ચે પૂરાં એ ન સન્તોષે તો આપણે સમદુઃખિયાં
છીએ એટલું સંભારજે; અને ત્હારી સુજનતા ગણવા દે તો ત્હમને
ક્ષન્તવ્ય ગણજે!

બનેવારી ૧૯૨૫

નહાનાલાલ દલપતરામ કવિ

ઈન્દુકુમાર

અંક બીજો, રાસ

સ્થળ : અમૃતપુર નામનું નગર

કાળ : એક ત્રીજી

પાત્રો :

શ્રી પાત્રો :

પાંખડી

નેપાળી ભેગણ

કાન્તિકુમારી

ચક્ષુદેવી

પ્રમદા સુન્દરી

વિલાસ

વસન્ત

કાંચન

તારા

કુમારી

પુરની અન્ય સુન્દરીઓ અને

કુમારિકાઓ

પુરુષ પાત્રો :

ધન્વકુમાર

જયદેવ

ભદ્રરાજ : ચક્ષુદેવીનો પતિ

ભાભા બિન્દુ

ભાભો

પુરના અન્ય ગૃહસ્થો

પ્રવેશ ૧ લો

રથલકાલઃ આગરને તીરે સહવાર

રાસે રમે રંગલેલી,

સાહેલણી રાસે રમે રે.

(શિખરેથી જગતમાં મીતટકુકા ડોળાય છે.

અભિલગુલાલના સાથિયા રે પૂર્યા;

વિન્ધ ભરી ઊળાં એ ઉડેલી:

સાહેલણી રાસે રમે રે.

(અટાપટી રંગલેલીઓનો સંસારધ્વજ જણે અવકાશ ભરી ઉડાવતી હોય એમ ધ્વજધારી પાંખડી ટેકરીનો આભમાંથી ધાર ઉપર ગાતી ઉભી છે. ધ્વજપટમાં નવરંગે ચિતરેલું છે 'પ્રહલીલા.' અમૃતપુરની કૌમાર-સેનાનો અગમ્યગામી સંઘ નીચે સાચરતીરે ટોળે મળ્યો છે. સહવારનો સૂર્યરાજ હેમને તેજશિશોમી વધાવે છે.)

એક યાલકઃ આવો, આતો, આલવીયો !

રેતીમાં હપિયેઃ હજો, સંસાર.

એક બાલા : રેતીમાં લખેલું તો બૂંસાઈ બય.

બીજો બાલક : મ્હોટા ફહેવાતા ઘણાંયે રેતીમાં લખે છે.

બિન્દુ : પાંખડી ફહેતી હતી કે

‘બ્રહ્મલીલાનો મ્હારો સંસારધ્વજ

હું તો ખોડીશ ખડક માથે.’

ખડકોમાં અક્ષર કોતરાવે

એ વીરરાજ વિરલા.

ઓ-ઓ ઉભી આભને આરે.

બીજી બાલા : જગતની બધે મ્હારેલી મંજરી!

તારા : એક રાજર્ષિ હતા,

ખડકોમાં ત્હેમણે ધર્મમન્ત્રો લખાવ્યા’તા.

(બધે આભની હવેલીઓમાંથી આવતી હોય એમ ગાતી ગાતી પાંખડી ઉતરે છે : અન્તરિક્ષના પગથારમાં લહરતાં જ્વજ ને ગીત પાછળ પાછળ ઉતરે છે.)

પાંખડી : ચોળીમાં મોરલા ને ચુંદડીમાં ચાતકો;

અંગઅંગ ફૂલડે ફૂલેલી :

સાહેલડી રાસે રમે રે.

આંખોમાં ઉગિયા આશાના ચન્દ્રમા;

મુખડે શી મોહિની ચ્હડેલી !

સાહેલડી રાસે રમે રે.

(સાગરતટની એક ભેખડાયામાં બાલપેલ જમ્મા છે ત્યાં જન્માન્તિક)

ત્રીજો બાલક : જેને સીમા નહીં તે સાગર.

બીજી બાલા : બે ! હું ત્હારો સાગર ફૂલી.

(મણુમણુનો ફૂદકો મારે છે.)

ત્રીજી બાલા : આ હું તહારો સાગર પી જાઉં.

(પોતાનો ખાલી ખોખલો પી જાય છે.)

ખિન્દુ : ધરતીમાંથી જાણે ઉછળતી ચન્દા !

કે અગસ્ત્ય ઋષિની ઋષિપુત્રી જન્મી ?

(આથે ગોરંભતી ઘટામાંથી શંખનાદ થાય છે; ટેકરીપેટાળમાંથી પાંખડી ઘટાઘોરવતા તે શંખનાદને શંખનાદે સત્કારે છે. સાગરગર્જના તે શંખગર્જનાના સંગમધ્વનિથી અન્તરિક્ષ ધમધમી ઉઠે છે. વેરાચેક્ષા કૌમારસેનાનીઓ સાગરતટમાં ટોળે મળે છે.)

પાંખડી : બુકુટિ નમેલી, કંઠકળી ચે નમેલી;

નમણી નમેલી દેહવેલી:

સાહેલડી રાસે રમે રે.

(સંસારસેનાધિપતિણીને વેશે રાજરાજેશ્વરી શી કાન્તિકુમારી દ્વરથી આવતી દેખાય છે.)

મદે ઢળી ચાલમાં, સોહાગભર્યા ભાલમાં,

કામિનીની કવિતા ઝૂકેલી:

સાહેલડી રાસે રમે રે.

ચોથો બાલક : (શંખનાદ સાંભળી દોડતો આવતો)

સાગરકાંઠે રત્નો વીણુવા આવજો સૌ.

રંગરંગીલા પથરા વીણી લાવ્યો:

મોરપીંછાંની જાણે નરી કણીઓ.

ઉધા આવી હતી વેરવા;

વેરીને સન્તઃ ગઈ ગગન પાછળ.

પાંચમી ખાલા: પત્થરની હીરાકણીએ તો

ઉભરાય છે સારે ચે સાગરકાંઠે.

ખિન્દુ: ઉભરા ચે કોણે ને કેટલા ઝીલ્યા ?

કંકરે શંકર છે—નર્મદાના તો સૌ.

ને રત્નોની ખાણ કંઈ ખેતરે ખેતરે હોય ?

(કૌમારસંઘ સંસારવ્યૂહમાં ગોઠવાય છે.)

પાંખડી: (ટકરી ઉતરીને)

આત્માની પ્રેમબોધેતે ઢેહ કીધા દીવડા;

દીપે દીપે દુનિયા ઢાંચેલી:

સાહેલડી રાસે રમે રે.

(કૌમારસેનાનીઓના આગમ્યગામી સંઘમાં સેનાધિપતિશુને વીરપગલે કાન્તિકુમારી સંચરે છે.)

કૌમારસંઘ: સત્યમેવ જયતે.

(એ વીરગર્જનાથી કૌમારસંઘ કાન્તિકુમારીને સત્કારે છે.)

કાન્તિ: સત્યમેવ જયતે, નાન્નૃતમ્.

(કૌમારસંઘના સત્કારનો કાન્તિકુમારી સુમધુર કંઠે મૃદંગધીમેશથી પ્રત્યુત્તર વાળે છે.)

પાંખડી: મેઢની ભૂલાવી, મહામાયા સ્મરાવતી,

ફૂંડી ફરે છે અલખેલી:

સાહેલડી રાસે રમે રે.

રાસે રમે રંગબેલી,

સાહેલડી રાસે રમે રે.

સત્યમેવ જયતે.

(એ સનાતન મન્ત્રોચ્ચારે વન્દન વન્દતી વસન્તવેશે પાંખડી આવે છે.)

કૌમારસંઘ: સત્યમેવ જયતે, નાન્તતમ્.

(એ મન્ત્રગર્જનાથી કૌમારસંઘ પાંખડીને પ્રતિસત્કારે છે.)

કાન્તિ: આજનો કૌમારસંઘ, કાલનો તે સંસાર.

સંસાર ત્હમારો છે, સાધજો !

પધારો અગમ્ય સાગરને તીર,

ને રમો સંસારની વ્યૂહરમણી.

પ્રભુએ પ્રેમકુંજ સ્થાપી પૃથ્વીમાં,

મનુષ્યે કીધું જગતનું કુરુક્ષેત્ર.

સંસાર એટલે સુંદરતાની વાડી:

લોકે કીધાં પાણીપતનાં મહાસંગ્રામ.

ભગો, ઉઠો, આનન્દો સદા;

પ્રભુને કાળે, સત્યને કાળે,

સમસ્ત માનવકુલને કાળે.

અગમ્યગામી સંઘનાં સન્તાનો !

ભીષ્મ ત્હમારા રાજરાજેન્દ્ર:

વાગ્વિશારદ ત્હમારા પ્રધાન પુરુષ.

પ્રેમ શૌર્ય ધર્મ ધૈર્ય અનુકર્યા;

હયા દાન દીનતા સત્ય પ્રજ્ઞાચર્યા;

વશુપૂર્યુ જ્ઞાન ને અણુસેલી શ્રદ્ધા;

જગત સંરિપું ઔદાર્ય,

વિશ્વ સમોવદ વિશાલતા:

એ ત્હમારાં સાધન શસ્ત્ર ને યાત્ર.

ઉઠો, ઉદ્ધારો, આનન્દો.

પ્રભુ જોટલો પુરાતન છે મન્ત્ર :

સત્યમેવ જયતે.

કૌમારસંઘ. સત્યમેવ જયતે, નાન્નૃતમ્.

કાન્તિ: પાંખડી! રોપ તહારો સંસારધ્વજ

સાગરને તીર, અગમ્યના પ્રદ્વચોકમાં.

(વસન્તપાંખો ફડફડાવતી પાંખડી દેવપગલે પધારે છે, અસીમ સાગર-
તીરે સંસારધ્વજ રોપે છે; દેહ જેવડી ઢાલ સમી પાંખડી પડખે ઉભે છે.)

એ સંસારધ્વજ ધારીને ધૂમ્યા છે

જગતના સાચના સેનાનીઓ.

ધૂમો ને જીતો ત્હમે ય તે.

એ જ છે માર્ગ સંસારના મહાવીરનો.

(કાન્તિકુમારી ઝીઝાવે છે, અમૃતપુરનો કૌમારસંઘ ઝીઝતો ઝીઝતો
મંસારધ્વજ લેઈને ધૂમે છે.)

સાચના સીપાઈ,

અમે સાચના સીપાઈ,

સાચ અમારી તરવારે,

ને સાચની ખાંધી સવાઈ:

અમે સાચના સીપાઈ.

(વિધવિધના સંસારવ્યૂહ રચતા એમ કેટલીક વાર મૂંઝી ધૂમે છે.)

કાન્તિ: સત્યમેવ જયતે.

કૌમારસંઘ: સત્યમેવ જયતે, નાન્નૃતમ્.

કાન્તિ: જાવ, રમો, આનન્દો: કમરખન્ધ ખોલો:

હાકલ વાગ્યે આવજો.

વસન્તપાંખો ફૂટે એ વીર.

(જે-એ ત્રણ-ત્રણ પાંચ-પાંચનાં કૌમારવીરોનાં ઝૂમખાંઓ સાગરતીરે ટેકરીઓમાં ઘટાઓ બીતર હોડકાંઓમાં વેરાય છે. એક બાદા બુલબુલ શા રખરના બલૂન છોડે છે; એક બાલક ધન્ટુરાના કૂલથી સાજુના પરપોટા ઉડાડે છે.)

કાન્તિ : પણ, પાંખડી ! દેવબાલે !
આ વસન્તવેશ શે ધાર્યો ?
પોપટની પાંખો જેવાં પાંદડાં,
ને આશનાં ચાંદરણાં જેવાં
કેસૂડાંનાં અંગોઅંગે છાંટણાં.

પાંખડી : કાન્તિ ખેન ! સંસાર છતવાને.
કેસરિયાં કરવાને કેસૂડાં.
એ પાંખોએ આશમાં ઉડવું છે.
કેસૂની એ તારાટપડીએ,
વીરોના એ વસન્તરંગે
જગત સારાને રંગવું છે.
ગઈ વસન્તપંચમીની સ્થાંજે
દેવ મ્હને વનખેલમાં ભમાવતા'તા.
બાહુએ ને મુગટે મ્હારે
પાંખડીઓ પ્રગટી છે આજ,
એમ ડાળે ડાળે પલ્લવ ફૂટતાં.
નભનીતર્યાં લીલમલીલાં અજવાળાં,
રનેહ'જેવાં, ઝાઢે ઝાઢે ઢળતાં.
વસન્તની સોહાગઓઢણી

જગતે ઝોઢી, એમ દેવ કહેતાઃ
 એક આંખલા નીચે અમે ઉભાં.
 ઉપર મંજરીઓમાં માળો હતો,
 મંહી મેનાપોપટ રમતાં'તાં.
 મંજરીની આંચ ભરી ભરીને
 પોપટજી મેનાને ધરાવતા.
 મેના મંજરીઓ સ્વીકારતી,
 આંસુની આંખડીએ પોપટને નિહાળતી.
 દેવને પૂછ્યું, આ શું?
 દેવે વસન્તવેશનું ગીત ગાયું.

કાન્તિ : દેવે ગાયું ? પાંખડી !

પાંખડી : સાગરને ઘેરે સૂરે દેવે ગાયું.

કાન્તિ : ગા, પાંખડી ! ગા, જોઈ,
 એ વસન્તવેશનું ગીત.

પાંખડી : પોપટ ઉડતો એમ ઉડું તો ગાઉં ને ?
 આલશો ઘડીક આ સંસારધ્વજને ?

(સંસારના ધ્વજનાયક શી કાન્તિકુમારી સંસારધ્વજને ઝાલી
 ઉભે છે, ને મેનાની પેડમ ન્હાનકડા કૂદકા ભરતી, પ્રેમપંખિણીના કપ્હારેક
 કે અદ્ભુત ભાવ ભજવતી, પાંખડી વસન્તવેશનું ગીત ગાય છે.)

મેના પોપટજીને વીનવે રે,
 કેસૂડાં શાં અણિયાળાં નાક
 પોપટ ! ત્હમે કયમ કીધાં રે ?

લીલાં આંખલિયે પાંદડાં રે,
 વીણી મનોહર પાંખ
 પોપટ ! તહમે કયમ ધરી રે ?
 અમૃતકંઠની માધુરી રે,
 નયણાંમાં નેહ હસન્તઃ
 પોપટ ! તહમે કચ્છાં પામ્યા રે ?

કાન્તિ : તું ય માનવમેના છે સ્તો !
 હેમે તે ભૂલે કે વનમાંથી જનમાં
 પ્રેમપંખિણી કે ભૂલી પડી છે.
 પોપટજી શું ઓચર્યા પછી ?
 અધીરી મા કર, પાંખડી !
 અધીરપે ઉર ફાટશે.

પાંખડી : પોપટ પાતળિયાનો તો એક—
 પ્રેમનો જ ઉત્તર હોય.
 કહેઃ જાણ્યાંઅજાણ્યાં મેના રાણી !
 વળતા પોપટજી બોલિયા રે,
 એક દિન લાગ્યો'તો થાકઃ
 મેના ! બહાણું બહુ વીત્યાં કે ?
 ઉડતો થંભ્યો આ આંખલે રે,
 ભાળી તમ રસભરી આંખઃ
 મેના ! તહમે નવ જાણો કે ?
 આવી બેઠો સુખરહોડમાં રે,

પછી લીધો વેશ વસન્તઃ

મેના ! ત્હમે વીસર્યાં કે ?

પછી પોપટજી આકાશે ઉડયા,

ને મેના રાણી ગગન નિકાળતાં બેઠાં.

કાન્તિ : ભગવાન રામચન્દ્રજીના વારાથી

પુરુષો એવા જ છે—કઠોર કાળબના.

એટલામાં યે રિસામણાં ?

એવડા શા વસ્ત્યા મેનાના વાંક ?

પાંખડી : પુરુષ કાળમીટનો કટકો છે,

તો સ્ત્રી છે સરિતાનું પૂરઃ

તરતાં ન આવડે ત્હેવા કંઈ-કંઈને

હૈયે ઝીલી-ઝીલીને યે ડૂબાડે.

કાન્તિ : જવા દે ને-છેડને છાલ.

રોજ ને રોજ શી એ

સોપુરુષની જગડૂહોળામણી રામાયણ ?

ફૂલ દે, ને વાર્તા કહે ત્હારી.

(ફૂલડાંનો અભિષેક કરી ફૂલજાતમાંથી પાંખડી એક ફૂલ આપે છે. સંતતમ નયનપાંદડીએ એ ફૂલપાંદડીઓને ચાંપી કાન્તિકુમારી એ ફૂલ ચોળીના ઉપધ્યા બોરિયામાં પરોવે છે.)

પાંખડી : સ્ત્રીપુરુષની જગરામાયણ તો

જમત પુરું થયે પૂરી થાય ત્હારે.

આજે તો લખાય છે એના અધૂરા કાંડ.

—ને એમે નહીં, કાન્તિ ખડેન !

દેવે કહ્યું: અખૂઝ મેનાએ ન ખૂઝયું
 કે વસન્તવેશ પ્રેમવેશ હતો.
 એ પ્રેમરાણીજીને પોતાને જ કાળે.
 મેનકાની અડપડિયાળી આંખડલીએ
 ન ઓળખ્યો પ્રેમ,
 કે ન પારખ્યો પ્રેમી.
 વીરના કે બહાલાના હોય વસન્તવેશ.
 પ્રેમપરિવેશના ધારી એ પંખીરાજ
 ઉડયા જગતના ઉદ્ધાર કલ્લોલતા.
 હું એ પછી સળું છું
 ચારંવાર આ વાસન્તી વેશ.

કાન્તિ: પ્રેમનાં પ્રગટ્યાં કે પ્રભાત!
 કે વીરત્વનાં વાયાં કે વાવાઝોડાં!
 પાંખડીના શા કારણે આ વસન્તવેશ?
 કીયા સમરાંગણમાં ઉતરશે?
 સંસારનાં કે સ્નેહનાં?
 યોગમાયાની આ કુંવરી!
 તું તો પન્દરે તિથિએ નવરી.
 ને નવરીના આ તુજ નુક્તા.
 —પણ ના, ભૂલતી લાસું છું.
 વેલીને કુંપળો પ્રગટે,
 એમ પાંખોનાં પીંછાં પ્રગટે છે
 પંખિણીને ને પ્રેમપંખિણીને.
 પાંખ ફટે તે પાંખડી.

પાંખડી: ત્યારે કાન્ત કૂટે તે કાન્તિળા.
કાન્તિ ખેન! સાચ્યું કહું છું હો!
રોમરોમની રેખાઓમાંથી ત્હમારા
કાડામણા કાન્ત પ્રગટે છે:

(સહસા વજ્ર વાગ્યા શી કાન્તિકુમારી ચમકે છે.)

રજનીને ઓઢણે તારલા તરવરે તેમ.

કાન્તિ: (રહેજ સ્વસ્થ થઇને, સ્મિત વર્ષાવતી)
અસંખ્યજીવવાળું જગત
અસંખ્ય નામે ઓળખે છે ત્હને.
કૂલને પાંદડીઓ, એટલી ત્હારે કાળે જીલ.
ખીજીું નામ સાર્થક કીધું આજ:
પાંખડી તે પાંખડી.
બા, કૂલતરસ્યાંઓ વાટ જૂવે છે ત્હારી.

(જગતરાણીનો સુકામળ આજ્ઞાભાવ કરનિર્દેશથી ભજવતી હસતી
કાન્તિકુમારી દિશા દાખવે છે. આજ્ઞા સન્માનતી પાંખડી ગાતી ગાતી
સામરતીરની જળકાડીઓમાં સિધાવે છે.)

પાંખડી: મેઢની ભૂલાવી, મહામાયા સ્મરાવતી,
કૂદડી ફરે છે અલબેલી:
સાહેલડી રાસે રમે રે.

કાન્તિ: યોગમાયાનો જાણે અવતાર !
ભગવાને ભાખ્યું કે મમ માયા દુરત્યયા:
આટલી લીંગલીયે હુસ્તર છે ઓળખાવી!

મહારા જે પોપટજી આકાશે ઉડયા
 વસન્તના વાધા સજીને.
 આશઅભિલાષની પાંખોનાં એ ઉડવાં.
 જગતના ઉદ્ધાર થશે—કે આથમશે,
 મહારે તો અન્ધકાર ઉતર્યાઃ
 સ્મરણો જે શોષાઈ ગયાં.
 ગતાંસુનગતાંસૂંશ્ચ નાનુશોચન્તિ પાંચિતાઃ
 પાંડિતો એવા અભેદ આત્માના હશે?

(ઘડીક વિચારને દ્વેરખે ચ્હડે છે.)

પાંખડી! તું સાચી છો હો!
 વસન્તપંચમીએ યશદેવીને શણુગારી,
 સ્નેહમન્દિરે લગ્નપર્વાણીનો મહોત્સવ ઉજવ્યો,
 રોમ-રોમ રટે છે ત્ય્હારથી
 મહારા અન્તર્યામી પ્રેમદેવને;
 રોમરાજીની જીડ્વાઓ જપે છે
 ‘નાથ’ ‘નાથ’ ‘નાથ.’
 ઉરનો સાગર ઉછાળે ચ્હડયો છે,
 મંહી આત્માનો હિંડોલ ડોલે છે.

(પવનપન્થે પરવરતી પંખિણી ચમકીને પાંખ સંકેલી થંભે એમ
 ક્રાન્તિકુમારી ચમકે છે, સ્ફોટ વાળી મૌનશાળી થંભે છે. મંથાવટીએ,
 દૈયાપાલવડે, સાડીની સ્ફોટમાં કંઈક શોધે છે. આંખામ્હોરની મંજરીઓ
 જગે એવી દેહદેશે તેજઝયાની મંજરીઓ ઝળકે છે.)

શેના એ પડછાયા?

આજમાં વાદળી નથી.

ઝાડની ડોલતી ઢાળખીનું ચે
નથી છત્ર માથે.

અંગોઅંગે મંજરીઓ મ્હોરે છે મ્હારે.
ભાગ્યદેશે તેજરેખા જાણે દોરે છે કે,
ને અદૃશ્યની ખીજ અંગુલિ ભૂંસે છે તે.
વિદાતા આલેખે છે અમૃતાક્ષરી,
ઓળાઓ ઓપે છે એને અન્ધકારે.
જીવન એટલેજ તેજછાયાના અટાપટા.

(વળી ખડીક થંભે છે, વિચારે છે.)

વસન્તપંચમી એટલે સ્નેહની જન્મતિથિ.

(હિરસાગરના ગર્ભમાં ડૂબી ગયેલી જાણે તરી આવીને, ચમક્યા સરિખડી)

વિરહ એટલે શું?

વિરહિણી એટલે શું?

હોલવાયેલા દીવાના ધૂમાડા શી
કવિઓ ગાય છે વિરહકવિતાઓ.

એ ગીત છે કે રૂઢન?

વિરહ એટલે કોયલનો ટહુકાર.

ચિત્રકારે ચીતરે છે કોઇક

એકાકિની, આશાભંગ, ખ્હાવરી,

દિશદિશની સૂની વનવાટોને દૂંઢતી.

એ રંગચિત્ર નથી, છાયાચિત્ર છે.

એ કવિઓ ને એ ચિત્રકારે તો

વિરહની વાડીમાં નથી, વાડે છે.

વિરહિણી એટલે પપૈયા શી રસતરશી.

વિરહ એટલે અમૃત નહીં, પણ અગન.
 વિરહ એટલે પરમ ચિતાસ્નાનઃ
 રઘુવીરજીની સમક્ષે લંકાના ચોકમાં
 સીતા માતાએ કીધું હતું તે.
 પ્રેમપાવકની એકજ્યોતમાં જલતી,
 વિરહિણી એટલે પરમ સતી.
 વિરહ એટલે આત્મનૃપકવતો પ્રેમાશ્નિઃ
 વિરહિણી એટલે વ્રજની નાર.

(મેઘખંડને ધીરગંભીર પગલે ભટ્ટરાજ પધારે છે.)

રાજ : સત્યમેવ જયતે.

(ખડખડાટ હસી પડે છે.)

કાન્તિ : (ભરી ભરી વાદળીની સવિશેષ ગંભીરતાથી)

સત્યમેવ જયતે, નાઽનૃતમ્.

રાજ ! તહમે ય તે ?

—ને જગગંભીર વાતોની મશ્કરી ?

રાજ : ઉપહાસ કે આદરે ત્હારે

હલીલના ભંડાર ખૂટયા સ્થમજવા.

જગન્માતા જોગણે આદેશ આપ્યો

ને નગરવિધાત્રીએ કૌમારસંઘ સ્થાપ્યો,

ત્હારથી સાગર ઉછળે છે એમ

અમૃતપુર ઉછળે ચ્હડયું છે.

કાન્તિ : મણુમણુના દેવ ને મણુમણુની દેવીઓ.

એ દૂધ નથી, ઉભરા છે.

રાજ : સનાતનતાથી ભારત તો ભણ્યું છે

સત્ એટલે પ્રભુ, અસત્ એટલે માયા.
 સતના પયગમ્બરો એ અસત્પોળે ખેલે છે
 દેહમાયાના અંચળા ઓઢ્યા છે ત્હાં સૂધી.
 સતિયા હોય કેા જનક વિદેહી.
 —પણ સમુદ્રપ્રીણે ઔષધિ છે અવનીવાસીઓને.
 સંસાર સારોયે છે બાલખેલ
 મનુબાલની બાલકતાનો.
 આધેડો બાલખેલ ખેલે છે ત્હાં
 કૌમારનો તો હલ્લ જ ને બાલખેલનો ?
 જગમૂંથણી એટલે જ
 સત્અસતની ધૂંચાયેલી બાલ.
 ધૂળરોજ્યાંને ન્હવરાવે, ઉજળા વાઘા સબવે,
 ધૂળેટીની ઘેરને એમ અજવાળી છે.
 એ વસ્ત્રો છે ? કે અન્તર્યામીના પાકા રંગ ?
 અંજ ઉજળાં કીધાં; આત્મા આવશે—કચ્છારેક.
 અમૃતપુરનો કૌમારચંદ્ર તો છે
 અમરાપરના ફિરિસ્તાઓનો.
 બાલસૂર્યના ને બાલચન્દ્રના
 સંજબનમ્યા એ બાલગોઠિયાઓ
 નવસ્ફવાર સોહવશે સંસારમાં.
 વૃન્દાવનના બાળગોવાળિયાઓનો
 મુઝે મુઝે થતો એ નવઅવતાર.

કાન્તિ : ત્હમે ભેયું એવું કાઢએ નથી ભેયું.
 ભેયાં છતાંયે ઉપહાસશે ?

રાજ : જોઉં છું માટેજ હસું છું.

ચન્દ્રનાં અમૃત ઉકરડે ઢાળાય છે,
પુણ્યવર્ષાથી પાપનાં ખાખોચિયાં ભરાય છે.
વાવ્યાં નહીં ઉગે એ.

હમારે સજવા છે સંસારતારાઓ,
અગમ્યમાં બહામ ભરતા આત્માઓ.
યુગના યુગથી ઉપનિષદ્ ઉચ્ચારે છે કે
નાડ્યમાત્મા બલહીનેન લભ્ય.

કાન્તિ : રાજનો આ જ નિષ્કામ રાજયોગ કે?
નહીં, રાજ! નહીં:

આંખે મહોર એટલાં ફળ ન ફળે.
વાવણિયાનો ધર્મ એક જ,
વાવણીની ઋતુમાં વાવવું:
વિભુ વર્ષા વર્ષશે એ શ્રદ્ધાથી.

રાજ : ખરાખો કે ખેતર પારખીને વાવજો.
વાવો, વિશ્વ વિશાળ છે.

પ્રેરણા પાવ, ઝોજસ્ સીંચો;
ઉત્સાહ વર્ષો, ઉછરંગનાં પૂર આણો.
બુવાનિયા ચે આજના ઘેડિયા છે;
ધરડેરાંને ચે યૌવનખ્યાલા પાવ.
પણ ભૂલશે મા લણણીનાં જગસૂત્રો:
વાવશે એવું લણણો;
વાવશે એથી અઢકેઈ લણણો.

કાન્તિ : રાજ! વિરહ એટલે શું?

રાજ: વિરહ એટલે બેઠી છે એ ઋતુ:
 લૂનાં હોરખાં ને વગડાના વટોળ.
 વિરહ એટલે વજની નાર:
 ગોખતાં'તાં ને ત્હમે જ હમણાં!
 ભોળીઓની ડુંગરમ્હોટી બૂલ.
 કેટકેટલા વેગળા હતા
 વજ કે ગોકુળથી મથુરાના રાજમહેલ!
 વિશ્રામઘાટને સ્થામે આરેથી ચે
 વેણુ સંભળાત ને દર્શન થાત.
 કીયા પડ્યા'તા સાત સાયર વચ્ચે,
 કે માંડી'તી અણુઓળંગાતી અગમ્યતાઓ!
 યુગ આથમીને ઉગ્યા, વિરહના ને
 વૃથા ફળેત કીધો ફ્હાનડને.

કાન્તિ: એ જ વિરહની વિરાટગાળ.
 મળે ને ન બોલે એ અબોલડા:
 નિરખું-નિરખું ને ન ઉતરાય
 પ્રેમજમનાને સ્થામે તીર:
 પ્રેમવિયોગની એ પરાકાષ્ટા.

રાજ: કહું? ક્ષમા છે મ્હને ?
 આજની તો પ્રત્યેક સ્ત્રી વિરહિણી છે.

કાન્તિ: હોય સ્તો.
 એમાં શાં આશ્ચર્ય ભાખ્યાં જગતે!
 વરેલાને વરવા દેતો નથી સંસાર,
 ને વરેલો વરવાનાં કેટલીકનાં છે ફાંફાં.

પરણીને કાંકાં મારે તે કસાય;
 ને દૂઢે નહીં તે સોહાગણ સંન્યાસિણી.
 સંસારના ને સંસારીઓનાં ઉરના
 મેળ જ નથી આજ જગતમાં:
 સંસારનો તાંબૂર ખસૂરો ખોલે છે.
 —ને પુરુષના મનોરથો તો
 મ્હોર્યાં સર્વે એ કળતા હશે ને?

રાજ : સ્ત્રિમાં પુરુષ જ છે પાપસ્રવટા.
 સ્ત્રીસોહાગની છે આંખાની અમરાધઓ.
 મંજરીએ મ્હોરે ને કળે નહીં,
 પુરુષનાં એ સાગ વન.

કાન્તિ : કુલવાસના ત્હો એ પીઢિયાં ને યાંભલા.

રાજ : પણ વિરહનાં પાનાંઓ
 કચ્છાંથી ઉઘડ્યાં આ આજ?

કાન્તિ : ત્હમને નહીં ઉકલે વિરહનાં રસશાસ્ત્ર.
 સ્નેહસંયોગનાં ભેગીભેગણ
 કચ્છાંથી ઓળખો વિયોગના વટોળને?
 ત્હમે છો વસન્તનાં પંખેરઓ:
 ઓળમના ધોમ ધખ્યા ન પ્રીછો.

(અદશ્યેથી પોકાર આવે છે :)

ફરિયાદ, ફરિયાદ સેનાધિપતિણીજીને.

રાજ : (સ્વગત)

અજબ નથી આજના આ ખેલ?
 પરણ્યાનાં વિરહ વાંચ્યા છે.

આ તો કુંવારાંને થયા કોડ,
ને વિરહના ઓરતા સાંપડ્યા.

(ખિન્દુ ને એ બાલિકાઓ આવે છે.)

કાન્તિ: તોફાનને ઘોડે ચડયો છે કે? ખિન્દુ!

ખિન્દુ: મ્હારે નથી મનદુઃખ, કાન્તિ ખૂંદેન!

નહાનકડી બાળકીઓ બબડે છે.

ફૂંડે છે: ઉપર દેખાય છે

એવું અન્દર નથી દેખાતું.

એક બાલિકા: ઉંચામાં ઉંચી ડાળે ચડી ખિન્દુ

ઊંડામાં ઊંડું નિરખી ફૂંડે છે:

કહે છે મોરે એમ કરે છે.

બીજી બાલિકા: અન્ધારામાં આગિયા ઉડતા'તા:

જગતની તાપણીના તણુખા જેવા.

સળગે ને હોલવાય,

હોલવાય ને વળી સળગે.

ઝાલવા બઉં તો ઝલાયે નહીં.

કાન્તિ: પણ ફરિયાદ છે શી?

પહેલી બાલિકા: ઉપર દેખાય છે

એવું અન્દર નથી શે દેખાતું?

કાન્તિ: એ તો જગત જેવડી ફરિયાદ છે,

કાળજૂની ને સનાતન.

રાજ! સાંભળો ને રહમભવો.

બીજી બાલિકા: આરસો માંડી તારા ઉતાર્યા:

વીણુવા બઉં તો વીણ્યા વીણાય નહીં.

કથરોટમાં પાણી ભરી આલ ઉતાર્યું:
 તારલિયા તગતગે ને ઉડી જાય.
 દેવમુદ્રિકામાં જોયું તો મ્હારું મ્હોં:
 વાતો માંડું તો હોંકારો એ ન ભણે.

હેલી બાલિકા: પાંખડીની પાંખડીઓ એ જોવી છે:
 એકેકે એ નથી જીલતી ગવરાવ્યાં ગીત.
 અમારી સંગાથે અમને
 હજી નથી આવડતી વાતો કરતાં.

રાજ: જગત એટલેજ માયાના છાયાચિત્રો.
 દેખાય ને ઝલાય નહીં તે જગત.

કાન્તિ: ધીરી, બાળાઓ ! જરા ધીરી.
 આત્માના સન્દેશા એ સંભળાશે.
 ને સંભળાય ત્યારે કલ્યાણના હજારે સૌ.
 આવ; મ્હારે હૈયે વિરામ; હુંકરે લે.

(પહેલી બાલિકાને કાન્તિકુમારી તેડે છે, હૈયે ચાંપે છે. બાળકી ધડીક
 કાન્તિકુમારીની આંખલડીમાં જાંડું નિરખી રહે છે. પછી ચન્દ્રક ચૂમે છે.)

બિન્દુ: ચન્દ્રક ન બોલિયે, બાળા !
 ચન્દ્રક બોલવાની દેવની આણ છે.

બાળા: (ન સાંભળતી જોવી)
 કાન્તિ ખડેન ! બડાં પક્ષાં છો હો !
 આંખડીમાં તારામંડળ ઝળકે છે,
 ચન્દ્રકમણિમાં મ્હને પૂરી ફરો છો.

કાન્તિ : ન્હાનકડાં નયનનયનોમાં સૌનાં
 પ્રદ્ધાંડ સકેલેલાં છે, ખાલા!
 ત્હારાં ચે લોચનિયાંમાં
 પ્રદ્ધાંડ ઝળહળે છે.
 મ્હોટી થજે ને નિહાળજે.

ખિન્દુ : હરિના મુખમાં ઝળહળતું ત્હેવું ?

કાન્તિ : (સ્વગત) અવધિ, ભગવન્ !
 ખાલકોના ખોલ તો કારમીક
 અમ્મર વાણુ ઉચ્ચરે છે,
 આત્માને ચે વ્હલોવી નાંખે છે.
 મ્હારા ચન્દ્રક ખોટાયા—

(દૂર-દૂરથી ગાજતો-ધૂમતો-ઉછળતો પાખંડીનો શંખનાદ આવે
 ઝં : દિશાઓ ધણુધણી ઉઠે છે. ઉલ્લાસની લહરીઓ ઉછળે છે. એ
 ભિન્નભૂલે કાન્તિકુમારી ઝૂલે છે.)

ઉઠો, સંઘ જમાવો, સંસારધ્વજ રોપો
 ભાગ્યવિશાળા સાગરચોકમાં.
 શંખનાદે પ્રારબ્ધને જગાડો.
 પૃથ્વીપુરાણી સાયની હાકલ ગબવો.
 મહામૈયાતું મન્દિર મંડાય ત્હારે
 ઘંટાના કલધોર ખોલાવજો,
 શંખની સિંહગર્જના ઘોરાવજો,
 સત્ય શબ્દની નેત્રી પોકારજો.
 સંસાર એટલે પ્રકૃતિના રાસ.

પાંખડી પ્રકૃતિને જોળે જેલે છે.

જીવ; આનન્દો; ઉઠાવો

પાંખડીના પુણ્યમન્ત્રોની આણુ.

(સાગરના સંસારચોકમાં કૌમારસંઘ ટોળે મળે છે. બ્રહ્મહીલાનો સંસારધ્વજ ફરકાવતી પાંખડી કૌમારસંઘને સિંહાસને આવી ઉભે છે. મુખડે મુખડે ઉત્સાહ ને દેવવીરત્વ ઝળાવળે છે.)

પાંખડી: સત્યમેવ જયતે.

કૌમારસંઘ: સત્યમેવ જયતે, નાઽનૃતમ્.

પાંખડી: અગમ્યઓળંગતો આજનો કૌમારસંઘ
આવતી કાલનો એ સંસારસંઘ.

કાન્તિ: કરમાય નહીં તે કુમાર.

કૌમારસંઘ છે બજરંગ શો બલવન્તો:

સીતાજીની સાધ તે લાવશે.

કાળપાયેલાં એ ઉછળતાં બ્રહ્મબાણ,

બ્રહ્મચારીઓના ઉર્ધ્વગામી આત્માઓ,

યુગયુગના એ લવ ને કુશ,

રામસેનાને ચે મૂર્છા પાશ.

મનુષ્યપગલાંમાંથી કાંટા નીન્હવા,

જનમાર્ગના ભાગ્યા ચીલા સમારવા,

વિષવદ્ધીઓ ઉજેડી અમૃત ઉગાડવાં:

એ આપણા પુણ્યમાર્ગ,

એ આપણા ભાગ્યપન્થ.

નહાનકડી નથી એ સંસારસેવાઓ.

મહાશય છે, મહાનુભાવી છે:

વેદવાટે વિચરતા બ્રહ્મચારીઓ !
 ઓળંગજો અગમ્યની યે પાળ.
 કાલીને માથે બાલકૃષ્ણ નાચ્યા,
 નાચજો એમ કાળને મસ્તકે.
 કાલીને નાથ્યો એમ કાળને નાથજો.
 કૌમાર છે કાળનું વિધાતા.
 બોલો સત્યમેવ જયેત.

કૌમારસંઘ : સત્યમેવ જયેતે, નાડનૃતમ.

કાન્તિ : સંસારવ્યૂહ ખેડવા રહેલા નથી.

પાંખડી ! ગવરાવ એ સાચની ઋચાઓ,

ને શીખવ સંસારરમણની દેવલીલા.

(સંસારધ્વજ રોપી પાંખડી કૌમારસંઘને સાચની ઋચાઓ ગવરાવે છે. વિધવિધના સંસારવ્યૂહ રચતો કૌમારસંઘ સંસારધ્વજ સન્મુખ ધૂમે છે, શપથ લે છે, ને સાચનું સનાતન ગીત ઝીલે છે. રસના રસાવતાર શી પાંખડી વચ્ચે વચ્ચે દેવમધુરી જલતરંગ બંસી અધરે ધરી એ બંસીબોલથી બ્રહ્માંડમંડળ ડોલાવે છે.)

સાચના સીપાઇ,

અમે સાચના સીપાઇ;

સાચ અમારી તરવારે,

ને સાચની બાંધી સવાઇ.

અમે સાચના સીપાઇ.

(ઉપર આકાશઆલેખી ટેકરીઓની ધારે ઝુંડમાં નેપાળી નેમણુ દર્શન દે છે.)

સાચા અમારા લહડવૈયા,

તે લહડશે સાચલહડાઇ ;

સુણો, અમારાં જ્યૂગલ વાગે,

સાચની હાક છવાઈ :

અમે સાચના સીપાઈ.

જૂવો, અમારી ધળ ફરફરે,

સાચની લહરો વાઈ;

જામે સાચનું લક્કર સઘળે,

આવો તહમે ય, બાઈ!

અમે સાચના સીપાઈ.

(કાન્તિકુમારી સંસારસેનાધિપતિણીને મહાશંખ વગાડે છે.
ટેકરીઓમાં, ઝુંડોમાં, જલજાડીઓમાં એનો મહાધોર ધૂમી વળે છે.)

કાન્તિ : (એ વીર ડગ આગળ ભરી સિંહણને શબ્દે ગાજતી)

ખરખા—આ—સ્ત.

સત્યમેવ જયતે.

કૌમારસંઘ : સત્યમેવ જયતે, નાન્મૃતમ્.

(અમૃતપુરનો કૌમારસંઘ વેરાઈ—વિખરાઈ ઉભે છે.)

કાન્તિ : (દુંદુભિનાદે સાગરતરંગ શાં શબ્દમોજાઓ ઉછાળતી)

સંસારની એક કેડી નથી;

એક માર્ગે સહુ સંચરતા મા.

વૃક્ષને શાખાઓ—પ્રશાખાઓ છે,

એટએટલા છે સંસારના પુણ્યમાર્ગ.

વડલાને પાંદડાં છે,

અમૃતપુરનાં એટએટલાં છે કુલધામ.

ભૂલશે મા, આસોચ્છવાસે સ્મરણે :

સંસાર છે અનેકશાખાળો પ્રહ્લવડલો.

ને એક જ પ્રહ્લવડલાની છે
 અસંખ્ય આ શાખામહાશાખાઓ.
 જાવ; નિજનિજને રાજમાર્ગે સંચરજો !
 સંસારને પ્રહ્લમાર્ગે વિકરજો !
 અંગારા વેરતા મા; ફૂલડે વધાવજો.

(જગતની દીવાદાંડી સરિખડી કાન્તિકુમારી તર્જનીકિરણે અમૃતપુરની દિશા દાખરે છે. ફૂલપરખમાંથી પાંખડી સૌને ફૂલડાં બહેંચે છે.

ધોરમના સાગરની ગર્જનામાં નિજનિજનો ન્દાનકડો શંખનાદ ગજવનો કોંમારસંઘ નિજનિજના દિશાદેશમાં સંચરે છે. સંસારશ્વજ ફરકાવતી પાંખડી જોગયુના ઝુંડમાં શિખરે ચડે છે. અપાર સાગરની અગાધ જડતીના નિદાગતી, યોગમાયાની મૂર્તિ સખી કાન્તિકુમારી સાગરને તીરે એકત્રડી, જગતના અશુભની બૂશીર સખી, ઉમે છે.

શિખરે, ઝુંડતી જાડી તીરે, અમૃતદીવડાની એકજ્યોત શિખા શી ઉમેલી નેપાળી જોગયુ ભગવદ્ગીતાના શ્લોક ઉચ્ચારે છે.)

નેપાળી જોગયુ :

यद्यद्विभूतिमत्सत्त्वं, श्रीमदूजितमेव च,
 तत्तदेवावगच्छ त्वं मम तेजोशसंभवम्.

પ્રવેશ ૨ જો

સ્થલકાલ : યશદેવીને સૌભાગ્યઆશ્રમે પહેલો પહોર.

યશ : જાવા દો, જોગીરાજ ! અળગા રહો, નાથજી !

આમ શું માયા લગાડે રે ?

સરિતાને કાંઠડે કે વનની મરૂઠીમાં—

કચ્છાં તમ કુલરોપ રોપશે રે ?

જાવા દો, જોગીરાજ !

લેખ હસાવશે ને ચુંદડી લજવશે,

રત્નોને રજ તો ચ્હડાવશે રે;

હું તો છું બાલુડી ને આપ દેવદેહી,

આંખડલી રાજ ! મા નચાવશે રે :

જાવા દો, જોગીરાજ !

(ઘડીક રસફૂદી ફરે છે.)

કાન્તિ : નવાં ગીત ને નવી જ ગાથા.

રોજ રોજ આવા ચન્દનીના મેઘ

યશ ! કચ્છાંથી પામ છ ?

આત્માની ઔષધિઓ લાધી ત્હને તો.

યશ : મ્હને જડી છે સંસારની જડીખુટ્ટી.

એક દિવસ આંખ ઢાળી,

ને ઉઘાડું તો સ્વર્ગગંગાને તીરે.

અઢળક રસઝડીઓ વર્ષે છે, કાન્તિ ખેન!

તમદીધો એ પ્રાણમણિ તો.

રોજ ઉછળે છે મહાતરંગ

સદ્ભાવનાની એ સુરગંગાના,

ને રોજ ઉતારું છું હું થ તે

અન્તરનો એક એક મળનો અંચળો.

કાન્તિ : ઓચિન્ત્યું લાધ્યું તુજને, યશ !

ને અણુઆથમ્યું તપને તે :

સહાયની સ્વર્ગવસન્ત સમોવડું.

પણ સૌભાગ્યઆશ્રમનાં સંસારસુજનારને

ભેગીનાં ગીત કેમ લાવ્યાં ?

યશ : એ કથા એ સાંભળો અનેરી.

અગાસી ભરી એકઠા પૂર્ણિમા ઢાળાતી,

ત્હાં ચન્દનીચોકમાં ત્હમારા વીરે

માયાવાહની પોથી ઉઘાડી,

ને કા તવ કાન્તા ? વાળું ગાયું.

નયણે નીર ઉભરાયાં,

ને મ્હને ઓછું આવ્યું.

એક આંખે શ્રાવણ વરસે,

ને ખીજી આંખે ભાદરવો.

હું તો રિસામણે ચ્હડી.

ઘડીક તો રાજે પોથી ફેંદી.
 પછી ચન્દ્ર શુ મીટ માંડી.
 અમારી અગાસીમાંથી ઉડીને
 આકાશની અગાસીઓમાં ધૂમી આવ્યા.
 અન્તે મ્હને ફૂલ માર્યાં,
 અરીસાનો ઓળો પાડો
 તેજથી આંખડલી આંજી,
 ફરી ફરીને મ્હને ફાસલાવી
 કે માયા એટલે તો સ્નેહ.
 ઉઠીને ઘો ઘો કીધો,
 વહનચન્દ્રે ચન્દન ચર્યાં,
 ભાગ્યદેશે કાશીતીર્થનાં કુંકુમ અર્યાં,
 વળી વળીને વેણી બાંધી,
 પાલવથી હૈયું ઢાંકયું.
 વિધવિધનાં મનામણ્યાં મનવ્યાં.
 અન્તે અમે ઉઠ્યાં
 શાંકર પાઠની સદ્દાની બાધા લઈને.
 મ્હારા ઉત્તરોને ગૂંથી ગૂંથી
 વળતે દિન આ ગીત આપ્યું.

કાન્તિ : ત્હારે ત્હમારાં અદ્વૈત કેટકેટલાં ?
 કેવલાદ્વૈતનાં રસયોગીઓ ત્હમે નહીં ?

યશ : ના, અમે એક જ નહીં.

અમે જો, ને અમે ત્રણ.

રાજે સાચ્યા, ને હું યે સાચી;

ને અમારૂં રસઅદ્વૈતે સાર્યું.
અમે તો દ્વૈતઅદ્વૈતનાં રસરસિયાં.

કાન્તિ : યશ ! ત્હમે યે અદ્ભુત સ્તો.
કેટલાંક પરણે ત્હારથી પાંગરે;
કેટલાંક પરણે ત્હારથી ઓસરે.
નાટક ને વાર્તામાંની પેઠે
કેટલાંકનાં લગ્ન એટલે પ્રેમની પૂર્ણાહુતિ.
ત્હમે તો નિરન્તરનાં રનેહીઓ,
સંવનનની વાડીઓમાં સદા વિહરતાં.
ભમ્મર તો ભાગેલી ને ભાગેલી,
ને પોપચાં તો મલકતાં પોપચાં.
કચમાં સોહાગ જ અનેરો,
ને પાટલી ઉછાળતાં પગલાં
તો જાણે શરમાતાં સસલાં !
એ કચ્છાં પામી ? યશ !

યશ : રસની નિશાળે બેસાડીને
ત્તમે જ પૂછો છો એ પ્રશ્ન ?
કાન્તિ જાહેન ! ત્હમને ય તે
ગંગાતીરે એવો ગુરુ લાધજો :
શીખવે, સોહાવે ને ઉદ્ધારે.

કાન્તિ : રસગંગાને તીરે, યશ !
વસિષ્ઠે મળે ને હુર્વાસા ય તે.

યશ : પણ જુઓને પ્રમદા ભાભીને જ.

કાન્તિ : ભાઈભાણીનું તો પૂછવું જ નહીં
 રાશી-કરાશીના મેળનું, યશ !
 બાલપણમાં યે એ તો
 ઘર ઘર રમતાં.
 હું ય તે એકની સાથે
 નીકની નદીઓમાં નાવ તરાવતી,
 ને નયન નમાવી નમતી.
 ગગનના ધુમ્મટમાં નિગૂઢ
 એ પ્રાણપોષન્ત પ્રતિભા-
 વીજલતાના કેા ઝળકારા જેવી-
 એક મીટ માત્ર ઝળૂકે જો !
 મેઘલી અમાસે ગુરુનો શ્રદ્ધ પલકે,
 ભૂતકાલની ભવાટવીની ગુફાઓમાંથી
 પલકે છે મુજ હૃદયે
 એવા એ રસના ગુરુદેવ :
 દુનિયાની દીવાદાંડીનો બાણે દીવસ.
 નયન ઉઘડે કે મીંચાવ,
 વાદળ ઘેરાવ કે વેરાવ,
 અન્તરે તે આથમતો નથી.
 ચન્દ્રક ચ્છેડવાનો, દેવી !
 તહને અધિકાર મળ્યો;
 મહારે તો મનમનામણાના આ ચન્દ્રક.
 કચ્છારે મળશે મહને એ મનમોહન !
 યશ : મુક્તા માતાના તહેલમાં રમવાં

ને મોતી માટે જ રુદન ?
 લાંબાવો હાથ ને લ્યો,
 ખૂંથો ને ખેંચો એકાવળ હાર.
 વર વરવાના તહમારા કોડ-

કાન્તિ : તહમારા સૌભાગ્યઆશ્રમનાં
 કારમાં કામણ છે એ કોડ તો.
 રસદગિયાં જગદ્રષ્ટાઓનાં
 સ્વપ્નાં તહમે સાચ્યાં પાડ્યાં, કે
 વર ને વહુ એટલે અનન્તનાં પ્રેમીઓ.

યશ : અમારે રસયોગીઓને તો સં-અં-સાર,
 જગતનો સોહામણો સાર
 એ જ રસરઢિયાળો સંસાર.
 દેવ કહેતા'તા, સંસાર કડવો લાગે
 તહેની જીભ કડવી.
 રાજ કહે છે, સંસાર ખારો લાગે
 તહેને મનગમતી સુન્દરી પરણાવવી
 કે અમીની મધુરપો પાય.

કાન્તિ : સંસારનાં વિષનો ઉતાર
 કાં સ્નેહ, કાં સંન્યસ્ત.
 તુજ ગૃહકુંજે ફિરણો ચમકે છે, યશ!
 એ તો પ્રેમદેવનાં છે બાણ:
 આવશે. તહેમનાં વીંધાશે હેયાં,
 ને પતિના કોડવન્તાં પધારશે પાછાં.
 હું ચે આવી છું ત્યારે ઉઘાને

ફૂલ વીણી પ્રભુજીને કાજ મુગટ ગૂંથવા.

યશ : કીયા પ્રભુને કાજે ?

આબ્યા ?—પ્રાણપ્રભુ પધાર્યા ?

વાટડી નિહાળો છો તે

હૃદયવાસી પરદેશીને આમન્ત્રી આણ્યા ?

સાંભળ્યો કે દેશપરદેશમાં એમણે

જીવનભરનો તમ આમન્ત્રણટહુકાર ?

વાડી સારી એ વીણો ને ગૂંથો,

ને વધાવો હૃદયવલ્લભને.

તહમે એ પૂરોને પતિના કોડ ?

કાન્તિ : ભૂલી, યશ ! તું ભૂલી.

પ્રેમનાં સન્તો તે ભૂલતાં હશે ?

સૂરજમાળામાંથી ચન્દ્રરાજ

નથી શોધવાના રહ્યા પૃથ્વીને.

ચિત્તના ચન્દ્રક તો મ્હારે

દીધા લેવાના છે હવે.

શિદ્ધિપ્રેમો મૂર્તિ ઘડે દેવની,

તે માંડવાની દેવને સિંહાસન.

એથી તો સારી પાર્થિવેશ્વરની પૂજા,

કે પૂજનદેવ હાથના તો ઘડેલા.

રડતી આંખે હસવાનું,

ને સ્વજનોને હસાવવાનું;

એવું સફળોધે છે સદુ હમણાં.

—પણ એમે હશે સ્તો કે

એકલા હેયાનો ભરોસો નહીં,
 કોઈને સોંપીએ એટલે સાચવે.
 તું સાચવીશ? યશ! ત્હને સોંપું?
 તું એ કુમાર હોત,
 તો તો ત્હને જ પરણત.
 પિતા કુળ શોધે છે,
 ને માતા તો લક્ષ્મીનાં અશ્વપાત્ર.
 પ્રમદાને તો કિલના દેવ જ છે
 મદ, યૌવન ને પ્રતાપ.
 આત્મજ્યોતિઓનો રસયોગ એ લક્ષ્મી
 એ વ્યાખ્યા તો કવિતામાં રહી.
 કાવ્યોમાં, નાટકોમાં, કાઠંબરીઓમાં
 સંસારે દેશવટો દીધો છે રનેલલક્ષ્મીને.
 સફલાવનાને માનતા નથી સાચી
 અર્ધશ્રદ્ધાળુ આજના યુગવાસીઓ.
 પ્રમદા પૂછે તો શો ઉત્તર આપું?
 યશ! એ વિચારીશું જીવનપ્રશ્ન?
 આવી'તી તો એ પૂછવા,
 શો ઉત્તર આપું પ્રમદા બાલીને ?
 સૂરજનો થાળ ફૂટે,
 કણકણ જેવડા કડકા વેરાય,
 ને ભાસ્કર અન્ધારસાગરમાં ડૂબે;
 એવો લાગે છે મ્હને, દેવિ !
 આત્મનો અમૃતથાળ

ફૂટતો, ડૂબતો, વેરાતો.

યશ : શા આ અધૂરાના ઉછળાટ ?

પ્રભુ છે, ને કોડ પૂરશે.

કાન્તિ : મ્હારો પ્રભુ આથમ્યો ભાસે છે, યશ !

જે ! મન્દિરધ્વજની પાટલીઓ શો

કેવો ઉઠે છે રસપ્રકુલ ત્હારો સાળુ ?

હલેતી રમતિયાળ ત્હારી ગતિ

લબ્ધભારે હવે લબ્ધમણી લાગે છે.

રસભારે હેયું ચે લયેલું છે.

ત્હારો આંખો મ્હોર્યો, દેવિ !

હિંગળોઢવણે ત્હારો વદનચન્દ્ર,

કુંકુમપૂરી ત્હારી સેંથીરખા,

કમલહલ શો ભાલપ્રદેશ,

કેસરછાંટી ત્હારી રંગચોળી,

હળી-નમી જતું ઉભરાતું ઉર,

સૌભાગ્યની કંકાવટી જેવી હથેળીઓ,

સોળે કળા ઝગમગતું ત્હાડું ચરીર :

યશ ! હું ત્હને ફૂલડે તોળતી,

ને કિરણથી ચે કુમળી નિહાળતી :

આજ પ્રભાપૂર ઘમઘમે છે

ત્હારી સૌન્દર્યની વસન્તકુંભેમાં.

ત્હાડું દર્શન પીતી, આંખડલી

નવદર્શન પામે છે દુનિયાનું.

આંહરવન્તી તું લક્ષ્મીધેનુ લાગતી :

અડવી તો બણે કુંજની કુંજરી;
 કુંજરની લગનીમાં ઝોલાં ખાતી.
 યશ : કાન્તિ ખડેન! સાંભળો તો ખરાં.
 એક સન્ધ્યાની સન્ધિકાએ અમે
 પ્રેમભોગીની પવનપાવડીએ બેઠાં,
 ને સિધાવ્યાં રસલોકમાં.
 સૂર્યભર્ગ દેવઓજસુ પ્રહ્લવર્ચસુ
 રસલોકનાં રસાત્માઓનાં નિહાળી નિહાળી
 સૌભાગ્યસંકલ્પ કીધો અમે કે
 પૃથ્વીલોકમાં અમારે એ માંડવી
 પ્રાણની ધનવન્તરીયાળા:
 ને રસનાં રસાયનો વડે
 સાધવાં આત્માનાં આરોગ્ય.
 ભોગણુ વિમાસે છે કે
 આજકાલ તો રસ એટલે અનાચાર,
 અને પ્રેમ એટલે પાપાચાર:
 સંસારીઓનો સંસાર એટલે
 દેવનાં મન્દિર નહીં, દૈત્યોનાં ધામ.
 પુણ્યસ્નેહના કોડ જગાડતો
 આશ્રમ સ્થાપવો છે અમારે તો.
 ઔષધિઓ સુંઘરીએ છીએ.
 સંસારના રસાયનશાસ્ત્રી કે લાષ્ટ્ર
 તો પાઠવેલો અમ આશ્રમે.
 કાન્તિ : પ્રેમભોંભેરે છે માંડવડો ત્હમારો.

ને એ રસના રસાયનીઓ છે
 કાં તો દેવમન્દિરે, કાં તો કાવ્યમન્દિરે.
 આત્માનાં મીઠાં મીઠાં આશ્વાસન
 ને પ્રાણની ચેતનવન્તી પ્રેરણાઓ
 કાં તો છે સાધુતામાં,
 કાં તો છે કવિતામાં.
 પૃથ્વીમાં નથી ખીજે તે,
 જે ફૂટેલા આત્માને સાંધે,
 ચાકેલા આત્માને સચેત કરે.
 તહમારાં જીવનઝરણાંના નહ વિસ્તર્યા.
 મહાપૂરે ગાળે છે એ નીર.
 પડઘો કુંજકુંજમાં બોલે છે
 લેરો, જીડો ને મધુરો.
 સંસારનું અમૃત છે સ્નેહ.
 એ સ્નેહના મેઘ વરસે છે અંહી,
 ને નવઅંકુરો પ્રગટે છે ઉરઉરમાં.
 જાવનાનો જોવાં પ્રગટે છે ઝરણાં
 યશ! તહારે સૌભાગ્યઆશ્રમે.
 જાવોજાવના જાગે છે પોટેલા જાવ.

યશ : એકને બહલે બે આત્માઓ

દીપે છે મહારે દેહ, બહેનાં !

પ્રાણસિંહાસને પ્રેમી પધરાવ્યા હતા,

હવે દેહમન્દિરિયે પધરાવ્યા છે પતિને.

કાન્તિ : અને ત્રિવેણીતીર્થે મંદારો :

પ્રાણનાથ પાંગરશે સ્તો પુત્રપાંખડીએ.
 ત્હમારો કુલવાસ તો બાણે
 વસન્તનો કૂલમાંડવડોઃ
 અને ત્હમારાં લીલાં ઉધાન
 તો બાણે પંચવટીની પ્રેમકુંજ.
 રસની ગોઠાવરીને આરે
 અનેરો જ છે ત્હમારો સૌભાગ્યઆશ્રમ.
 (પલ્લવધટામાંથી બદરાજ આવે છે.)

રાજ : પધારો, કુમારી ! અમ સૌભાગ્યઆશ્રમે,
 ને અખંડ સૌભાગ્યવન્તાં થાવ.
 રસરસિયાંની અમ આશિષ છે.
 કૌમારવ્રતની અવધિ આવી ભાસે છે ને !
 જગતમાંથી કૌમાર આયમ્યું બાણું હવે.

મનિ : કુમારિકાઓએ શો વાંક કીધો છે
 ત્હમારો ? રસના રાજવી !
 કે કૌમારને દીઠે-દાખવ્યે
 ગદાએ જ પ્રહારો છો ?
 એકલડી ચે ચન્દ્રકલા
 અમૃત નિર્ઝરશે જગતે.
 કહો; સન્તાઈ-ધૂપાઈને
 શી શી વાતો સાંભળી લીધી ?

રાજ : ત્હમે તો પરીક્ષાના સવાલ પૂછો છો.
 પોતાના ઘરમાં રહેવું,
 ને પોતાની વાતો સાંભળવી.

એમાં યે વાંક વસ્યા ?
 સહિયરની કથામાંથી શું શું શીખ્યાં ?
 શીખ્યાં લખનાં પ્રતમન્ત્રો ?

કાન્તિ: એક તો શીખી, રાજ !
 ત્હમારો નિષ્કામ કર્મયોગ.
 જગત્જોગણના પ્રવચનપાઠમાંથી
 ગ્રંથનું છે ત્હમે બન્નેએ
 ગીતાશ્રુતું એક જ પરમ વચન:
 તસ્માત્ યોગી મલાડ્જુન !
 રસનાં ત્હમે રસયોગીઓ.
 ને ધીભું; જગતભરમાં ન્હોતું બેયું
 તે બેયું આ રનેહન્યા આશ્રમમાં:
 સુન્દરીના સૌભાગ્ય સમા સ્વામિન,
 ને પુરુષની પ્રભા સગી પત્ની—

રાજ : ને ઉભયને આશીર્વાદ આપતાં
 કલ્યાણમૂર્તિ સમાં ચારકસહિયર.

યશ : રાજ ! અમૂંઝવણે મા
 એમ કાન્તિ પ્હેનને.
 નહીં તો નહીં પધારે
 અમૃતપુરને સૌભાગ્યઆશ્રમે.
 બેલતાં જ બાંધે ક્ષેત્ર: જવ.

(હસતી હસતી મીઠા મર્મને કણકો કરે છે.)

રાજ : સાંભળ્યું સંસારસેનામિત્રવિષ્ણુએ ?
 દુખતાં તાર્યો—

કાન્તિ : કેણે ? કેને તાર્યો ?

રાજ : અમૃતપુરના રાજઅતિથિએ,
સાચના એક સેનાનીને.

કાન્તિ : સાચેને દૂખતો તાર્યો ?

રાજ : સાચના સેનાનીને દૂખતો તાર્યો
અમૃતપુરના અતિથિદેવે.

યશ : અધૂરું બાળી જિજ્ઞાસાજ્યોતને સંકેરો છે.
કહી નાંખોને સૌ ચે અફશુતતા ?

રાજ : બાળીશ તે સૌ ચે કહીશ.

મુન્દરી મુન્દરતાથી સોહાય

કે પુરુષ પુરુષાતન હાખવે

એમાં અફશુત શું ?

આજ તો સાફ અમૃતપુર શોધે છે

અમૃતપુરના એ અતિથિદેવને.

યશ : અહોહોહોહો ! બટ્ટરાજ !

કેટકેટલા પુરુષોએ હાખવ્યાં પુરુષાતન

—પગારથી સિપાઈઓ શિવાય ?

આજ તો વીર વિરલા છે જગતમાં.

કાન્તિ : બહુ, ને શોધી કહાડું સામરતારાને.

કૌમારસંઘ વતી પ્હાડનાં વચને—

રાજ : એ-એ, પેહું નાટકના જેવું ન થાય પાહું.

પ્હાડ એટલે પ્રેમનું પ્હેલું પગથિનું.

યશ : લોક શોધે છે, પણ જડતા નથી

જગતના એ ભેગીરાજ.

રાજ : જગના બેગીરાજ કે ભવના લોગીરાજ
 એ તો ઝોળખું ત્હારે ઝોળખાવું.
 આજ તો અદૃશ્યની ઝાણીઓમાં
 ઝીલે છે કચ્છાંક.

કાન્તિ : અબણ્યા ચે અતથિને
 અમૃતપુરનાં છે આદર.

રાજ : સાગરના મહાતારા ભાસે છે કે.

કાન્તિ : તરનારો ને તારનારો તો
 એક હતો સંસારના સાગરનો.
 ફૂળફી મારી ગયો એ જળમહેલોમાં.
 —યશ! ત્હારે આશ્રમે તો ને
 સ્વર્ગ ઉતર્યાં અન્તરિક્ષેથી.
 સુભાગી સહુ ચે આવશે અંહી
 લવનનાં અમૃત ઝીલવા,
 સ્ફવારના ઉદય સરિખડી
 ભાગ્યેદયની ભવ્યતામાં હીંચકવા.

રાજ : અમે તો શાધિયે—સંધરિયે છીએ
 આત્માની ઔષધિઓને.
 પશુ, આ યશદેવી જેવાં,
 લવનનાં આવ્યાં અમૃત પાછાં ડેલતાં
 કેટલાં ચે વસે છે ખરતીઓએ.
 રસ રમતાં ચ રિસાવ
 ને રૂચણાંનાં ગીત રવાવ.
 જન્મે ચ સહિયરો એવી છે,

આબ્યાંને અનાદરો—એક વેળા તો.

યશ : રસનાં રૂસણાં ન હોત જગતમાં,
તો કવિતા અધૂરી રહેત, રાજ! એટલી.

કાન્તિ : જગતની અધૂરી કવિતા એ પૂરાત
સ્નેહપાંગર્યાં સૌભાગ્યઆશ્રમનાં
તમ અણુમૂલ્ય કયાગીતોથી.
સાચ્યે જ લાધી છે તહમને, યશ!
સંસારની જડીબુટ્ટી.

ખન્ને ઉભાં જ છે કેવાં?
બધે કવિતાની સોન્દર્યમૂર્તિઓ!

યશ : અમારે આશ્રમે તો અમૃત વરસ્યાં,
ને સ્વર્ગ કોળ્યાં સોહામણાં.
પણ તહમારે તો હજી, ખડેનાં!
ભોગીનાં ગીત ગાવાં છે ને!

કાન્તિ : ભોગી જ છે જગતના મહાભોગી,
મહીતલના મનમહાદયા માણીગર.

યશ : બવા ઘો, ભોગીરાજ! અજગા રૂહો, નાથજી!
આમ શું માયા લગાડે રે!

(રાજ પ્રત્યે હાવભાવ લજવતી આવી જાતી સખીઓ રમે છે.)

પ્રવેશ ૩ બે

૫૬

સ્થલાકાલ : અમૃતપુરનાં ખડેરોમાં સહવાર

બેગબુ : જગતની ધૂંચો અટપટી છે.

નાથ! ધૂંચો ઉકલશે? કે તાર તૂટશે?

ફેવમોતીનાં જૂમખાં સરિખડો,

તારકજૂમખડે ઝગમગતો,

પ્રહ્લાંડનો પ્રહ્લાવીંઝણો રમણે ચઢડ્યો છે.

(એકતારો વગાડે છે તે ત્હેની રમઝટમાં ડૂબી તસ્લીન થઇ બેગબુ એકાકી ગાય છે તે નાચે છે.)

નૌલો કમલરંજ વીંઝણો, હો નન્દલાલ!

રહિયાળો રતનજડાવ, મોરા નન્દલાલ!

પ્રહ્લા વીંઝે પ્રહ્લાવીંઝણો, હો નન્દલાલ!

સોનાનો સૂરજ શોભિતો, હો નન્દલાલ!

રૂપેરી ચન્દની બિછાવ, મોરા નન્દલાલ!

પ્રહ્લા વીંઝે પ્રહ્લાવીંઝણો, હો નન્દલાલ!

કેરેમોરે ભર્યા હીરલા, હો નન્દલાલ!

ઝાલરે ઝીક કેરી વેલ, મોરા નન્દલાલ!

પ્રહ્લા વીંઝે પ્રહ્લાવીંઝણો, હો નન્દલાલ!

ઢાંડી પ્રહાણના હાથમાં, હો નન્દલાલ !
 માનવીના ભાગ્યના એ ખેલ, મોરા નન્દલાલ
 પ્રહા વીંઝે પ્રહાવીંઝણો, હો નન્દલાલ !
 અગમ્યનાં પગથિયાંની પાયરી નિહાળીને
 બુદ્ધિના પાય થાકે છે.
 ધરતીનાં કણ જોટજોટલાં મનુષ્યો,
 ને પ્રત્યેકનું પૃથક પૃથક ભાગ્યચક.
 સૌનાં ભાગ્યસમન્વયે ધરતીનાં ભાગ્ય ઘડાય;
 ને ધરતી સરજે સૂરજભાળનું ભાગ્યચક.
 અભિમન્યુના ચક્રાવાથી ચે કોટિધા
 અટપટો છે આ જગચકાવો.
 ને જોખનઝૂલન્ટા કંઈ કંઈ સૌભદ્રેયો
 હોમાય છે એ દેવવ્યૂહના જયપરાજયમાં.
 એ ચક્રચક્રનો છે અધિદેવ.
 વંબુકુંજ શી ઉગમતી
 ને વટઘટા શી ફાલતી
 જોઈં છું અમૃતપુરની અધિદેવજોડલી ;
 એક પ્રાણુપ્રકુલ્લેલા ઇન્દુકુમાર,
 ને બીજા પાંખપ્રગટેલા ભટ્ટરાજ;
 રાજયોગના એ મહારાજવીઓ.

(મ્હોરેલા મોગરાના ઊંડ જેવા ભટ્ટરાજ આવે છે. વિશાળપત્રાળા
 કદળીસ્થંભ સરિખડા પડખે દેવ પધારે છે. સ્મિતવદનથી જોગણુ ત્હેમને
 સત્કારે છે. પરસ્પર વન્દન વન્દી વડવાધઓની હિન્ડોલા લેતી જટાપટા
 નીચે ઊખન્ધ ઓટલે સડુ બેસે છે. આસપાસ દર્બારિન પડ્યાં છે.
 આમે ખડેરમાં એક મોરલો કલા પાયરી નાચી રહ્યો છે.)

ભ્રમણ : રાજ! સંસારમાં પ્રવેશ્યા; શુભ થાવ;
સંસારને ઓળખ્યો - પારખ્યો ?

રાજ : સંસાર એટલે સર્પની કાંચળી:
ઓઢી, ઉતારી, ઉશેટી દેવાની.

ભ્રમણ : તો તો સંસાર નિર્વિષ કહેવાય.
સોઢામણા સંસારસરૌવરિયાની
એક પાળ છે કૌવચબાંધી,
ને બીજી પાળ છે ચન્દનપગથિયાંની.
એક પાળે કાંટા પાથર્યા છે,
ને બીજી પાળે જડયા છે મણિ.
કમલપ્રદુલ્લેહી કમલિનીનું
સંસાર છે જળભથ્થું.
તરતાં આવડે તે કમળ વીણે,
ને અન્તરના અધિદેવને ચ્હડાવે;
ન આવડે તે ધૂંચમાં ધૂંચવાઈ રૂળે.
બૂલબૂલામણીનો પ્રહરણેલ તે સંસાર.

(ભણે સૌન્દર્યની વેલીઓ ડાલતી આવતી હોય ત્હેવાં પ્રમદ,
પસેલી ને કાન્તિકુમારી પધારે છે. એમને આવતાં પેખીને)

દેવ : કેમ પાછળ રહી ગયાં કંઈ ?

રાજ : ઇન્દ્રની પાછળ ઇન્દ્રાણી,
ને પ્રહ્લાની પાછળ પ્રહ્લાણી.
સંસારમાં સી મોખરે કચ્છારે હતી ને ?

કાન્તિ : ઘોરીમાં ચોથું મંગળ ફર્યાં તા ત્હારે.

રાજ : ચોથું મંગળ ફરે પછી કહેને, ચોલણીયું.

કોઈ યુગનો ઇતિહાસ તો ઉચ્ચરતો નથી.

પ્રમદા : એ ઇતિહાસના આંકડા વિધાત્રી ભૂંસશે.
ઘડાતા નવઇતિહાસ ઉચ્ચરશે કે
સંસારની હરોલ ઓળતિએ સોડાવી.

રાજ : લખાશે ત્હારે ભણીશું એ ઇતિહાસો.
નિજનિજના વરથી ઉંચેરડી
કેટકેટલી રૂપગર્વિલીઓ જગતમાં છે ?

કાન્તિ : સીતાની પાછળ રામ,
ને રાધાની પાછળ શ્યામ:
આર્યકુલની તો એ આર્યતા.
માણના ચરણકમલમાં વિરાજ્યા છે
ત્હાં ચે એવું ઉચ્ચરશે ?
મબલકમાં ચે મીઠપ હોય.
અમૃતપુરની આ ગુરુપીઠિકા —

ભોગલુ : આપ સૌ મ્હારાં ગુરુઓ છો:
શીખવું છું તેથી શીખું છું અધિકડું.
પધારો, સૌન્દર્યની પાંખડીઓ !
પધારો, સંસારની સુજનારીઓ !
મનુષ્યની ધાત્રી ને પ્રારબ્ધ ઘડનારી.
સંસારની વિધાત્રી સુન્દરી છે.

દેવ : સુન્દરી એટલે પુરુષની પ્રતિભા ને પ્રેરણા.
કુમાર એટલે વણપંખાળો પંખેરૂ.

કાન્તિ : માણ ! શી ચાલતી'તી સફળોધવાતાં ?

ભોગલુ : વત્સે ! વિશ્વના ભાગિની.

અમે જગતનાં ભેગીઓ:

અમારે ત્યાં જગતકથા જ હોય.

વર્તમાનવાણીમાં વિહરતા સંસારશાસ્ત્રી

એક આંખડીએ નિરખે છે

અનંતકાળની વેરાયેલી કાળપાંખડીઓને,

ને ખીલે આંખે છાંટે છે

ભવિષ્યની ફૂટતી કળીઓને.

ભૂતભાવીની ભવવાણીએ ભાળતાં ભાળતાં

અમે ચે વહતાં'તાં વર્તમાનનાં બેજુમાં.

પ્રમદા : નથી એની અમૂંઝણ આજથી શી ?

ને ગયાંની શોભના તો

ગીતાકારે ચે મિથ્યા ભાળી છે.

વર્તમાન એક જ છે સાચો.

રાજ : 'આજનો દહાવો લીજિયે દે,

કાલ કેણે રીડી છે ?'

એ સંપ્રદાયના સંપ્રદાયી કબ્દારનાં કથાં ?

ભોમણ : બાનુ ! કબ્દારનાં ભૂતનાં તો નથી ને ?

આજ એક જ સાચી હોત,

સંચમાં તો કે સંચત નહીં,

કે કલ્યાણ કે માંડત નહીં.

આંખમાં સમાવ્ય એટલું જ જગત નથી.

કમિયવમાં પાવ્યો છે

એટલો જ કલ્યાણમાર્ગ આની

કેણે કેણે ચાચા આદરી ?

આજ ને કાલના લેહ નથી,
આજ ને શાશ્વતના લેહ છે, બાલે !

કાન્તિ : એટલે ? માણ ! ન સ્હમજાયું.

જોગણ : જમણા ને ડાબા સરિખડા

શુદ્ધ ને કૃષ્ણ બે છે જગતના રાજમાર્ગ.

પાપપુણ્યનો પ્રશ્નલેહ એટલો છે કે

આજ માણવી, કે શાશ્વત માણવું.

પાપ એટલે આજની જ દ્હાણ,

પુણ્ય એટલે શાશ્વતની માણ્ય.

પ્રમદા : પણ આજે ઉગ્યો

એ કાલ નહીં કાં ઉગે ?

જોગણ : જીવનને જ પૂછી બૂવોને.

ઉગે ને આથમે, આથમે ને ઉગે,

એને નિત્યપ્રકાશ લાખશે ? —

જીવનનો કે જગતનો ?

સૂર્યને છે અસ્તોદય,

આલનાં છે નિત્યઆચ્છાદન :

તેથી સૂરજથી આલ મ્હોટેરાં :

એક આલમાં અનન્ત સૂર્યો રમે.

યશ : ત્હારે જગત શું છે ?

ને શા છે જગતના સન્દેશ ?

રાજ : જગત એટલે બૂવો છા તે :

જહં પ્રજ્ઞાસ્મિ ને સત્ત્વમાસિ :

ને સદ્ગુણિને સન્દેશ તો સ્હમજણના.

કાન્તિ : જાવ, જાવ, રાજ ! લજવાવ જરીક.
 જોગણુ : નહીં, રાજ ! જોમ અવરોધો મા.
 પૃથ્થાના પંખીને ઉડવા ઘો.
 દીકરા ! જગત જોટલે જીવન.
 જીવનઆદેશ એ જ સૌસૌનો જગતસન્દેશ.
 કાન્તિ : ન પૂછવા શું પૂછ્યાની ક્ષમાચાતના છે.
 પણ માણ ! આપના જીવનઆદેશ—
 જોગણુ : સાધુને સન્તાડવાનું શું હોય ?
 ઘોળે ફહાડે ચે મશાલ ધરવાની,
 કે પડછાયામાં ચે કાંઈ ન આચ્છાદાય.
 સાધુજનના હોય સાધુતાના આદેશ.
 ગામગામને ગોંદરે ધર્મવેદિ સ્થાપવી,
 નગરનગરને ચોક અજિહોત્ર માંડવા;
 મહાજનની મહાનુભાવિતા મ્હોરવવી,
 સુન્દરીઓની સૌન્દર્યવેલ કળાવવી,
 સંપ્રદાયોના અજિ સંકેરવા,
 ધર્મવાલાઓમાં પરનાળે ઘી હોમવાં,
 સદ્ધર્મને ઇન્ધન સીંચવાં,
 કલ્યાણપત્રની કંટાળી નીન્દવી :
 સંસારીનાં સજ્જન, સજ્જનનાં સાધુ,
 સાધુના ધર્મસ્થાંભ રચવા;
 પશુકુટીરમાં સજ્જનમહેલો
 ને મહેલોમાં મન્દિર બાંધવાં :
 એ અમારો બન્ધમોક્ષનો સંપ્રદાય.

પણ આંખડલી ડેજે છે
ઝોટઝોટલે ઉડાતાં નથી :
ઝેવી છે પ્રારબ્ધની સીમાઓ.

રાજ : ને ભારતમાં તો પાળો પડી છે.

ભોમણ : હા; પર્વતપાળ ને સરિતપાળ.

પ્રમદા : ભારત તો ખડેર છે ને?—ભૂમંડળનું ?

ભોમણ : ભણતર તો ભલ્લેરું ભણ્યા

નિજનું સહુ નિન્હવાનું.

નિરખો અમૃતપુરનાં આ ખડેર,

ને મંહી નાચન્તો પેલો કળાયેલ મોરલો.

ભારત છે જગતસમૃદ્ધિની ખાણ.

એ ખડેરોમાંથી યોલશે બુના બેગીઓ,

ને ભણશે કાળના મન્ત્રો,

ને ઘટાવશે જીવનમાં પ્રકૃષ્ટી પ્રજા,

ત્હારે આજ શા અન્તરાયો સંકેલાશે,

ને ઉધડશે લીડ્યાં જગતનાં વજ્રખાર.

નગરખંડેરોમાં મહિધર પોડ્યા છે,

વનખડેરોમાં આવજ સૂતા છે :

ત્હાં છે જગતના બેગીરાજ.

એ જગખડેરો સચેત થશે

ત્હારે ધરતીકંપ થશે,

સંસાર સમગ્ર ડોલ્યા માંડશે.

ભારતનાં ખડેરોને અપમાનશે મા.

મોળબૂના એ ખડેરોમાં

અનન્તના અગ્નિઓ લાયા છે.

બેટા! ગેબની વાતો મા પૂછ.

પ્રમદા: ગેબનાં ગપ્પાં —

ભેગણુ: અણુદીઠને અપમાનો મા.

દીઠાંના કાયકા છે,

અણુદીઠની અનન્તતા છે.

ગિરિદેશના અમ હિમાદ્રિશિખરેથી

દિશાયકનું જગદર્શન કરતાં

કંઈ કંઈ પડદા સંકેલાય છે,

અણુદીઠના આગળા ઉઘડે છે.

પ્રેમદા: પણ ભારતનો મહાપ્રભ તો

સ્વરાજ્ય જ છે ને ?

ભેગણુ: સ્વરાજ્ય ? અન્તાનો ! કે પ્રભરાજ્ય ?

સહુસહુનાં સ્વરાજ્ય સરભયાં,

ને સર્વહિતનું સત્યાનાથ વળ્યું.

ભારત પ્રભરાજ્ય વાંછે છે.

સહુ મહાપ્રભઓ પ્રભરાજ્ય પામશે:

ભારતની મહાપ્રભ જે પ્રભરાજ્ય પામશે.

વિશ્વવ્યવસ્થાનાં વિધિનાં નિર્માણ છે એ.

ફર્લેન ઘીચતું જે સુલભ છે કંઈ કંઈ;

અવરં તો છે આર્યાનાં અધ્યાત્મરાજ્ય.

જૂઞ્ચાને લોજન વિના ચાલે,

તરચાને પાણી વિના ચાલે,

મહાપ્રભને તો પ્રભરાજ્ય વિના ચાલે.

— પણ દેહને જીવ વિના કેટલું ચાલશે ?
 અન્નપાણી મનુષ્યનું સર્વસ્વ નથી,
 પ્રભરાજ્યે મહાપ્રજનું સર્વસ્વ નથી.
 મહાપ્રજાઓનું કલ્યાણકેન્દ્ર ઔર છે.
 ધરતીનું ભાગ્યવિધાતા ભારત છે.
 પ્રભરાજ્ય તો એનું આજનું ધ્યેય.
 ભોગીઓ જુદું જ ભાષે છે
 ભારતનું અનન્તનું ધ્યેય.

કાન્તિ : ત્હારે, ભગવતિ !
 ભારતનું નિત્યધ્યેય કીયું ?

રાજ : કાળની કલ્યાણનન્દિની !
 ભાષો ભારતનું નિત્યકલ્યાણ.

ભોગણ : સાંભળો ત્હારે કાળની મહાવાર્તા.
 પ્રજાંડઘેરતા આભના પડદા લટકે છે,
 ને એ પડદાઓનાં પ્રચંડ ટિપ્પણાંઓમાં
 પ્રજાએ આલેખેલી છે એ પ્રજાક્ષરી.
 ભારતની પ્રજાક્ષરી અફસુત છે.

દેવ : ભાખશો ભારતની એ પ્રજાક્ષરીમાંથી કંઈક ?
ભોગણ : કાળની ગુફાઓમાં જન્ધાં
 પ્રજાંડનું ભાગ્ય ઘડાય છે,
 ત્હાં ઘડાય છે ભારતનું એ મહાભાગ્ય.
 જગત્કલ્યાણના છે એ સૌભાગ્યમન્ત્રો.
 આભઆભમાંથી ફિરજો ફેંકતા
 દિશદિશમાંથી તારલિયા ઉગે,

મહાપ્રભઓ એમ ફેટે છે બાણ
 અવનીનાં આભઆભમાં.
 એ છે પ્રકાશ ને અન્ધારની ઝરછીઓ.
 પ્રગટતા પ્રભાતને આરે
 તેજઅન્ધારના ભાલાઓ ઉછળે,
 એવી ઉછળે છે પૃથ્વીભરમાં
 મહાપ્રભઓના ધ્યેયમન્ત્રોની એ વજ્રસાંગો.
 White Men's Burden,
 Black Men's Burden,
 Yellow Peril, Pan-Islamism,
 Russo-phobia, Germano-phobia,
 Armed Peace, Open Sea,
 Superman & Super-civilization theories,
 Asia vs. Europe,
 The East vs. the West,
 The Old vs. the New Hemisphere;
 બાણો, ઓ જગતના લોક!
 સેનાઓનાં કરતાં સંસ્કૃતિઓના સંગ્રામ,
 અદૃશ્ય છે માટે, મહાઅધાર છે.
 મહાપ્રભઓના મહારાજો ઉછળેલી
 એ ને એવી છે રાજમન્ત્રોની સાંગો.
 પ્રભજનના રાજપ્રાણોએ ઊડેલાં
 એ છે સૂઝવતાં પ્રહાર.
 સહુમાં સત્યાંશે છે, નિષેધાંશે છે.
 સત્યના સાગરમાં

કેવળ અસત્ય કાંઈ તરે જ નહીં.
 પશુ સર્જક કરતાં ઘાતક છે એ,
 રાજર્ષિઓ સમા રાજસ છે એ.
 ભારત છે જગતનો પ્રજ્ઞર્ષિ,
 ને ભારતના છે જગતને પ્રજ્ઞસન્દેશઃ
 સાત્ત્વિક, સર્જક, કલ્યાણક.
 ભારત તો પ્રજ્ઞસાગર છે પ્રજ્ઞાંડનો.
 સાગરનો જે છે પ્રજ્ઞસન્દેશ,
 ભારતનો છે તે જગત્સન્દેશ.
 સાગરનો જીવનમન્ત્ર છે સરિત્સમન્વય,
 ભારતનો જીવનમન્ત્ર છે સંસ્કૃતિસમન્વયઃ
 સર્વ દિશાઓનો સમયો.
 યુગયુગથી મહાપ્રજ્ઞોના મહાનદ
 ભારતસાગરમાં ઠલવાય છેઃ
 કાંઠાઓમાં ઘડીક છલકાઈ વમળાઈ
 એ પ્રજ્ઞપૂર મહાજલમાં સમાય છે.
 ઇતિહાસ ભાષે છે એમને
 પરદેશીઓના હુમલાઃ
 દૃષ્ટાઓ ભાષે છે એમને
 મહાસરોવરમાં ઝરણાંઓનાં નિર્ઝરવાં.
 ભારતમાં છે જગત્સંસ્કૃતિઓનાં ગુરુત્વાકર્ષણ.
 સિન્ધુ, ગંગા ને પ્રજ્ઞપુત્રા,
 ગોદાવરી કૃષ્ણા ને મહાનદ,
 નવસે ને નવાણુ નદીઓ

નિત્ય નિત્ય નીર ઠાલવે,
 તહો યે મહાસાગર છે
 એકનિષ્ટ, અણુઉભરાતો ને માઝાવન્તો
 આપૂર્યમાણમ્ અચલપ્રતિષ્ઠમ્.
 એવા છે ભારતના ભવ્ય ભાગ્યલેખ.
 ધ્વજપટે ઇન્દ્રયાપમાં ઠંકાર માંડી,
 કરકમલમાં શાસ્ત્રસબજ થઇ,
 સાત્ત્વિકવર્ણાં ત્રિપુડ્ધારી,
 પ્રહ્લાદિભુખ પ્રહ્લયોધરાજો
 ‘સંસ્કૃતિઓનો સમન્વય’ પોકારતા,
 વેદદ્રષ્ટા પ્રહ્લપિં સરિખડા,
 વનાટવીમાંથી જનાટવીમાં ઉતરશે,
 જગતે ત્હારે ભારતનો જયધ્વજ રોપાશે.
 વત્સે ! અધીરાં મા થાવ.
 આજ ભલે અન્યની હો,
 ભૂતની પેઠે ભવિષ્યે ભારતનું છે.
 ‘સંસ્કૃતિઓનો મહાસમન્વય’
 એ જ પ્રહ્લાદાકલમાં છે
 ભારતનો જગતદિગ્ગવિભ્ય.

પ્રમદા : પણ જગતસંસ્કૃતિઓમાં સર્વશ્રેષ્ઠ,
 કાળસાગરના લક્ષ્મીકમલ શી,
 આજની પશ્ચિમની સંસ્કૃતિના જયધ્વજ—

કાન્તિ : માણ ! સંસ્કૃતિઓની સમતુલા —
 ભોગણુ : સંસ્કૃતિઓની સમતુલા એટલે

પૃથ્વીપાથર્યા ઇતિહાસના સાર સારવવાના.

અઘરું છે, આઘરશે મા :

આઘરે તો અવગણશે મા કેઇને.

સર્વગ્રાહી એ આંખડલી કોકની છે,

ન્યાયનેકીલી એ ઢાંડી ચે કોકને છે.

મમદા : તોળે તો છે સહુએ ય તે

પૂર્વ ને પશ્ચિમનાં છાળડાંને.

એવી તો આણ કોણે પાળી ?

સહુએ ઉથાપી છે એ આણ.

જોગણ : તો માંડો સંસ્કૃતિઓની તુલા

પૂર્વ ને પશ્ચિમનાં પહાંઓમાં.

જગસરખામણીએ ભારત નહીં ઝંખવાય.

ઉત્તર આપશે જગત્પ્રતિહાસને

અગમ્યપૂછી પ્રશ્નાવલિનો.

માનવીને બહાલામાં બહાલાં છે

ધર્મ, કિલસુપ્રી, કવિતા ને લક્ષ્મી.

ઉત્તર દો, આહ્વાન ઉચ્ચરતાંઓ !

માનવજાતના મહાભાસ્કર

પશ્ચિમઉગ્યા પયગમ્બરો કોણુ કોણુ ?

સનાતન સંસ્કૃતિનાં શાસ્ત્ર

પશ્ચિમભાખ્યાં આગમનિગમ ક્રિયાં ક્રિયાં ?

પશ્ચિમગામું સર્વોત્કૃષ્ટ કાવ્ય ઇલિયડ.

વીરોની મહાકવિતા છે,

બધે ખડ્ગનાં તેજ જળકળે.

આજના ગ્રીસને ઘડતી નથી
 એ મહાકાવ્યની પ્રાણપ્રેરણા.
 પ્રાણસ્ય પ્રાણનાં એ પ્રેરણા છે આજ
 ભારત ભાગવત કે રામાયણ,
 કે કિરદૌસીની સાઠ હજાર શ્લોકસંહિતા.
 હેલન ને સીતાના શીલભેદ
 એ છે ગુણભેદ ઇલિયડ ને રામાયણના.
 — અને શ્રી હરિનાં પત્ની લક્ષ્મીજી!
 ભારત પ્રજાધામ હતું, તેથી
 ભારત હતું જગતનું લક્ષ્મીમંદિર.
 ત્રિખંડમાં ઢળતી'તી એની સોનારેલો.
 યૂરોપને આંખલે વસન્ત યેઠી,
 ને લક્ષ્મીજીના મ્હોર મ્હોર્યા,
 ભારતનો જલમાર્ગ જડયા પછી?—કે પહેલાં!
 પ્રભાતે ને પ્રભાતે પ્રભુજી
 પૂર્વજોળે પ્રગટાવે છે સૂર્યદેવને,
 ને પૃથ્વીમાં વરસે છે પ્રકાશના મેઘ.
 પૂર્વ એટલે જગતની ઉદયદિશા,
 પશ્ચિમ એટલે જગતનો અસ્તાચળ:
 એ વ્યાખ્યાઓ ભૂંસી કેનાથી ભૂંસાશે!
 આર્યને તો દશે દિશાઓ છે દેવની;
 આ તો આપના આહ્વાનના ઉત્તર.
 ચારે દિશે માંડ્યાં છે તીર્થધામ,
 ને ચંકર ભગવાને માંડી'તી ચારદાપીઠા.

હુનિયાના હથ ઢિગ્પાળો છે,
ને બ્રહ્માંડધુરન્ધર છે એ હથે ઢિગ્પાળો.
હિંમાદ્રિ ચહુદિશને ઝરણે વધાવે છે તેમ
આર્યાવર્તનો આર્ય તો

દિશદિશના દેવને વન્દે છે.

જગત્સંસ્કૃતિઓના મહાસમન્વય ઉપર
સ્થપાથે ભાવી જગતનાં માનવમન્દિરો.

મનુવંશ મેળે મળી ઉજવશે

સંસ્કૃતિઓના સમન્વયનો વસન્તસમયો.

ભારત આચાર્ય થશે

જગત્સમન્વયના એ મહાયજ્ઞનો.

પ્રમદા : ભારતના એ તો ભૂતકાલ;

સૂર્યાસ્તના એ તો આથમેલા મહિમા.

રાજ : ત્યારે હોમર ગોઇથે કે શેક્ષપિયર,

એરિસ્ટોટલ પ્લેટો કે કેન્ટ

કિયા વર્તમાન કાળે તપતા'તા જે ?

નેપોલિયન શાલ'મિઇન સીઝર કે સીકન્ડર ઉપર

કિયો આજનો સૂરજ કિરણો વરસે છે ?

અપમાનશે મા, આછકલા ઇતિહાસનવેશે !

ભારતને કે ભારતના ઇતિહાસને

તહમારા અજ્ઞાનને છાબડે તોળીને.

અપમાનના અંજારાની ઝાળોમાં

કંઈ કંઈ ભસ્મ થઈ ગઈ

મહાપ્રભઓની પ્રબલશક્તિઓ.

અપમાનના ઉત્તર શી શાપની સિત્કારીઓ
ચિતાથી ચોગણી છે ચેતનવન્તી.

યશઃ માણ અમને કાંઈ આદેશ ?

જોગણુ : ત્હમે દંપતીદેવ તો છો

મૂર્તિમન્ત સંસારના સફળોધ :

ત્હમને તે સફળોધ શા ?

સન્તજનો ! સુષુળે સહુ —

રાજ ! ધણીક ઠન ઢાંકળે —

સન્મુખ સ્તુતિ ચે નિન્દા છે — કચ્છારેક તો.

દેવો નિરજે છે તે લાખું છું.

ભદ્રરાજ ને યશદેવી તો છે

દેહ ને દેહીનાં ઝોઝબિચાં.

ખાઠ્યાળાથી આત્માને પોષે છે,

અજસત્રથી દેહને પોષે છે.

ઉભય છે મનુષ્યત્વનાં માળીઓ.

એમને ઝોરડે હરિનર છે,

એમને આંજલિ હરિઓચ્છવ છે.

એમની પરચાળે છે પુણ્યતેજ,

એમના ચોકમાં છે દેવચન્દની.

એમનાં કર્તા કૌક આકરશે,

એમનાં ઉચ્ચાં કૌક ઉચ્ચશે.

દેવ : ને કૌમારસંઘનું ભાવી ? —

જોગણુ : દેવથી શું અભણ્યું છે કે કહું ?

કૌમારસંઘ છે સંસારસંઘનાં ચઠમૂળ.

રાજ : એ દૂધ છે ? કે દૂધનો ઉભરો ?

કાન્તિ : મા દેશે ઉત્તર, માણ !

એ જગઅળવીતરાને.

(ભટ્ટરાજ સ્થામું નિહાળીને)

બાવ.

ભોગણુ : બેટા ! હસનારાં સંગાથે હસજે :

હસવામાં હુલ્લાસ છે.

રાજ ! ઝીલતાં આવડે તો તો

એ જગત્વર્ષા છે;

કુમાર એટલે આંખાનો રાપ.

ન આવડે તો છે અમસ્તાના ઉભરા.

વર્ષે વર્ષે વર્ષા વરસે છે;

જગજ્જનો અધૂરિયાં નથી ?

જગત ઝીલતું નથી પૂરું,

ને અડધઝાઝેરી વર્ષા એળે બાય છે.

વરસતાં પાણી નહીં પીવાય.

સરોવર ને સરિતાની અંબલિઓ

ઝીલશે ને સંઘરશે, તે જગત પીશે;

અણઝીલ્યાં પાણી ખાદેવાટ ઠાળાશે.

યશ : માણ કાન્તિકુમારી તો ગાય છે કે

અમૃત અંબલિમાં નહિ ચીલું, રે ખેન !

ભોગણુ : અમૃતપુરનાં જેવાં ભાગ્ય.

વૈરાગ્યના વાયરા વાયા હશે.

કેડીલો કૌમારસંઘ તો છે

બ્રહ્મચર્ય ઉત્સાહ સાહસની મેઘછટા.
જલભરી કે જ્યોતિભરી
વર્ષા વર્ષાવી છે દેવાધીન;
વર્ષાનાં વહેણ વાળવાં છે મનુષ્યાધીન.
વાળશે ત્હેમના વળશે લક્ષ્મીના ફાલ;
ને વર્ષાનાં સરભશે ધન ને ધાન્ય.

રાજા : તીરથવાસી છો, દેશજોગે ખૂંદાં છો:
મ્હારે એક છે પૃથ્ઘા :

દેશ આગળ ધપે છે ? કે પાછળ ?

ભોજણ : રાજા ! ધૂપદાનમાં ધૂપ સળગે,
ચરકુંડમાં દેવવહ્નિ ભભૂકે :
એવો ભડભડતો સળગે છે તમ હૈયે
પ્રભાકલ્યાણનો નિત્યહોમ.
તમ મુખડે શોભે એ જ વેણુની વીણા.
પૃથ્ઘામાં છે પૃથ્ઘકની વિચારકક્ષા.
રાજા ! ફૂલંભ છે સમગ્ર દેશદર્શન.
વિરલાએ દીઠા છે એ કાળપુરુષ.
યાત્રીઓને આછીપાતળી ઝાંખી થાય.
પ્રભાદિશ પારખવાના મન્ત્રો છે એ :
એક તો : સંસારસંઘને પૂછ્યો કે
સંસારમાં સર્જન વધારે છે, કે વિસર્જન ?
ને બીજું : પોપમાં ને ચડળ ઉઘાડીને
નિહાળ્યો, અનુભવ્યો, ચિન્તવ્યો :
ભાય તેથી સવાયા સાંપડે

તે મહાપ્રભ છે પ્રગતિને પન્થે.
 બે હાથમાં બે બે મશાલો લેઈ
 ક્ષિતિજની પરકમ્મા ફરી વળજે,
 ને પારખી લેજે ભારતનાં પ્રારબ્ધ.
 ભારતની ઓટની અવધો ઉતરી ગઈ.
 ઇચ્છ્યાં પાણી નહીં ચૂડ્યાં હોય;
 ઉલ્લાસ, આનન્દ, સાહસ આછાં હશે;
 લક્ષ્મીની વેળ નહિ વાધી હોય;
 પશુ પૂછજે પ્રારબ્ધના જ્યતિષીને કે
 ઉર્મિઓ ઓટનો ઉછળે છે, કે ભરતીની ?
 ભારતમાં આજ ભરતીના ઘોર ઘાળે છે.

પ્રમદા : એ મોજાં ડૂબાડશે તો નહીં ને ?

રાજ : તમ જેવાંને એટલી ચે ભારતચિન્તા
 એ ચ ભારતીઓનાં છે મહાભાગ્ય.

ભોગણ : મહાસાગર માઝા મૂકે
 તો ધરતીને ચ ઝબકાળે
 એ જ છે સીમાસ્થલો
 રાષ્ટ્રીય ને આન્તરરાષ્ટ્રીય પ્રજાતત્વોના.
 જગતને ઝોલે ચૂડેલી મહાપ્રભઓનાં.
 રાષ્ટ્રીયત્વ ને આન્તરરાષ્ટ્રીયત્વનાં પલ્લાં
 સમતોલ રહે તે પૃથ્વીસમતા :
 નહીં તો પૃથ્વીસંગ્રામ.

શું ભારતમાં, કે જર્મનીમાં, કે ઈંગ્લાંડમાં,
 પ્રજાપિતૃઓના પ્રજાત્વભાવનાના

વિષ ને કાંટા વેડાવા જ ભેધશે.
 પ્રભાપિતૃઓ ! એ ત્રાજવું સમતોલ રાખજો.
 તન્દ્રા નિદ્રા જડતા જ્યાં જામ્યાં હોય,
 ત્યાં રાષ્ટ્રીયત્વની વીજળીઓ પ્રેરજો:
 રાષ્ટ્રીયત્વની જવાહરો જ્યાં ઝળૂકતી હોય,
 ત્યાં આંતરરાષ્ટ્રીયત્વના મેઘ છાંટજો.
 પ્રભાપરીક્ષથી મનુવંશ સદા મ્હોટો છે.
 પરસ્પરની દોષનિવારક છે એ ઔષધિઓ.
 પ્રભાત્વભાવની અવધિઓ ન ઝાળખી
 એ મહાપ્રભાઓ પૃથ્વીપટમાં ચે નથી આજ.
 ઇતિહાસમાં ઉગી ને ઇતિહાસમાં સમાજી.

કાન્તિ: ત્યારે સંસાર કે સંન્યાસ ? માણ !

આ પુત્રીને કંઈ આદેશ ?

ભેમજી: બેટા ! બ્રહ્માંડ બ્રહ્મચિંતોનું છે,

જગત ભેજેશ્વરોનું છે,

સંસાર સંસારીઓનો છે.

મા પૂછ એ અવળવાણીના અર્થ.

તું શું શોધે છે ? શોધે છે તે પામજો.

સંસારની ચે નહીં, સંન્યાસની ચે નહીં,

ત્યારા વડનકમળની પાંખડીઓમાં

એવી અદ્ભુત કે બ્રહ્મકિરણાવલિ રમે છે.

જનજનની જુદી છે જન્મકુંડળી,

સહસ્રકુંડળા નિરનિરાજા છે લવનપ્રભો.

અનોખાં છે એનાં જગત્સંચોતિષ.

સજ્જ: તો થાવ ધણીક જગત્જયોતિષી,
 માંડો જગતની જન્મકુંડળી,
 નાંખો રમણનો પાસો,
 પૂછો પ્રારબ્ધને ઉત્તર,
 ને ભાખો જગતના મહાપ્રશ્નો, માણ!

ભોમણ: 'પૂર્વપશ્ચિમ બે પાંખે ઉડે છે પૃથ્વિપંખિણી.'
 પૃથ્વિપંખિણીની એ પાંખપાંખના,
 ને પાંખપાંખમાંનાં પીંછાંપીંછાંના
 મહાપ્રશ્નો છે નિરનિરાળા.

બગે તેનું જગત છે.

સોળમી સદીમાં દ્યૂથર બગ્યો;
 સત્તરમી સદીમાં ઇંગ્લાંડ બગ્યું;
 અદ્ધારમી સદીમાં ફ્રાન્સઅમેરિકા બગ્યાં;
 ઓગણીસમી સદીમાં યૂરોપબપાન બગ્યાં;
 વીસમી સદીમાં જગત્ બગ્યું છે.

દેશેદેશ ગાબે છે ફુંદુભિનાદ.

વીસમી સદીનો પ્હો ફાટયો મહાસંગ્રામથી;
 ને પા આયણુ માંડ વીત્યું ત્હાં તો
 વિશ્વસંહારનાં પગલાં સંભળાયાં.

આજના જગતનો પરમ પ્રશ્ન છે
 મહાસંહારોના સંહારનો.

કેમને ચે નથી દીધાં જગત્તાથે
 આજમ ભાખવાના અધિકાર:

અન્તજન હો! ત્હો ચ ભાળું છું તે ભાળું છું:

જગત ! કાન માંડજે ને સાંભળજે :

પુદ્ગભૂમિમાંથી જ વિસ્તરશે

જગત્શાન્તિના ચિરંજીવ જગત્સન્દેશ.

દુનિયાએ સાધવાના છે વર્ણુલેહના સમન્વય;

યૂરોપે સાધવાના છે રંકરાયના સમન્વય;

એશિયાએ સાધવાના છે રથૂલસૂક્ષ્મનાં સમન્વય;

ભારતે સાધવાના છે મહાસંસ્કૃતિઓના સમન્વય.

આ સદીનાં જન્મસિદ્ધિ સધાશે તો

ઇતિહાસ ભાષશે વીસમી સદીને

સમન્વયોનો મહામનવન્તર.

કાન્તિ : પ્રહ્લાંડચક્રની લોકધૂમણી ચે

અજબ જ છે ને ! માણ !

ભોગણ : પુદ્ગ ભગવાનનું ભાગ્યચક્ર,

કૃષ્ણ ભગવાનનું રાસમંડળ,

વિશ્વજ્ઞાનીઓની વિરાટ ચક્રાવલિ,

ગીતાભાષ્યો કાળપુરુષ :

વિધવિધનાં એ સર્વે ચે છે

એકનાં જ અનેક નામનિર્દેશ;

પરબ્રહ્મના પ્રહ્લાંડરાસનાં નામવિશેષ.

શિખરે શિખરે મોરલા નાચે છે,

કૈલાસ માથે નટવર નાચે છે,

કૂદડી ફરતી વાહણીઓ નાંચે છે,

માનવી માનવીનાં ભાગ્ય નાચે છે,

સૂર્ય ચન્દ્ર તારલા નક્ષત્રો

એમ નાચે છે પ્રહાંડનો મહારાસ.

ગાવ, સન્તજન! પ્રહાંડરાસનું એ મહાગીત.

(સન્તજનો સંગીતનાં સાજ લે છે; કાન્તિકુમારી ધીમું મેધમીકું ઘેલક વગાડે છે; પાંખડી જલ્લતરંગ બંસી બોલાવે છે; જોગલુ એકતારો ઝુંબરે છે; દેવ કરતાલ ઝમકારે છે; યશ્વ ડમરૂ ધોરાવે છે; પ્રમદા વાંસળી વાય છે; બાળકો મંજરા ને ઝાંઝોના તાળ દે છે; એમ પ્રચંડ સંધસંગીત જામે છે. ખંડેરમાંથી કાળજૂના પડધા નવપડછંદે જામે છે. વચ્ચે વચ્ચે ભટ્ટરાજ પ્રહાંડજગાડતો સંખ પૂરે છે, નટરાજ શો નાચે છે.

એમ નેપાળી જોગલુ ચવરાવે છે, ને અમૃતપુરની સન્તમંડળી પ્રહાંડરાસનું ગીત ગીલે છે.)

જોગલુ : નિરખો આ રાસ લોકલોકના રે,

રમે સદિ ને સજનાર;

રમે સદિ ને સજનાર;

અંગુલિમાં અંગુલિ પરાવીને

જેલે તેજ ને અન્ધાર;

જેલે તેજ ને અન્ધાર :

રસનાં ઉછળે રંગહેલિયાં.

પુરુષ ને પ્રકૃતિની બેલડી રે

ફરે ફૂડડી અનન્ત;

ફરે ફૂડડી અનન્ત;

તણુબા વેર્ષા નયનતેજના,

ત્હેનાં બનિયાં પ્રહાંડ;

ત્હેનાં બનિયાં પ્રહાંડ;

રસનાં ઉછળે રંગહેલિયાં.

પૃથ્વી કરતો કરે ચક્રમા રે,
 પૃથ્વી સૂર્યને ચેરાટ;
 પૃથ્વી સૂર્યને ચેરાટ;
 સૂર્યે ચોપાસ મહાસૂર્યની;
 જોમ ધૂમતો વિરાટ;
 અમે ધૂમતો વિરાટ;
 રસનાં ઉછળે રંગહેલિયાં.

રાજા પ્રજા ને મહાપ્રજા રે
 વ્યપ્તિ સમપ્તિ સમસ્ત;
 વ્યપ્તિ સમપ્તિ સમસ્ત;
 દેહી ને દેહની લીલાકલા:
 સૌના ઉદયો ને અસ્ત;
 સૌના ઉદયો ને અસ્ત:
 રસનાં ઉછળે રંગહેલિયાં.

પ્રવેશ ૪ થો

સ્થલકાલ : કાન્તિકુમારીની અટારીએ ઉડી જતું પુરોડ.

કાન્તિ : મહારી બરછક હેલ છલકાય રે,
સખિ ! નમતાં હું નીતરૂં;
મહારૂં અઢળક ઉર ઢળી જાય રે,
સખિ ! નમતાં હું નીતરૂં.
મહારી હેલ, તહેવું રૂપ;
મહારા રૂપ જેવું ઉર :
મહારા હૃદય સમું હશે લલાટ કે ?
સખિ ! નમતાં હું નીતરૂં.
મહારી બરછક હેલ છલકાય રે —
હા કહું ? ના કહું ? શું કહું ?
આપાઢની રસોન્મત્ત વાઢળી
અન્તરિક્ષમાં ઝૂમતી હોય
ને વિચારે જાણે વરસું કે ના વરસું :
મહારા હૈયાની વાઢળી યે
એવી છલાછલ છલકાતી ઝૂમે છે.

નમું ? ને નીતરું ? કે ન નીતરું ?

હાથથી કળશ ઢાળવા ચ્હડી છે,

ને ટમટમી રહ્યાં છે જગત્તયનો.

નિરખવા રસનાં એ કુતૂહલોને.

ખડો છે મ્હારી સન્મુખે

મ્હારા સમસ્ત જીવનનો મહાપ્રશ્ન.

સ્વીકારું કે નકારું ?

તોફાન ઉછળે છે, દિશા સૂઝતી નથી.

સંસારસાગર મહાજલ્જારિયો વિસ્તરે છે.

જૂકાવું કે નહિ મ્હારું નાવડું

જીવનયાત્રાના મહાપ્રયાણને કાજ ?

(કુંજની કામલના સમો ગીતટુકો ગાજે છે.)

હલકે હાથે તે નાથ ! મહિલાં બહોલબો.

કાન્તિ : શું શું કરી ન નાંખું ? ખંડ કરું ?

સંસારને સળગાવી મૂકું ?

જવાલામુખી જગાડું હેથે હેથે ?

કવ લગાડું ડુંગરે ડુંગરે ?

નહિ તો શે વળાશે કેઇથી શે

મુગ્ધમુગ્ધના આ વિશ્વઉદ્ધરણ ?

આજનું અચોર જગત એટલે

અસુન્દરેષુ સૌન્દર્યકલા,

ને અગસિદેનુ રસકલા.

— ના; આવડી બેવી ગરીબડી

।હન્ડ હુડીતાઓ ખંડ નહિ માંડે.

સંસારિયાની આમન્યા પાળશે,
મહાજનની માઝા નહિ મૂકે.
અંખશે, ઝૂરશે, બિનવશે, વિલપશે,
લગ્નચિતાએ ચ્હડશે સ્મિતવદને;
પણ સંસારની સુવર્ણલંકા નહિ સળગાવે
કિલ્લદુઘાથી ફાળાયેલી ફહીતાઓ.

(વદનમંડળના ઉગ્ર અગ્નિ કુમળા પડે છે.)

પ્રજ્ઞાંડશાયી પ્રજ્ઞદેવ !
અરુણમાં ઉગતા કાલવિધાતા !
વિશ્વતોમુખી વિરાટમૂર્તિ !
આયુષ્યના પ્રશ્નનો ઉત્તર શીખવો.
ભણ્યું સહુ બૂલી છું
આજના આ ભીડને અવસરે.

(પ્રભાતનો મંડપ ભરી ફરથી પાંખડીતું ગીત ગાને છે.)
હલકે હાથે તે નાથ ! મહિડાં બહોવળે,
મહિડાંની રીત ન્હોંય આવી રે લોલ.

કાન્તિ : જગતનું પ્રભાત પ્રગટયું.

કુલકુલમાં, આત્મન્યાત્મનમાં,
સંસારની કાળમ્હોરી કુંજે કુંજે
મંડાયા છે મહામન્યન.
ત્હોં ય આશાની કુંકુમવર્ણી ઉષા
નથી ઉગતી હજી મ્હારે હેથે.
નથી ગમતું—નથી ગમતું કચ્છાંધ :
નહિ જનમાં કે વિજનમાં,

નહિ રસટપક્ટી આ અટારીએ,
 નહિ સહિયરમાં, નહિ એકાન્તકુંજે:
 કચ્છાં ગમશે હૈયાસૂની હરણીને ?
 ભૂલી પડી હોઈ એવી ભમું છું.
 રસસેવા, દેવસેવા, કુલસેવા, સંસારસેવા,
 માનવકુટુંબની સેવાની આશ!
 ભાગી રજની જેવી વિસર્જન થાવ.
 ગૌપત્રી ઘાણીએ બેડાશે.
 બહારે ધાવ, હો નાથ!
 મહારી બહારે જો ! ધાવ.
 ભારે હૈયાં હળવાં કરો.
 આમ નયનનાં ખંજર લોપ્તી—
 અહહહહ ! ધીરી, છૂલ્લા ! ધીરી થા.
 કેને બોલાવ છ ? બેયા તહે ?
 અજ્ઞના પડદાની પાછળ
 કચ્છાં વિરાજે છે તહારા દેવ ?

(અમૃતપુરને જગાડતી, ઘેર ઘેર ફૂલ આપતી ગાતી ગાતી પાંખડી આવે છે.)

પાંખડી : હલકે હાથે તે નાથ ! મહિડાં બહોવબે,
 મહિડાંની રીત ન્હોય આવી રે લોલ;
 ગોળી નન્દાશે, નાથ ! ચોળી છંટાશે, નાથ !
 માતીડાંની માળા તૂટશે રે લોલ;
 ગોળી નન્દાશે ને ગોરસ વહી જશે,
 ગોરીનાં ચીર પશુ ભીંજશે રે લોલ:
 હલકે હાથે તે નાથ !

(સાગરસ્નાને સંચરતી રાજમાર્ગે જોગણુ આવે છે, ગીત સાંભળવા થંભે છે.)

ન્હાની શી ગોરસીમાં જમનાણ ઉછળે,
એવી ન નાથ! દોરી રાખો રે લોલ;
ન્હાની શી ગોરસીમાં અમૃત ઠારિયાં,
હલકે ઉઘાડી નાથ! ચાખો રે લોલ:
હલકે હાથે તે નાથ!

જોગણુ : સંસારની વાછરડી સમી
ન્હાનકડી શી બાળકી,
ને મન્યનનાં ગીત ગા છ ?
પ્હરોડમાં ? મહાસાગરને જ માર્ગે ?

કાન્તિ : માણ! એ જ નિહાળું છું સ્તો.
નારદજીની સાત્ત્વિકી પહેન
બાણે અમૃતપુરમાં ઉતરી આવ.

જોગણુ : પાંખડી! બેટા કૂલડાંકુમારી !
(ઝળપીને જગ્યા જેવી પાંખડી ચમકે છે.)

પાંખડી : (નિજનિમગ્ન ગણગણતી)
પ્રજ્ઞાતના પ્હોરમાં સ્તો !
બાણે સૂરજ ઉગાડનારી મહુગણુ !
આ લડકા શી કફની
એમને દગાડતી ચે નહિ હોય ?

જોગણુ : દીકરી! અમસ્તી ડર છ ગેરૂથી.
સંન્યાસને તેમ જ સુવર્ણને
ગેરૂ જ પૂવે છે સંસારમાં.
અમારાં વૈરાગ્યવળ્લનાં હૈયાં

સ્નેહરસિયાંથી ચે કુમળાં હોય, હો !

આવ, ચાંપ, ને પારખ.

પાંખડી : (ચોમેર ડોળા ધૂમાવતી સ્વગત)

જગતની અટારીએ કાન્તિ ખડેન

શશિચર મુખડે સોહાય છે :

બાણે ઇન્દુનો અમૃતથાળ.

એમની છાયા પડે છે ત્હાં

જોગણુ શી ભૂરકી નાંખતી'તી જે ?

બેઉં છું સ્તો જગતને ચોક :

જોગણનાં ચે બહુ પી બેઉં : હા—આ.

(ભય વામતી દરિયુને પગલે પાંખડી જોગણુ કને જાય છે.
ઉપર અટારીમાં કાન્તિકુમારી કાઢવતી ઉભી છે.)

પાંખડી : શા આદેશ છે ? માણ !

જોગણુ : આવ, વત્સા ! સાંભળ ને સ્હમજ.

મહી બહુદોવી માંખણુ તારવ્યાં છે ત્હેં ?

પાંખડી : ના, માણ ! એવું ખુશોડ નથી પડ્યું.

દેવ કહે છે 'ત્હને ન આવડે.'

આશ્રમે રાજ ગોરસ ભાગે છે,

પણ છાશનાં પાણી.

ભટ્ટરાજ ને યશદેવી પધારે,

તો માંખણુ ઉતરે ને ખાવા મળે.

જોગણુ : પુત્રી પાંખડી ! વત્સે કાન્તિ !

કહો, કર્મકથા કહું ? કે શાસ્ત્રકથા ?

પાંખડી : જોગીની કથા હોવું જોઈ જેવી :

વનવનની વાતોના વૈરાગ્ય.

શાસ્ત્ર મહારાં સારાં, દેવ જેવાં,

કે ખોળે પડિયે તહો યે તારે.

ભોગલુ : અમ ભોગી લોકનાં જીવનપુરાણમાં
પ્રભુજી ધર્મસૂત્રો જ આલેખે છે
મણિઓ શા અક્ષર માંડી-માંડીને.
ભોગીના ઇતિહાસનાં પ્રકરણે પ્રકરણે
આદેશ જ ઉઘડે છે શ્રી હરિના.
પણ શાસ્ત્રકથા જ સંભળાવું ત્હમને.
શાસ્ત્રમાં બહુલોણું કેટકેટલાં છે ? પાંખડી !

કાન્તિ : (ઉપર અટારીમાં સ્વગત)
સંસારની સૌન્દર્યકુંભેમાં
ભોગનો શો હશે મહિમા ?
ભોગકથા જ જગતનો જીવનદિવાસો ?
છણુછણુતી છાતીની ઝાળોનો
આ ભોગલુ જ વનિતાઓનો વિશ્રામ ?
રસકુંજે વૈરાગ્યના કન્યાધારી—

પાંખડી : શાસ્ત્રવાર્તા તો ત્હમે બલેણો, માણ !
પણ દેવને આશ્રમે તો
બહુલોણું બગડે ને બહુલોણું સુધરે.

ભોગલુ : અણુઝંખવી રહેભે એ આંખડી.
સદ્ધિમાં સદસઈના લેહ
ચિરસ્થાયી છે ને સકલસંચારી:
જગતું જગત બૂવે છે એ.

એક વેળા ક્ષીરસાગરને તીર
 દેવકનુજનો સમૈયો મળ્યો.
 કચ્છપ ભગવાનની બેસણી ઢાળી,
 મન્દરાચળનો રવૈયો માંડ્યો,
 એવી મહાસામગ્રીએ મન્થન આદર્યું,
 ત્યહારે પામ્યા અમૃત ને હલાહલ.
 વર્ષોની વાઙળછાયાઓ પછી વીતી ગઇ.
 જમાનાજીને તીર વૃદાવનના ગોપગ્રામે
 કૃષ્ણગોપીએ ગોરસ મન્થ્યાં,
 ને નિરન્તર ઉતાર્યાં નવનીત.
 પાંખડી ! મન્થનની એ જુગલબેડલી.
 કીચું મન્થન ત્હને ગમશે ?

પાંખડી : ગોરસનું સ્તો, માણ !
 અમૃત તો મિકું લાગે,
 પણ ઝેરની કટોરી પીવા
 નિત્ય નિત્ય શિવજી કચ્છાંથી સાંપડે !

બેગણ : અમ્મર રહો, મ્હારી માતા !
 સ્મશાને સ્મશાને કંઈ શિવ નથી
 કે ઝેર પોતે પી જગતને જીવાડે.
 માયાની મોહિનીની ભૂરકીથી
 આંખને અંબવા દેતી મા.
 પૃથ્વીનાં અંબનનાં પડળો
 તો પડકા છે સત્યકર્શનની આડેના.
 સંસારવિશાળ ક્ષીરસાગરે

દેવોએ દોરી ઐંચી વિષ તારવ્યાંઃ
 હૈયા જેવડી ન્હાનકડી ગોળીમાં
 ગોપગોપીએ જીવનદ્વંધ મન્યાં
 ને પામ્યાં પરમ નવનીત.
 કુટુંબની કુંજ સમોવડો
 સંસાર હજી શોભતો કાં નથી ?
 કુમારાં સંસાર સુધારે છે,
 દંપતીએ સંસારસુધારણા આદરી નથી હજી.
 એકલે હાથે પુરુષો મથશે,
 અમૃતનાં ઝેર કરશે અમરતાં.
 સુન્દરીના સુન્દર ભાવ પ્રેરશે,
 ત્યહારે જીવનમાં કવિતા જાગશે.
 અધૂરાં છે એક સંસારતત્વનાં અવલગ્નન.
 હૈયાહૈયાનાં ગોરસ દ્યો,
 ગોપગોપી મન્યન માંડો,
 સારૂ જનકુલ નવનીત પામશે.
 ‘અન્ને સકલ સંસાર ઉભો છે,’
 ને અન્નનું અમૃત છે નવનીત.

કાન્તિ : પણ્લુ બેરબેર કૃષ્ણગોપી ઠથ્હાં ?
 પાંખડી : ને એક કૃષ્ણને અનેક ગોપીઓ—
 જોગણુ : પુષ્પમાંથી સુવાસ દ્યો;
 સારૂ સૌ સંબરો.

કૃષ્ણગોપીની અતીન્દ્રિયો બાળી—પ્રભાળી
 સ્નેહધુગલ સીતાસમ સરજો,

દ્વાપરનાં દ્રુપદ જ્ઞવાલાને પ્રાયશ્ચિત સંશોધી
ત્રેતાની પુષ્પલીલા પ્રગટાવો.

મજ ઘોઘ ઘોઘ પંચવટી પમરાવો,
ને કુલકુલમાં માંડો સીતારામનાં સિંહાસન.

હંપતી સંગાથે યજ્ઞ આદરો,
જીવનયજ્ઞનાં કે સંસારયજ્ઞના હવિ
તો જ દેવો સત્કારશે.

દેહ હૈયાં કુલ દેશ જગત
સુજવાં શણગારવાં સોહવવાં
એ છે મનોરમાની મનોરમ રમણા.
જ્ઞાનચાવીએ વિજ્ઞાન ગહનતા ખોલે છે,
પ્રકૃતિના ભેદની આભગુફાઓ ઉઘાડે છે.

આવતી કાલનો યુગ છે
સૌન્દર્યનો, ભવ્યતાનો, અદ્ભુતતાનો.
સંસારસોહામણો સુન્દર થશે,
કે આભસોહામણો અદ્ભુત થશે,
એટલો પુરુષ રહેશે યુગઅધિષ્ઠાતા.

નહિ તો સુન્દરી જ છે
અવતા યુગની યુગદેવતા.
સત્કારજો, વિશ્વનાં વારસા!
કાલે સૌન્દર્યનો યુગ ઉઘે છે.

—સાગરસ્નાને આવો છોડુંકોઈ?

પાંખડી: ના, માણ! કૂલ આપી નથી રહી હજી.
અડતાં તો આભલાં જેવાં છો,

શીળાં કુમળાં ને જળભર્યાં;
ને ચિતા શી આ કફની કચ્છાંથી ?

ભોગલુ : કફનીની ચે કથા કહીશ.

આટલું તો વહેંચજે ઘેરઘેર
ત્હારાં ફૂલડાંની ફેરમ સંગાથે.

(પાંખડી ખાતી ખાતી જાય છે.)

હલકે હાથે તે નાથ ! મહિડાં બહોવજે,
મહિડાંની રીત ન્હોય આવી રે લોલ.

કાન્તિ : આલનો જે આધાર, માણ !

એ દીકરીઓનો આધાર.

પ્રારબ્ધને પૂછું છું પ્રશ્ન,

પ્રારબ્ધ ઉત્તર નથી આપતું.

અભેદ દુર્ગ શી વજ્રદીવાલો

ચોમેર ઉભેલી પેખું છું,

ને હૃદિને રૂંધે છે દુનિયાના દુર્ગ.

મ્હારા એકઠાંડિયા મ્હેલ ફરતું

પાથયું છે નયું નીર નીર ને નીર.

એ સાગરનો આરો કચ્છાં હશે ?

ભોગલુ : વત્સે નીરમાં નારાયણ છે;

નિરખ, તો અણઉકલતું ચે ઉકલશે.

ત્હારા આયુષ્યોત્સવની વરધો ઉગી.

હૈયું ત્હારું કૌમારની કળી હતું.

પાંખડીઓ ઉઘડું ઉઘડું થાય છે,

નવવસન્તાના અનિલ અઠકથે

‘ખીલું, હસું ને ફેરું’ કહે છે.
 સંસાર એટલે દંપતિના રસરાસ:
 કુમારિકા વસુન્ધરાના ધૂપલા વસૂઓની
 પરિમલવાડી વિસ્તારી પાથરવી.
 શોધ તહારા સંસારિયાનો સ્વામી,
 ને સમર્પ એહને સમસ્ત જીવન.
 જીવનચોકનો એક ચન્દ્ર ઉગ્યે
 સંસારની પૂર્ણિમા પ્રગટશે તહારી;
 બ્રહ્મમુદૂર્તમાં બ્રહ્મબોલ બોલ્યે
 દિનભર લેના પડધા સંભળાશે.
 જગત્શોભને! તહારાં લગ્ન થશે
 તે તિથિએ તોરણ બન્ધાશે ત્રિલોકને.
 સુન્દરીસંઘનાં પ્રગટશે સૌન્દર્ય ને સફળાચ્ચ,
 ને મંડાશે પરમ રસયજ્ઞ.
 પણ ખીરી, વત્સે! ખીરી:
 તાર તહારી પિનાક શી ચહી જુકુટિ.
 રૂપ દીધું તે રસ દેશે,
 ને રસ આપ્યો તે રસિયો આપશે.
 સૌભાગ્યને જ વરે છે સુન્દરતા.
 આહ્લિનકવેળા થઈ ગઈ; બાઉ છું.
 કાન્તિ: પધારો, માણ! આદેશ.
 ભોગણુ: કલ્યાણ, દીકરી! સદા સૌનું ચ તે.
 (ભોગણુ સાગરસ્નાને જાય છે. જતાં જતાં જનાન્તિક)
 અહાહા! રસિકતાં ને સુન્દરતા!

સંસારની સૂર્યકાન્તિ ને ચન્દ્રપ્રભા !
 આત્માને અજવાળતી જ્યોતિઓ !
 કચ્છારે થશે જગતને રણવગડે
 તમ પાવનકારી દેવકર્થન ?
 પુણ્યલોકનાં પુણ્યની એ પાંખડીઓ
 માનવી કચ્છારે માંડશે મુગટમાં ?
 રસ ને સુન્દરતામાં પ્રભુતા પ્રગટાવવી
 એ જ ધર્મકર્મ કરે
 કે રસયોગીન્દ્ર તો ?

કાન્તિ: પ્રેમની લાગી છે મહને ભૂખ.
 શેખરોમનાં કિરણોમાં મહારાં
 લોકલોકની જ્યોત જળહળે છે:
 જણે કે નવસૃષ્ટિઓ પ્રગટશે.
 પણ મુજ પ્રકૃતિનો પુરુષોત્તમ કચ્છાર ?
 ગોપગોપિકાઓનાં બહોળાં,
 ને હેયાંહેયાંનાં રસગોરસ !
 દોરી એંચવા દેવ મળશે કે દાનવ ?
 એકલી પાંખે ન જ ઉડાય ?
 એક પગે યાત્રા નહિ થાય.
 આંખડલી સન્મુખ આવશે
 અલખેલી એ હેયામાંની રસભૂતિ ?
 કાલે આપવાનો છે ઉત્તર મહારે.
 ‘સીતારામનાં સિંહાસન માંડે !’
 ઉત્તર, એ આત્મવ મહારા !

દંડકારણ્યની દારુણ ગુફાઓમાં.

પણ ચેતજે ઓ ચતુરા !

રખે ઠેા રાવણ હરી ન જાય.

(વદનમંડળે ઉગતા સૂર્યનું તામ્રવર્ણું હિમ તેજ પડે છે.)

આવ, ઓ વીરી નીન્દલક્ષી !

મહેને ત્હારે ખોળે ઉઘાડ.

મ્હારે નથી જાગવું.

(પ્રહ્લાંડનીપણ ભયંકરતા વદને પ્રગટી નીકળે છે.)

અંપલાવ શ્રવ ! જગતની આડીઓમાં.

[આત્મહત્યા કરનારીની પ્રચંડભવાળ મુખરેખાવન્તી કાન્તિકુમારી અરૂણેથી ઉતરે છે.]

પ્રવેશ ૫ મો

સ્થલકાલઃ સુન્દર બાગનાં પુષ્પોમાં સન્ધિકાનાં તેજ ને અન્ધાર

(સુન્દર બાગમાં બેસતી વસન્તનાં પુષ્પો પ્રકુલ્લ્યાં છે. ઉડાં ઘેરાં હલેતાં પગલે ને આનન્દની આંખડીએ પાંખડી મહીં ગાતી રમતી નિરખતી આવે છે.)

પાંખડીઃ ફૂલ વીણી વીણી ગૂંથ્યો મહેં તો હાર રે,

હું તો વેચવાને નીસરી;

ફૂલડે વધાવે, આવો ન્હાનકડી નારઃ

કેઇ લેશે કે ?

મૂલવશે કે ?

ફૂલ વીણી વીણી વિ.

પુણ્યરંગી મોગરા ને પાપરંગી ડમરા;

પ્રેમમાં પરોવી મહેં તો આંસૂડાંની ધારઃ

કેઇ લેશે કે ?

મૂલવશે કે ?

ફૂલ વીણી વીણી વિ.

પારકું ગાયુંઃ હું વ્રતભંગ થઇ આવ્ય.

(ઝાપીને જાગ્યા જેવી)

કરડયો, કરડયો મહને ચે,

કરડયો એ કાળો ભમરો.

(હાથે કાંઈ કરડયું હોય એમ જાળ ઉશેડી દે છે, ફૂલ વેરાય છે. ને ઉપર ભમરા ગુંજે છે.)

ખરે ! હું વ્રતભંગ થઈ.

આજ મહારાથી વાડીનાં ફૂલડાં

ન વીણાય કે ન બહેંચાય.

ને કાન્તિદેવીને શણગાર્યા પછી

હવે શણગારવાનાં ચ તે કેને ?

—હું ત્હને અશ્રદ્ધાની આંખે જોતી,

કાળી પાંખોના મધુકર !

મહારા કાનમાં તું ગુંજતો,

મહારી વેણી ઉપર ભમતો,

મહારી ફૂલછાબમાં કદી ત્હને

પાય માંડવા દીધો નથી.

મનમાં મલકતો મા,

જેજે ત્હારી બહલે કડું તે.

પાંખડીઓમાં પૂરીને શીવી જ લઈશ.

(દોળાયેલાં ફૂલ વીણી જાળમાં સાંભરવા માંડે છે.)

મહેં ચે ઉછીતું લીધું આજ.

પરાયું લઈ ગાયું, ને બૂલી.

પારકું ગીત શાને ગાયું ?

એ તો અવનીનું અન્ધારું છે.

ફુનિયામાંના દેવના દીવાડંયા તો

મહારા નવરંગ પ્રકુલ્લેલાં પુષ્પો.

(અણે અદ્ભુતનાં દર્શન કીધાં હોય ને આભમાં એ શોધતો હોય એવો ચમનદૂંદતી દાદાએ ધન્દુકમાર આવ છે.)

ઈન્દુ : ઉદાર ને ચિરસ્મરણીય સન્ધ્યા !
 ત્હારો ગુણઓશિંગણુ ઠેટઠેટલો થાઉં ?
 પ્રભાવણી દિવસ નહિ,
 દુનિયામાં રાત્રી જ અદ્ભુત છે ?
 જગતને આચ્છાદે છે ત્હારો મણિપાલવ.
 ત્હારા નિમૂઠ લેઈ ખોલી ત્હેં
 અક્ષય ભૂમિની અઢારીઓ ઉઘાડી :
 ભાગ્યદેવીનાં દર્શન કરાવ્યાં.
 યુગની જાણે યુગઅધિષ્ઠાત્રી !
 સન્ધ્યાની સન્ધિકાની જાણે મહાદેવી !
 મહેં નિરખીઃ એ નિરખતી હશે ?
 શી એની ભવ્ય સુંદરતા !
 શીર્ષે સૂર્યરેખાઓ થાં
 લટલટમાં ચંપાનાં ફૂલ,
 ને ફૂલડે ફૂલડે ફૂમણું;
 ને હીરે હીરાવણી
 બૂધબૂધની ધવલબેલ ચોળી,
 ઉપર ગુલાબના મલકટઃ
 નવપદ્મવની ફરતી ગૂલઃ
 કરપકની કમલિની ઉપર
 જલશુદ્ધ કમલફલનાં કંકણોઃ
 ને ચહુ ઉપર ફૂલમંડળી સમે
 દેવભાતીગર ફૂલચોરસોઃ
 દેહદેવને વીધી ગૂલજસો.

પવિત્રા દાદશીનો બાણે
 ડાલતો ફૂલહિન્ડોલ.
 ષષ્ઠ અજળ એ નયનોની નયનલીલા !
 આત્મન્ ન્યોછાવર છે
 ત્હારી આંખલડીના મોર ઉપર.
 કિયો બહુગર ઉતારશે એનાં બહુ ?
 એ નયન ! બાણે તેજનાં કુંડઃ
 એ નયન ! બાણે ગહનતાનાં સરોવરઃ
 એ નયન ! બાણે અદ્ભુતવર્ણાં
 ઇન્દ્રધનુષ્યનાં જળવમળો.
 કીકીએ તો બાણે તરવરતાં માંછલાં !
 આ રમતિયાળ મચ્છવેષિની !
 ત્હારો મચ્છ વીંધાયો,
 તું સ્વયંવર છૂટી ગઈ.

(અન્ધકારગુફા સમા આક્રમ્યમાંથી એક તારો ખરે છે.)

પ્રારબ્ધ શી પ્રસન્નનેત્રી સન્ધિકા !
 સદાસર્વદા પ્રસન્ન રહેજે,
 ત્હારા અણુમણુ દિડુગણુ વરસી વરસી
 અજવાળજો પ્રિયના પ્રેમધામને.

(કુંજમાં કાચલ ટહુકે છે, ટહુકામાં પાંખડી ગીતટહુકા પૂરે છે.)

પાંખડી : વેગળી વસન્તના મોંઘા આલાપ.

મોંઘા આલાપ, લોલ ઉરના વિલાપ;
 વેગળી વસન્તના મોંઘા આલીપ.
 સૂરિતાની કુંજ મંજુ ટહુકાની રેલમાં

ઝૂકી, ઝક્યાં કે ચતુરાનાં આપઃ
 વેગળી વસન્તના મોંઘા આલાપ.
 ધીમી ધીમી મ્હારી કોકીલા રડે છે;
 માનવી સુણે છે કેલિના ઠલાપઃ
 વેગળી વસન્તના મોંઘા આલાપ.

સંસારના આંખાવાડિયાની કોયલડી !
 કોયલ ! તું રડ છ કે ગા છ ?
 (ફરીથી ટહુકી કોયલ અગમ્ય ઉતર વાળે છે.)

ધન્દુ : અહો ટહુકાર ! માત્ર ટહુકાર !
 જીવન એટલે જ શું ટહુકાર ?
 દર્શન નહિ, માત્ર શ્રવણ ?
 દેવકોકિલાના સમો ટહુકાર !
 અદ્ભુત આત્માનો જાણે ટહુકાર !
 વિશ્વકુંજ ભરી ગાજતો ટહુકાર.
 ને જગતકુંજે ગાય છે એ કોણ ?
 વસન્તસખી પાંખડી ?
 કે કવિતા ? કે સુંદરતા ?
 કે અન્ધારી રાત્રીને માંડવડે
 એકાકિની પ્રતિભા ગાય છે
 ને નિજને સાંભળે છે ?
 અથવા વિધાત્રી ઉતરે છે
 છાળ ભરી છઠ્ઠીના લેખ આલેખવાને ?
 અન્ધારિયામાં, ભવિષ્યરાણી !
 અન્ધારને અક્ષર મા આલેખતી.

પાંખડી : (પાસે આવી) વેરાઈ ગયાં છે :

ભાઈ કૂલ વીણી આપશે ?

ઈન્દુ : આ તો કૂલડાંની કૂલખાળા !

શું કર છે—અંહી—અત્થહારે ?

પાંખડી : સન્ધ્યાની સન્ધિકામાં

કૂલડાંનાં રંગો નિરખું છું.

ઈન્દુ : દેવના આશ્રમની આ તો ખાલા.

ત્હારી પરખનાં પરિમલ પા છે ?

સહસ્રજીહવાએ જગત ભાષે છે

દુનિયામાં દેવ નથી પધારતા.

દેવ ભલે દુર્લભ હોય,

દેવીઓ દુર્લભ નથી દુનિયામાં.

પાંખડી : ‘ દુનિયામાં દેવ દુર્લભ ! ’—

તો દેવીઓને ઓળખશે કોણ ?

ને પરણશે કોણ ?

દેવીઓ અમુરને તો નહિ વરે ને ?

ઈન્દુ : તો પ્રદ્યુમ્નચરિણીઓ રહેશે,

સરસ્વતી સરિખડી :

—સંસાર અભડાવશે નહિ તો.

પણ આટલી મોટી કાં આજ ?

ને હાથે શું થયું આ ?

પાંખડી : કાન્તિ ખેનને આજ શણગાર્યાં’તાં.—

ઈન્દુ : હા, જગતના શણગારને જગતે શણગારી’તી

કુદરતની કમીના માનવીએ પૂરી !

મનુજની ધૃષ્ટતા ચે કચ્છાં જઈ અટકશે ?

પાંખડી : ને હાથે તો છે ભમરાનાં ડાંખ.

કાન્તિ ખડેન કહેતાં'તાં કે

‘સારસ પાળિયે, પોપટ પાળિયે,

કામણુગારા કાળુડા ભમરાને

ફૂલછાખ ખોટવા ન દઈએ.’

ફૂલ ફરતો હું ચંપો વેરતી.

ચંપાની કેર પૂરાતી નથી હમણાં,

વાડ ભાગી ને ભાગી રહે છે.

તહમારો ફૂલરૂમાલે ગૂંથાતો નથી પૂરો.

કુદરત કંબૂસ થઈ છે.

આછાં ઉતરે છે આજકાલ

કાન્તિ ખડેનનાં ચંપાનાં વન;

એટલે ભમરો ડાંખ્યો.

હેં! કાળાં એટલાં ફૂડાં હશે ?

ઇન્દુ : કોયલે કાળી છે, વનકોકિલે !

ને કૃષ્ણ ભગવાને કાળા હતા.

પાંખડી : ભગવાનની તો અકળ લીલા,

ન કળાય અમ બાળકડાંથી.

પણ પૂછું ? હેં! પૂછું એક ?

કોયલ ગાય છે, કે રહે છે ?

ઇન્દુ : (બાળકના સરળ પ્રશ્નથી ચમકીને-જાણે નવાં આલ

ઉપડ્યાં હોય એમ ઉંચે નિરખતો)

વસન્તની કેકિલીનાં રુદન !

(ક્ષણેક ચિન્તનશિક્ષાએ થંભીને)

હા ! કેાણુ અર્થ કથશે

એ અમાનુષ મન્ત્રમધુરપના ?

પાંખડી : અમૃતપુરની કુંજકુંજમાં

હું એકલી ભમતી,

ને આંખડી યે ન ફરકતી.

વચમાં કફનીથી કંપતી.

હમણાં અશ્રુથી અમુંઝાઉં છું.

કાન્તિ ખડેને નીર સારતાં'તાં;

શણ્ણગારથી સબ્બધને નીર સારતાં'તાં.

એમને રડતાં જોઈ હું યે રડી.

વસન્તમાં લોક રડતાં કેમ હશે ?

હમણાં જગત રડતું ભાસે છે.

કાન્તિ ખડેન કેમ રડતાં'તાં ?

(આભમાંથી અદસ્ય વજ્રપાત થાય ને આત્માને

મૂર્છા આવે, એવું ઇન્દુકુમારને થાય છે: પ્રકુલેલાં

કમળ સમી વિકાસેલી આંખે શિખર સમે સ્તબ્ધ

અન્તરિક્ષ નિહાળતો ઇન્દુકુમાર અનુત્તર ઉભે છે.)

હમને ય ભમરી ડંખી કે શું ?

(ઘટાઓના પડા પાછળથી ધીરી વાયુલહરી

સમી ગીતધારા આવે છે.)

હું તો ગઈ'તી કદંબના ઝાડે કદંબનાં ફૂલ લેવા.

ઇન્દુ : એ કેનો વળી ટહુકાર ?

પાંખડી : એ તો વિલાસ આવી.

નવા જમાનાના નવા રોગ.

ઇસ્પિતાલો માંડો એમની.

વિલાસ : હું તો ગઈ'તી કઢંબના ઝાડે કઢંબનાં ફૂલ લેવા;
હું શું બાણું કે આવે પછવાડે કઢંબનાં ફૂલ લેવા?
(એક ધાવણા બાલકને ચુંબન કરતી અન્ધારાને
ઓછાએ ઓછાએ ચાલતી સુંદરી આવે છે. દર્પણમાં
ચીર પડી હોય તહેવા તહેની રૂપકલામાં ચીરા પડેલા છે.)

ઇન્દુ : શેની ટેલ નાંખે છે? બાઈ!

વિલાસ : મહારા નશીબની.

પાંખડી : રાતના અન્ધારાં ઉતરે છે
ત્હારે રોજ ટેલ નાંખે છે.

ઇન્દુ : ત્હારું નામ? જગત્ફહીતા?

વિલાસ : લોક મહેને કૌવચ કહે છે.
મહારા કાંટા બીજાને ન વાગે
તહેની ટેલ નાંખું છું જગતમાં.

પાંખડી : કુમારી છે બિચારી.

વિલાસ ! કંઈક કહે ત્હારી કથા.
પુરમાં પરદેશી જેવા છે.

વિલાસ : વિલાસ નહિ, કૌવચ.

મહારી કથા એટલે ગીતનાં બે ચરણો.
હું તો વગડાની વાટે ચાલી કઢંબનાં ફૂલ લેવા;
એહ આવ્યા બાણે વનેવનમાળી કઢંબનાં ફૂલ લેવા.

ઇન્દુ : તેથી કુમારિકાને આ બાળક?

વિલાસ : કુન્તાળને કહ્યું હતો ને?

ઇન્દુ : નવયુગનાં કુન્તાળ પધાર્યો !

ને આ આપનો કર્ણ ?

વિલાસ : મહેં તો મુખડેએને ઝાંખ્યું કદંબનાં ફૂલ લેવા;
એણે નેણલેથી નેણખાણું નાંખ્યું કદંબનાં ફૂલ લેવા.

ઇન્દુ : અમૃતપુરમાં તો આણ હતી ને કે
અઢાર પછી કુમારિકા ન હોય કોઇ ?
શિવાય કે આજીવન બ્રહ્મચારિણી ?

વિલાસ : યયા જમાનાના મુચકુન્દ લાગો છો.

આ તો નવો યુગ બેઠો.

મહેં તો લીધો એ કુંજનો કેડો કદંબનાં ફૂલ લેવા;
એણે જાલ્યો મ્હારો પાલવછેડો કદંબનાં ફૂલ લેવા.
પહેલું તો ગર્ભપાતમાં ગયું.

આ તો મ્હારું બીજું બાલકડું.

(ફૂલગુલાબી બાળકને ફાટી કરે છે.)

ઇન્દુ : સંસારે આ ઉગ્યાં સહવાર ?
અષ્ટવર્ષે મહેલ્ ગૌરી ખોદું હતું.

બે બાલકની માતા કુમારિકા,
એ જગતજુઠાણું સાચું છે ?

પાંખડી : કળજીગ છે ને આજ.

ઇન્દુ : કલિયુગની કુન્તાજીઓ !

બાળલગ્નના બળબળતા ચૂલામાંથી સંસાર
પ્રૌઢલગ્નના ભડભડતા હોલામાં પડે છે.

પાંખડી : ત્હારે લગ્નની ઋતુ કઇ ?

ઇન્દુ : આયુષ્યની બેસતી વસન્ત.

હેવાકુંજે કોયલ બોલે તે લગ્નઋતુ.

વિલાસ : હું તો ગઈ'તી ધરાને ઢાળે કદંબનાં ફૂલ લેવા;
એહુ આવ્યા મ્હારી દેહની ડાળે કદંબનાં ફૂલ લેવા.
(ટેલ નાંખતી અન્ધારે અન્ધારે ફરે છે.)

ઈન્દુ : બુદ્ધે કીધું, ખ્રીસ્તે કીધું;
એવું કરૂં રસવિશ્વે કે
સંસાર સૌભાગ્યવતીઓનો જ વસે.

પાંખડી : બુદ્ધે દુઃખ ધોયાં'તાં જગતનાં ?
ને ખ્રીસ્તે પાપ ધોયાં'તાં ને ?
દુઃખ ને પાપ ધોવાયાં દુનિયાનાં ?

ઈન્દુ : પાપ ન ભાગે તો પરાજયે જય છે.

પાપ ને દુઃખના પાંડિત્ય
આનન્દનન્દિનીઓ કાળે નથી.
પાંખડી! તું તો પરિમલ ઉડાવ.

ફૂલની પરબે પાણી પા,
વમ્બુન્ત વીણી વીણી ઓરડે આણુ.
(આધેથી ટેકનો ટહુકો ગાજતો આવે છે.)

હું તો ગઈ'તી કદંબની ડાળે કદંબનાં ફૂલ લેવા.

ઈન્દુ : (દિશાઓના દુર્ગો ઉપર અગ્નિઅંગારા શાંતનયનાણુ
વર્ષાવતો વર્ષાવતો)

દિશાઓના ઉકરડા સળગાવી દઉં ?
સંસારની સુરંગોમાં પલીતા ચાંપુ ?—

(ખમચે છે, વન વચ્ચે વડો પડે એમ એનો આત્મન જાણે પડે છે.)

સળગાવીશ તો છાંટીશ શાથી ?

ઈન્દુ! જગતના કલ્યાણવાંધુ ? ખેલ્લાં તો

નિજના આત્મામાં અમૃતના મેઘ ઉગાડ.

(વજ્રકાચી મહાશાખા સમો ખિન્નમુદ્રાળો ઉભે છે.

આધેથી વિલાસનો ગીતટહુકાર ગાજે છે.)

વિલાસ : હું તો ગઈ'તી ધરાને ઢાળે કઈંખનાં ફૂલ લેવા;

એહ અવ્યા મહારી દેહની ડાળે કઈંખનાં ફૂલ લેવા.

(વીજળીનાં કિરણ વાગ્યે સંજવન પામેલા શો ઇન્દુકુમાર
સચેત થાય છે. હૈયે ને લલાટે તિલક કરે છે, દિશાઓને
વન્દે છે, અંજલિ કરી મુખડે માંડી આભને પીએ છે.)

ઇન્દુ : સંસારને સુધારવો

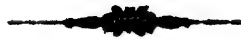
એટલે હિમાદ્રિને ઉથલાવવા.

ને આ તો સુધારાને સુધારવાનો !

પણ એ સાહસે આદરીશ.

આભ ! તું સાક્ષી છે આત્મનૂનો.

(મન્દિરચિખર શો કૃતનિશ્ચય ઉભે છે.)

પ્રવેશ ૬ ઠો

સ્થલકાલ : પ્રમદાની અગાસીએ અન્ધારી ચૌદશનો ચન્દ્રમા
(અગાસીની પાળે ઉભી ઉભી દિશાઓના અન્ધકારને શોધે છે.)

કાન્તિ : હું તો ઉભી'તી આલલાંને આરે

વસન્તની વાટ જોતી;

સજી આત્મા ને ઢેહ શણગારે

વસન્તની વાટ જોતી.

હું તો તારલે તારલે જોતી'તી,

વસન્તની વાટ જોતી.

હું તો દક્ષિણપન્થ શોધતી'તી,

વસન્તની વાટ જોતી.

ત્યહાં તો સૂરજ આલ્યા આઘેરા,

વસન્તની વાટ જોતી;

મહેં તો માન્યા દિનનાથને નમેરા,

વસન્તની વાટ જોતી.

હૈયાસૂની ને એકલી અટૂલી,

વસન્તની વાટ જોતી;

હું તો વસન્ત માસને ય ભૂલી,

વસન્તની વાટ જોતી.

(પ્રભાતનાં આછાં આભરણુ સંજોવી પ્રમદા સુન્દરી આવે છે.)

મહેને સખિઓ ભૂલકણી ફેડે છે,
 વસન્તની વાટ ભેટી;
 તાળી લેધ-દેધને સૌ હસે છે,
 વસન્તની વાટ ભેટી.
 હું તો ઉભી'તી આભલાંને આરે
 વસન્તની વાટ ભેટી;
 કંધક ભૂલી સલૂણા સંસારે,
 વસન્તની વાટ ભેટી.

પ્રમદા : (કનેઆવી, લતાજેમ મંજરીને કાટી કરે તેમ કાટી કરીને)

સંસાર એટલે જ મહાભૂલભૂલામણી.
 લોક ભૂલકણું જ છે, કાન્તિજીહેન!
 આભલાંને આરે ઉભાં
 પૃથ્વીને ભૂલ્યાં—

આજ કાંઈ અત્યંતના પ્હોરમાં!

કાન્તિ : ઓખાને સ્વપ્નામાંથી નથી જગાડ્યાંને!

તહારી અગાસી છે કુંજની પરવાડે
 ને તાડથી ઉચેરડી.

અમારો છે આજનો સન્કેત

અન્ધારી ચૌદશનો ચન્દ્રમા ભેવાનો.

જગતમાં થોડાંકે ભેયો છે.

હમણાં આવશે પ્રભાતનાં ગુલગુલો
 ને બોલાવશે.

પ્રમદા : હા, આજે છે મહાશિવરાત્રી;

પધારો, આનન્દો ને આનન્દાવો.

સહુનાં નથી હોતાં
બુલબુલબોલે જગવાનાં સૌભાગ્ય.
પણ આનન્દજ્ઞે, અમૂંઝાશે મા.
આ અગાસી છે જગત માણવાને.

કાન્તિ: ત્હારે જીંદગી એટલે માણવું ને મઝા.
કલ્યાણ નહિ, સુખ;
પુણ્ય નહિ, ધર્મ નહિ,
પણ વિલાસ ને વિહાર.

પ્રમદા: જીંદગી એટલે કાલ નહિ, આજ.
જીંદગી એટલે દહેર ને લીઝુંત.
સન્ધ્યાને નહિ, અમે સ્થવારને પૂજીયે.

કાન્તિ: હા, ત્હમારે ઉગતા સૂરજને પૂજવો છે,
ત્હમારે ત્રિકાલને જોળખવા નથી.
નવા જમાનાના ત્હમે Epicureans.
ભાભી! લોકલોકે કહ્યો સંસાર,
યુગયુગના વિલાસપૂબરીઓ
એ સંસારને કરે છે અસાર.
તારાને વીણવા બાંધો છો
ને અન્ધારામાં ન્હાઓ છો.
ભાભી! કહું? નહિ સાંભળે તું.
વિલાસીઓ જગતને ઝંખવતા ન હોત
તો જગત આજ સૂરજસોહામણું હોત.
આજ તો અન્ધકારજલમાં
તારાઓ તરે છે,

ને અન્ધકારને ભાષે છે અજવાળાં.

ભાભી! ગાઉં મારી આતમગાથા!

પ્રહ્લાંડ એટલે પ્રહ્લ યૂડવાનો મહાધરો.

નમે આભમાં અન્ધાર, રમે વીજના ચમકાર;

જળની ઝડીઓ પડે પૂરમાં, હો પહેન!

દમે હૈયાના ભાર, ઝમે નયણાંની ધાર,

બહાલાની વાત ભાગે ઉરમાં, હો પહેન!

ચહી અટારી આંખને જૂવે જીવ એ પન્થ;

દળે તિમિરનાં આપટાં,

મંહી ઘેરાણા કોડીલા કન્થ, હો પહેન!

જળની ઝડીઓ પડે પૂરમાં; હો પહેન!

ફુળાં કાજળનાં વાદળાં, હો પહેન!

કાળો-કાળો વરસાદ,

મહાજગત ભીંજે એ કાજળજળે, હો પહેન!

યુગયુગ કેરી વાત, પ્રલય તણાં પાણી પડે;

મહીં દૂષ્યાં દિવસ ને રાત,

એક આંગણ ઉભો મેહુલો.

એવા વરસે અન્ધાર, શીણી વીજના ચમકાર,

જળની ઝડીઓ પડે પૂરમાં, હો પહેન!

દમે હૈયાના ભાર, ઝમે નયણાંની ધાર,

બહાલાની વાત ભાગે ઉરમાં, હો પહેન!

અન્ધારી રજની ને આંસુનાં પૂર,

ઉડું આકાશ અને આછેરાં ઉર;

કહે, સખી! કેમ કરી ઉતરું ?
 બહાલાજી શઢ વીસરેલ;
 સાંધ્યું સૂકાને ભાગી પડ્યું,
 હોડી ઉભી જળરેલ;
 મ્હારી હોડી ઉભી જળરેલ.

પ્રમદા : અમાવાસ્થાએ તારામંડળ ઓર તગતગે.
 બ્યોમસાગરનો પડછાયો એ માનવસંસાર.
 તારલા જેવા મંહી જીવો તરવરે.

કાન્તિ : તરે ય તે ને રૂએ ય તે.

પ્રમદા : ને સંસારનાં સમુદ્રફલ ?
 બાણડાં તો દેવ છે ને ત્હમારે ?
 કૌમારને આંખે નથી ઉગતા એ, હો !

કાન્તિ : વેલ પ્રકુલ્લે ને માતા મ્હોરે.
 દેવદડા જેવાં બાળકડાં તો
 સંસારની શેરીએ રમતાં પુણ્યફૂલડાં.

પ્રમદા : ત્હારે ચૈત્રી પડવો કમ્હાં આવે છે ?
 મ્હોરાવો ત્હમારો ચે માંડવડો
 ને અવતારો અવનીમાં એ દેવફૂલડાં.

કાન્તિ : તે પહેલાં નહિ પ્રગટે કાગણુની ઝાળ ?
 ને જગત બળી ભસ્મ નહિ થાય મહી ?
 અમસ્તી પજવ મા, ભાણી !
 વેચજે સંસારના બજારમાં,
 ને પૂરજે કૌચલને કનકપાંજરે.
 પણ લગ્નવિધિ તે લગ્ન નથી બધાં.
 ધનના ઢગ પૂજવાના, કે પતિને ?

માથે ઝુગટ માંડવાના કે હેયે ?
 દીકરી એટલે અપરાધણી બાણી.
 અવની ભરતાં માનવમન્દિરોમાં
 મણુમણુનાં પરણવાં
 ને મણુમણુના સંસાર સુજવા.
 લક્ષ્મીલાધ્યો પશુ કે પદ્મીલાધ્યો પાપી
 એવા સંજે વિહારખેલ ખેલવા
 ને ધન કે ધામને દેહ વેચવા
 એ તે લગ્ન કે બ્યભિચાર ?
 પૃથ્વીને ખડે ખડે, બાણી !
 સ્વયંવર એટલે પૌરાણિક ગપ,
 સ્નેહ તે કવિતાનું સ્વપ્નું,
 ધર્મસહચાર તે મિથ્યાવાદ,
 અને લગ્ન તે લૌકિક હન્તકથા.

(અંગઅંગમાંથી વીળળીઓ ઝખકતી પશ્ચદેવી આવે છે.)

યશ : મ્હારા રાજ દીઠા કમ્હાંઈ ?

પ્રમદા : સેચેથી સરકયો કે શું હીરલો ?
 કે કોઈ હરણ કરી ગયું ?
 મોંઘા તે સહુને ચ મોંઘા.

કાર્તિક : યશ નિત્યે શોધે રાજને.
 ને રાજ સદા શોધે યશને.
 સંસારની કુંજબલીઓમાં
 ભૂલાં પડે, ને જડે ચે જોટજોટલાં.
 યશ ! હમણું પધારશે પ્રીતમદેવ.

યશ : સંગાથે નીકળ્યાં'તાં રૂમઝુમતાં.

એ સાગરે ગયા તપશ્ચર્યાનાં દર્શને;

મહને કહો કૂલડાંમાં ઉભજે.

કુંજને કાંઠડે વાટ જોઈને થાકી,

કૂલ ઉગ્યાં તહો ય એ ન ઉગ્યા.

હમણાં આવશે કિરણને પગલે.

આજ તો સન્કેત છે ને

અન્ધારી ચૌદશનો ચન્દ્રમા જોવાનો.

કાન્તિ ખડેનની આંખડીઓમાં

આવી વસશે એ ચન્દ્રચાપ,

ને જીતશે પછી જગતને.

કાન્તિ : યશ ખડેનને પાંખો પ્રગટી, લાલી !

જાણે પારિજાતની પાંખડીઓ !

મનમધુરી ને વાયુઝીણેરી.

દેહવલ્લરીએથી પ્રેમના પરિમલ ફેરે છે.

કઈ કુંજે ઉગી એ વેલ ?

પ્રમદા : પૃથ્વીની પુણ્યકુંજે સૌ યે સરખી.

પૂર્વનાં લગ્ન સૌ પાપ નથી,

પશ્ચિમનાં લગ્ન સૌ પુણ્ય નથી.

યશને લાધ્યું તે સૌને લાધજે.

કાન્તિ : સાગરની સેરે સેરે મોતી નથી, લાલી !

જે તે જળમાં ડૂબકી માર્યે

મોતીથી ખોળલો ન ભરાય.

હજમાળાં યશદેવી શાં સ્નેહશમણાં

સુન્દરીવૃન્દ સઘળો યે વાંછે;
 પશુ સેથીમાં પૂરવાને ચન્દ્ર
 કાંઈ માગ્યા નથી મળતા.
 કહે તો ઉઘાડું, લાભી !
 મહારા હેયાનાં બારણાં.

પ્રમદા: દેવી સમક્ષે હોમ માંડજો:
 તેજનાં પ્રારબ્ધ ઘડશે.

કાન્તિ: યશદેવી ! પ્રમદા લાભી !
 તો સાંભળો મહારી વસન્તવાર્તા.
 અન્તરના યે અન્તરમાં મહારા
 વસન્ત બોલી ગઈ છે કાંઈક,
 ઉંડામાં ઉંડું પોદતા અલિલાષ
 ઉરમાં તરવરે છે હવે.
 બ્રહ્માના સહસ્રહલ કમલ સમી
 આત્મવિભૂતિની પાંખડીઓને
 આવેના અનિલ આવી ફરકાવે છે !
 આશા વાંછા વાસના,
 ભવિષ્યઅવલંબતી ભાવનાઓ
 વિજયધ્વજ રોપે છે હેયાની અગાસીએ.
 પરમ એકાન્તનાં ગીત
 ઉભરાઈ-ઉભરાઈ બાજે છે.
 દિશાઓને બોલતી સાંભળું છું.
 પ્રારબ્ધની પેઠી ઉઘડે છે,
 પશુ અક્ષર નથી ઉકલતા.

વીજળી શાં ગેભનાં અજવાળાં
 ઝખકે છે, ઝલાતાં નથી.
 મેઘછાંયડીએ આનન્દસરોવર સમોવડું
 હેયું ઘેરું ઘેરું ડાલે છે.
 અવનવી સેરો કૂટે છે,
 ને આત્માનાં જલ છલકાય છે.

પ્રમદા : ખડેન ! એ પરદેશના પવન.
 કૌમાર કોળી રહ્યું,
 હવે યૌવનનાં પ્રભાત પડ્યાં.
 કુમારિકાની કિરણાવલિનું પ્રકુલ્લન
 મહિયરને માંડવડે હવે પૂરું થયું.
 વસન્ત વરસી, નવઅંકુર ઉઘડ્યાં.
 ચૈતરે ચપો મ્હોરશે,
 ને મ્હોરશે મ્હારી યે આ ચંપકવણી.

કાન્તિ : વળી વળીને વળામણાં, લાભી !
 દાદાજીને દરબારે હવે
 દીકરી કાળે ઓરડા નથી, હેં !
 પારકા મહેલની કબરો
 પૂરશું ત્યહારે, પ્રમદા !
 અબાણી સિરાઇએ સ્કોડ વાળીશું,
 ને અણઝોળખી ફૂંદે
 ફૂંદાઇશું કે હિજરાઇશું, ખડેનાં !
 કહો તો લેખ લઉં, બેગણ થાઉં,
 અહાલેક જગાવું અમૃતપુરમાં.

શા દોષે દેશવટા છો છો
દીકરીઓને મહિયરિયેથી ?

પ્રમદા : મહિયરથી સાસરિયે એ દેશવટા ?
જગતના જનમથી એ તો વિધાતાએ
કુંવરીઓને કરમે લખ્યા છે.

કાન્તિ : મહારી માતાની સુખકુંજ,
મહારા બાળબેલનું લીલામન્દિર,
મહારો અલબેલો માંડવડો મૂકાવી
કચ્છાં-કચ્છાં મોકલશે મહને ?
શું પામવા પાઠવશે પરદેશ ?

પ્રમદા : મનના મહોરેલા મનોરથ.

કાન્તિ : કેાની કેાની ફળી, બાલી !
આત્માની અણમૂલી ઝંખનાઓ ?
બધે અનર્થ થયા અર્થના
કે લજ્જ એટલે કામપૂજા.
ડુંગરે ડુંગરે હવ લાગ્યો,
ને પ્રભુતા મટી પશુતા પ્રગટી.
પુરપુરમાં પુરોહિતોએ બાખ્યું કે
પ્રેમ ને પ્રેમકથા એટલે
સુગંધાઓને ફેસલાવવાનાં ધતીંગ;
ને લજ્જ એટલે સંસારી જુઠ્ઠાણું.
(ઉતાવળે પગલે બદરાજ આવે છે.)

રાજ : મહારાં દેવી-અહો ! એ વિરાજે.
ફલવાડીઓ સૂકાણી તમ વિના તો.
પ્રમદા સુન્દરી ! મહ ન પાતાં,
કાન્તિ કુમારી ! કૌમાર ન શીખવતાં;

નહિ તો ઢાળાઇ જશે
ભરી ભરી અમારી અમૃતકટોરી.

પ્રમદા : પધારો, રાજ ! પધારો.

હયાની હરિણીને શોધવાને
હરણપગલે પધાર્યા લાગો છો.
શીખવો અમને ત્હમારાં વ્રત.
લગ્ન એટલે શું ?

યશ : આટલું તો હું ચે શીખી અનુભવે
કે હસ્તમેલાપન નહિ,
પ્રાણમેલાપન એટલે લગ્નઃ
આત્મતારોનું અનુક્રમ્પી સંગીત,
જીવજીવનનું Perfect atuning.
જીવંતીનું એ અનવધિ સંગીત,
અન્તરના એ અનહદ નાદ
સ્નેહનાં સમાધિસિદ્ધો સાંભળે.

કાન્તિ : ત્યહારે સ્નેહ એટલે શું ?

યશ : ત્હમે તો પૂછો છો કે
પરજ એટલે શું, ને પાણી એટલે શું ?
તરશ છીપાવે તે પાણી.
વધારે તો પૂછો ત્હમારા વીરને;
આ ઉભા માનવતાના મ્હોર.
કહો રાજ ! સ્નેહ એટલે શું ?

સજ : નિત્યનિત્ય શીખે તે ચે પૂછે
એવો વિશ્વભેદ એ સ્નેહ.
સ્નેહ એટલે, ઓ યશરાણી !

અણુઉચ્ચાર્યે યે અનુભવિયે છીએ
 માનવઉરમાં દેવામૃતની એ ભરતી.
 હૈયામાં હૈયાની ઉખા,
 જીવમાં જીવનનું ચૈતન્ય,
 સંસાર ભરી વહતો સૌભાગ્યભાવ;
 સૌન્દર્યસ્વરૂપના રસકલાપને
 નમન, સત્કાર, પૂજા:
 આત્મામાં આત્માનું પ્રતિસ્થાપન:
 માનવીમાં અવતરતી રસપ્રભુતા:
 દિવ્ય ચક્ષુનાં લોકોત્તર સંસારદર્શન:
 અન્તર્યામીની સુજનભાવના:
 રસિકોના નિષ્કલંક રસઅભિષેક,
 પ્રિયતીર્થે પ્રાણુબ્યોતની આર્તિ,
 જીવનચરણના આત્મવહનીના અગ્નિહોત્ર:
 પુણ્યાગુઓનો એ લગ્નસ્નેહ:
 ને લગ્નસ્નેહની મહાદીક્ષા તે સ્નેહલગ્ન.
 નથી એ પૂર્વનાં વજ્રબન્ધી કબ્જેડાં,
 વયનાં વિકેયનાં રૂપનાં ગુણનાં;
 કે નથી એ પશ્ચિમનાં પલકદરિયાવ કરારનામાં,
 મોહનાં લોભનાં ઉન્માદનાં સગવડતાનાં.
 પશ્ચિમની પરસ્પરની પસંદગી,
 પૂર્વની પરસ્પરની જીવનપરાયણતા:
 કરારે નહિ ને વિકેયે નહિ,
 પુણ્યવર્ચસ્વીઓનો જીવનચક્ષુ:
 નરનારના રસયોગ તે સ્નેહલગ્ન.

નૈનં છિન્દન્તિ શસ્ત્રાણિ,

નૈનં દદ્ધતિ પાવકઃ ॥

યુગયુગના લોકલોકના લવોલવના

એવા એ અમ્મર માનવયોગ.

પ્રમદા: જળે જળે કમળ નથી,

વને વને અગર નથી,

કે લગ્ને લગ્ને અમૃત હોય.

(દિશાઓને શોધે છે.)

કાન્તિ: ભવિષ્યની ગુફાના ગર્ભમાંથી

રસના બુદ્ધદેવ કેા પ્રગટશે

ત્હારે ઉગશે દીકરીઓનો દિનમાણુ.

ત્હાં સૂધી આશા સૌ નિરાશા છે,

ત્હાં સૂધી રસમેધ માંડજે

ને મંહી બાલબાલાનાં હુવિ હોમજે.

માતાઓનાં હૈયાં કાપી કાપી

ઓ લોક ! સન્તાન કચ્છાં ધવરાવશે ?

યશ: પ્રેમ ને પ્રિયા ને પ્રીતમ—

ઓ સકલસંચારી રસદેવતાઓ !

જગતને ઘેલું કીધું ત્હમે.

દ્યો, દર્શન દ્યો, ને દાખવો દેવમાર્ગ.

પ્રમદા: (આલને જોતી તર્જની દાખવીને)

ઓ ઉગ્યો; પે—એલો, પ્હણે;

ક્ષિતિજને આરે, આલની પાનીએ.

(સહુની દષ્ટિધારાઓ દાખવી દિશે હો છે.)

પે—એલો; ઉઘડતાં પોપચાં શો,

રસદેવની પગલી સરખડો,
વડલાને મુગટે.

કાન્તિ : વડલાને મુગટે ?

એ તો છે જગતની લલાટપાંદડી ?

યશ : વિધાતાએ માંડેલી વિશ્વત્રિપુંડ્રની રેખાઃ
ચન્દનની આછેરી બાણે આડ.

રાજ : ઓમવિહારીએ વેરેલી રસપાંખડી.

કાન્તિ : હેયાની કાતળી બાણે;

અન્ધારાની આંખ.

જગત્સૌભાગ્યની રેખા બાણે પ્રગટી.

રાજ : કાન્તિ ખડેન ! એ વડલે વસે છે,

ખરેખર ! સંસારનું સૌભાગ્ય.

આપણી દન્તકથા છે ને કે

એ વડલેથી ભેગી આવશે

તે મન્દિર માંડશે ઓંકારનાં;

એ ઉઘાડશે અણુદીઠાં અજવાળાં.

પ્રમદા : પણ આવ્યાં પાછળ અરુણનાં ત્રિશૂળ.

ઓ પરોવ્યો કિરણને લાલે.

રાજ : ઝડપાયો ગગનવિહારી પતંગ શો.

કાન્તિ : જગતની બાણે કીકી હોલવાણી.

દુનિયા શેનાથી દેખશે ?

પ્રમદા : દુનિયા સૂરજથી દેખે છે ?

કે ચન્દ્રથી ?

કાન્તિ : અજવાળે સૂર્યથી ને અન્ધારે ચન્દ્રથી.

અન્ધારઅજવાળતી હોલવાઈ

આ તો આલમાંની પ્રારબ્ધરેખા.

(અગાસીમાં અજવાળાનાં પાથરણાં પથરાય છે.)

રાજ : એ ગયો, ને કહે છે ‘જીવ.’

ચાલો, જઈશું ?

યશ : ચાલો ત્હારે.

પ્રમદા : પડતા બોલનો જાણે પડશે.

એક તાર બોલ્યો ‘હું,’

તો બીજો તાર બોલ્યો ‘હું.’

હજી ક્રિયા ગઠ જીતવાના છે ?

યશદેવી લાધ્યાં એ ઓછાં પડ્યાં ?

રાજ : યશ તો છે મ્હારી જીવનજ્યોત,

સંસારગુફાની અમૃતદીવડી.

પણુ લાલી ! આત્માને ઉત્તર પૂછજો,

આટલે વર્ષે’ યે રસતૃષ્ણા છીપી ?

યશ તો મ્હારે રસચિન્તામણિ છે :

ચિન્ત્યું છું તે તે પામું છું.

યશદેવીની અવધો નથી મ્હારે.

‘રસતૃપ્તિ’ ને ‘સ્નેહતૃપ્તિ’ શબ્દ ઘડનારા

ધર્મંડી વ્યાકરણાચાર્યો જુઠ્ઠા છે.

યશ : રાજ ! ત્હમારો તાગ ત્હારે

ત્હેમાં નથી લાધતો કે મ્હને ?

ત્હમે યે અગાધ જ છો.

ધૂમું-ધૂમું છું હૈયાનાં જલમાં,

પણુ આત્માના આરા નથી જડતા.

રાજ : આલના આરા એ આત્માના આરા;

પ્રભુની પાળો એ પ્રેમની પાળો.

કાન્તિ : ત્હારે પરમે, રાસને રસચોકે.

રાજ : ત્હાં તો દેવ ઉતરશે રમવાને.

(સ્થવારનાં જેવાં હસતાં હસતાં યશદેવીને ભટ્ટરાજ જાય છે.)

પ્રમદા : ચૈત્રી પડવો, કાન્તિ ખડેન !

પૂણિમા જેવાં પ્રકાશજો હો !

કાન્તિ : મોકલશે ત્હાં જઇશ, લાલી !

ને દેહને વેચીશ દુનિયાને ઢરખાર.

ખરતાં ફૂલડાં કેાણુ ઝીલશે ?

પાંખડીએ પાંખડીએ પુષ્પો

ધૂળની અંજલિઓ ભરશે.

પ્રમદા : (કાન્તિ કુમારીને હૈયામાં લઇ ચાંપીને)

જગતની સૌભાગ્યતારલી !

સૌન્દર્યસિંહાસનની કિરીટજ્યોત !

રસદેવની આ રસચન્દ્રિકા !

ઉગવાં ને આથમવાં એ તો

આયુષ્યનાં સ્થવાર ને સ્થાંજ.

વસન્તમાં કેસૂ વીણ્યાં ને વાળ્યાં,

ફૂલની રમતો રમ્યાં ને રીઝ્યાં,

જીવનના યજ્ઞરા ચૂંચ્યા,

તે ચોકમાં વેચવાને કાજ ?

ઉછેર્યાં એ પરદેશ પાઠવવાને ?

વિધોગ એટલે વિધની શ્રીખ;

જંગલને સૂકવે, આંખાને પકવે.

પરવાસે જાણે, મુખી થાણે,

પણ વીસરજો મા, હો !

દ્વરથી સુષ્પીથું કૈાયલનો ટહુકાર,
ને રીઝીથું એને રસપડઘે.

કાન્તિ : તું તો જગતભાભી છો :

તહને વિસારે તે પોતાને વિસારે.

(આંખાડાળે વેલ લટકે એમ ભાભીને સ્કન્ધે કર ઢાળી દળે છે.)

પ્રમદા : અન્તરિક્ષના અદૃશ્ય દેવને વિનવી

સારંગી શાં ગણુગણો છો, ખડેન !

ગાઉં એ તહમારૂં એકાન્તનું ગીત ?

રસતીર્થના રસિયાને આમન્ત્રણ ?

કાન્તિ : ગા એ આત્માનો પોકાર.

પ્રમદા : એ તો છે આત્મતીર્થનો ટહુકાર,

કુંજેકુંજે ને મંજરીમંજરીએ પડઘો પાડતો.

પુરના પરદેશી ! અમારે તીર્થે ય આવજો ;

ઓ આત્મદેશી ! આત્માને તીર્થે ય આવજો.

ગંગા નથી, સ્નેહગંગાનો ઘાટ આ

તહમારે પગલે સુહાવજો :

પુરના પરદેશી !

જોગી-વૈરાગીની સાથે સન્દેશડો

પુણ્યાળુ ! પુણ્યનો ઠહાવજો :

ઓ તીરથવાસી ! આત્માને તીર્થે ય આવજો :

ઉરના જગવાસી ! અમારે તીર્થે ય આવજો.

(જગતની બે રસન્યોત સમી નણુંદભોળપ્ર
અગાસીમાંથી ઉતરે છે.)

પ્રવેશ ૭ મો

સ્થલકાલ : અમાસની મધ્યરાત્રીએ સાગરતીર્થનું સ્મશાન.

ધન્દુ : ભલ્લેરા ભગવાન !

તું છે ભલો એક ભવવનમાં.

કેલુંકે હતું એ કારમું સ્વપ્ન !

ભ્રમણા ભૂલ અન્ધકારનાં ઇન્દ્રબળ

દેહની પેઠે દેહીને ચે

પડયાં છે આવરી-આચ્છાદીને.

પુણ્યધંટાઓ ગાળે છે દેવમન્દિરોમાં,

પણ પાપનાં ફુંદૂબી ઘેરે છે

નગરનગરને ચોંટેચોક.

સંસાર છાંડ્યો, સાગરગુફા વાશી,

પુર તણ પ્રકૃતિને ઉદ્યાને આપ્યો,

ચિત્તસાન્ત્વિની શાન્તિ તહો ચે કોહિલી.

ઉરના ઓ અખંડ આરામ !

હિલના ઓ અમૃતહિલાસા !

અવનીને ક્રીચે આરે ફૂંડું તહમને !

(પાછળ ભડો)

પ્રથમ તો, ઓ સ્નેહેશ્વરી !

ત્હારી સંખ્યામાં નિદ્રા જ નાહી.

શય્યામાંથી થૂળો વાગી,
 ને ચાલ્યો શાન્તિની શોધમાં.
 નથી જનતામાં, નથી નિર્જનતામાં
 પ્રસન્ન આત્માની એ પ્રાણુપ્રસન્નતા.
 કુલકુલનાં ખડેર શોધ્યાં-ને વળ્યાં.
 નગરના મહેલોને ભોગળો ભીડી'તી,
 હવેલીઓને ગોખ ભડકા ઉછળતા'તા.
 સંસારમાં સ્મશાન દીકું,
 આત્માનાં નીર મેઘધારાએ નીતર્યાં.
 દૃષ્ટિદેશ ભરી ઉભાં
 દેશદેશના સંસારનાં સ્મશાન.
 પછી વિજનતાને આ એકાન્તઆરે આવ્યો.
 સાગરતીરે તો સૂનકારનું સામ્રાજ્ય છે.
 મ્હારા જંઝાનિલને જંપ કચ્છાં વળશે ?
 પ્રાણુમાં તોફાન ઘોરે છે,
 જગત્સંગ્રામના શંખનાદ સુણું છું,
 સુજનનાં મહાજલ ચક્રવે ચ્હડયાં છે.
 સંસારિયાના સર્વભક્ષી વમળોમાં
 આત્મનુ ડૂબશે, કે તરશે ?
 પૂર છે પ્રલયનાં સમોવડાં.

(સ્મશાનમાં ભડકા.)

તારકાવલિના ગહન તેજસન્દેશ ઉકેલતી
 મ્હારી સંસારઆંજી આંખડલી
 આકાશમાં અનિમિષ ઠરી રહીઃ
 મહાશૂન્યમાં સૂની, ને આલમાં આલી.

ત્હાં સ્વર્ગગંગાએ જલપાલવ સંકેર્યો,
 ને મહીંથી પ્રિયતમ! તું પ્રગટીઃ
 બાણે સુજનની સૌન્દર્યલક્ષ્મી.
 અમૃતના સરોવર સમે મુખચન્દ્ર,
 સુભગ ઇન્દ્રરંગ તરવરતા
 સદ્ભાવ પ્રકુલ કપોલકૂલડાં,
 પ્રેમની પીંછીથી ઠોરેલા
 થનગનતા આંખલડીના મોર,
 આનન્દની ઉષા સમી ત્હારી દેહકલાઃ
 સ્વર્ગસોહામણી એ અદ્ભુત રસમૂર્તિ,
 દેવોની દિવ્યતા સરખડી,
 મુજ આંખલડીને આરે ઝળૂકી રહી.
 એક ગુલાબની અનેક પાંખડી ઉઘડે,
 એક મણિમાંથી અનેક ઠિરણે તરવરે,
 પ્રાણેશ્વરી! ત્હારાં એ અમૃતઅજવાળાં,
 દેવવીજળીઓના ઝબકારા જેવાં,
 દિશાવનમાં એમ ઝળહળી રહ્યાં.
 (બડકાઓમાં નેપાળી ભેગણ.)
 તારિકા સમી તેજસોતસ્વિની આંખલડીના
 અનન્તરશ્મિ રસકૂવારામાં માણતો
 આત્મા મુજ અન્તરે ઢળ્યો,
 ને તન્દ્રાની સમાધિ લાધી.
 કૂલછોડમાં વહેતો પવન વિશમે,
 ત્હારા ઉરભાવ ઉઠેલતો આત્મન
 એમ વિશમી ગયો.

પ્રિયતમિ! એ તો અવળું ઉતર્યું;
 આરામ તો ઉલટા નીવડયા,
 સ્નેહ આથમી શયતાન બગ્યા.
 સખિ! શું એ ભયંકર સ્વપ્નું?
 કેવી પાપપુંજની એ સૃષ્ટિઓ?
 કેવા ભૂતાવળના એ રાસ?
 જગત નહિ, જહન્નમ હતું તે.
 જગત તો છે આત્માનું કલ્યાણતીર્થ:
 આ તો હતાં વિનાશનાં વમળો.
 નથી નિરખ્યાં, ન નિરખશે
 કોઈ એવાં અમાનુષી સ્વપ્નાં.
 —પ્રિયે! સ્વપ્નાં સાચાં હશે?
 એ અસુરસમાજનાં ઇન્દ્રજાળો,
 એ શયતાનપરિવારનાં નાટકો,
 એ પિશાચલોકના પડછાયા,
 સાચ્યા હશે એ સ્વપ્નાંના સંસાર?
 અમાસની આ ઉભરાતી અન્ધારભરતીમાં
 પ્રહાંડના પ્રકાશ ખૂડેલા છે,
 સંસારની સોહામણી પ્રભુતા
 તેમ ડૂબી હતી તિમિરપૂરમાં.
 એકાકી તમોઘન ઉલો હતો
 અન્તરિક્ષની શુદ્ધિઓ ભરી ઉછળતો.
 શાં દિલ્લહાહક એ દર્શન!
 સુખજીવનના તુજ આભાસમાં, ઓ દેવિ!
 એવી કાજળકાળાશ કપ્પડાંધી?

આત્મા એ અગ્નિમાં પ્રજ્વળી ઉઠયો;
 ને ખાખે ન રહી ખાખીને કાજ.
 (વિશાળ ચિતા સમાન પાછળ ભડકા; મહીં જોગણુ પટ ઉતારે છે.)
 આત્મનુસખિ ! એ સ્વપ્નું જ હજો !
 સાચને એના જોળા ચે મા અડશે.
 શા એ દાનવોના મન્દિરમહોત્સવ !
 સ્વપ્નલોકની શી એ નિગૂઢ તમિસ્રા !
 બણે દેવિ ! પ્રેરણાએ પાંખ દીધી,
 તેજલોકે આંખ આપી,
 ને ઘેઠા હું ઉડીને
 દેવનિવાસ હિમાદ્રિશૃંગને કિરીટે.
 આકાશની અઘોર ઝાડીઓ
 આસપાસ વિશ્વ ભરી વિસ્તરતી,
 ને વચ્ચે ઉભો'તો શિખરનો હિમમિનાર.
 ફરતો દુઃખનો મેઘાડમ્બર ડાલતો.
 કેવું હૃદયવહારણુ એ દર્શન ?
 ઉત્તરા ખંડની છમાસિક રજનીની રેલ
 સારા જગત ઉપર ત્હારે રેલાતી દીઠી.
 પૃથ્વીપડનાં માનવસભ્યો નરક
 સુખ વિકાસતાં નિહાળ્યાં.
 મધ્યાહ્નમાં ભમતી મધ્યરાત્રી,
 ભર્જવન્તા ભાસ્કરોનાં ખગ્રાસ શ્રદ્ધણુ,
 પૂર્ણિમાઓને આચ્છાદતી અમાવાસ્યા,
 પ્રહ્લાંડવાસી પ્રહ્લને ચે નચાવી
 અન્ધારપછેડે જોડાડતી ચોગમાયાઃ

એવું એવું ભાળવાનું ભાગ્યમાં ઠર્યું.
 દિશદિશમાં દીઠાં ત્ય્હાં
 દુઃખ પાપ દુર્ભાગ્યનાં પ્રકુલ્લન,
 મનુષ્યની શયતાનિયતનાં મહાભારત.
 વિધિલખ્યાં સૌભાગ્ય માનવી ભૂંસે,
 પ્રભુદીધી પ્રભુતાને ભસ્મમાં ભારે,
 એવાં જોયાં સંસારનાં જાળાંઓ.
 રસસરવાણીઓ શોષાઈ જતાં,
 સૌન્દર્યકૂલડાં ફડાઈ પડતાં,
 ચેતનને ચ્હડયાં'તાં મૃત્યુનાં ઘેન.
 પાપની પદાવલિ બાંધીપાંખે નિરખવી,
 દૂરપાસેના દુઃખવાયુની આરત
 બાંધે હાથે સાંભળવી,
 એવા હતા મારા બ્રહ્મલેખ.
 પિશાચલોકના પાપતાંડવ,
 ભૂતસંઘના વિશ્વભયંકર આનન્દરાસ,
 તિમિરસૃષ્ટિના વિલાસસાક્ષી થવું
 એવો નિર્માયો'તો મહારો ભાગ્યમન્ત્ર.
 કુમળાં કમળોને ભમરો ફંશ દેતા,
 મહાવિકાળ વિરૂપા કેા હેંડાબાઓ
 કમલને-કોકિલને ચાવી ખાતી,
 પ્રભુકલિકા શી કુમારિકાઓને
 હૈત્યસમાજ નરમેઘમાં હોમતા,
 અજવાળિયાંની અમીજેત ચન્દ્રકલા શી
 કલાખીલતી મુગ્ધાઓનાં સુધાસોતમાં
 ભેગણીઓ યક્ષણીઓ ડાકણોનાં ભૂથ

સ્નાન કરતાં, મેલ ઉતારતાં,
 નવવધૂનાં કાળજ કાપી કાપી
 અઘોરીઓ એની ફંદમાળ પહેરતા.
 બ્રહ્માંડતીર્થની પવિત્રતાના તપોવનમાં
 વિહરતી અનિયન્ત્રિત અપવિત્રતા,
 પુણ્યદેશમાં પાપનાં મન્દિર,
 મનુષ્યની મંગલતાના ચન્દનચોક્કમાં
 મંડાતા અમંગલતાના કાળજસાથિયા:
 નયન માંડી મ્હેં નિહાળ્યાં.
 નિરખ્યાં-નીતરતી આંખડીએ નિરખ્યાં
 દુનિયામાંનાં એ દોઝખ.
 હૈયાહૈયામાં બળતી શગડીઓ,
 કુલકુલમાંની ન્હાનીમ્હોટી હોળીઓ;
 મહેલવાસી આત્માઓનાં શતખંડ ખડેર,
 રસોદાનોમાંનાં પ્રેમનામી પાપ:
 દેહના ચળકાટસ્ફોટા ઉરના અન્ધાર:
 સૌન્દર્યવર્ષી* વિલાસરંગીલી પાપિણીઓ:
 બુદ્ધિબાહુલ્ય વાક્યાતુર્ય સંસ્કારિતાના
 સ્વાંગધારી નરપિશાચ પાપિયા:
 વિશ્વનો વડલો એમ
 દાવાનળમાં સળગતો હતો.
 માનવીને દેહવૃક્ષે છિદ્રો છે,
 સંસારવાં અંગોઅંગ ઉપર
 એટલાં છે છુંદણના ડાઘ.
 જગત્કરમાં જાબૂકટી હતી એવી
 જ્વાળામુખીની મહાજ્વાલાઓ,

બ્યોમ ભરી વિષ ઉછાળતી વરાળો.

(ચિતાનો છેલ્લો વિશાળ ભડકાઃ જોગણ ચિતા ઉપરથી ઉતરે છે.)

જોગણ : મહારી અતીન્દ્રિયો ભસ્મ થઇ આજ.

હાથ ! અગ્નિસ્નાને હું શુદ્ધ થઇ.

પંચેન્દ્રિયોની પાંચે પાંખો

પંચાગ્નિની જ્વાલાઓમાં પરિશુદ્ધી;

અતિશયતાનાં ઓઢણાં ઉતાર્યાં,

વાસનાનાં વિષાંકુર પ્રભાળ્યાં.

પ્રભુવેદી ઉપર લોકચક્ષુની હું આહુતિ:

લોકને ઠાજે બળી લોકને ઉદ્ધારીશ.

પાપપાવની મહારી અમાવાસ્યા !

તહારાં અન્ધારવાદળ ઠેવાં ઝૂક્યાં છે !

મહારા અન્ધકારે ઉતારીને ઠાલવ્યા

અન્ધકારના તુજ મહાસાગરમાં.

એ ઠાજળદગ પશુ ધોવાશે,

ને પ્રભાતે ભાલમાં પીયળ પીળાશે.

મહારી અમાસમાં સૂર્ય ઉગ્યો,

વિશ્વવાંચતું દેવલોચન પ્રગટયું.

યોગસિદ્ધિઓના મહાલયનાં મણિદાર

ઉઘડ્યાં મહારે ઠાજ.

જ્વાલામાં જલી ગઇ આજે

દેહ ને દેહીની બન્ધનચન્થીઓ.

શરીર ને આત્મા છૂટાં પડ્યાં,

દેહની સીમાઓ દેહીને નથી હવે.

સવિતાના સર્વત્રગામી કિરણ શો

આત્મા આકાશમાં ઉડ્યો.

આત્મા-પરમાત્માને અન્તરિયાળ
બન્ધાયો મ્હારે યોગસમાધિનો સેતુ.

સ્થલ કાલ જડતાના

અલેદ્ય ગહન ઇન્દ્રિયપર પટાન્તરો

સન્કેલાયાં સિદ્ધિદંડના ઇદમથી.

પણ આત્મન! જાળવજે હો!

સિદ્ધિવૈભવે વૈરાગ્યને અભડાવતો મા.

હો!-ઓ! દુઃખનો દિલાસો એક યોગીનો અંચળો;

હો!-ઓ! પ્રારબ્ધનો પાસો એક યોગીનો અંચળો.

જે કાન્ત છે કેસરીનો સુવર્ણ,

સંસારનો જેહ હિરણ્યવર્ણ;

જે વિશ્વસોહવતું સુંદર સૂર્યતેજ:

યોગી જનનો સહુસુભગ તે પ્રજ્ઞવર્ણો જ ભેખ.

હો!-ઓ! સંસારની શાન્તિ એક યોગીનો અંચળો;

હો!-ઓ! આત્માની કાન્તિ એક યોગીનો અંચળો.

(કમંડળું લધને ચિતાને પ્રોક્ષણ કરે છે, સાગર બણી વળે છે. આધેથી નેરખીને)

અહો!-અરે! કેણુ? યુવરાજ! અત્યહારે?

ઈન્દુ : (પોતાની જ ધૂનમાં લીન)

એવે ચૂંચાતા પુષ્પના પરાગ શા,

ઢાળાતા રસની છાંટણુ શા,

દળાતા આત્માની વેરાતી રજ શા,

આલેના રુદનના તૂટેલા સ્વર,

રડતી કાચલના મન્દ્ર ફૂજન સ્પરિખડા,

તિમિરવન ભેદતા તરતા આબ્યા.

ત્રતોપવાસિની કે યોગબાહ્યા

બિજ્ઞામન્ત્રે વિનવતી હોય;

પરલોકવાસી પ્રિયનું કે સુન્દરી
 સ્મરણુશેષ સ્નેહગીત ગાતી હોય;
 નિરાશાને પીંજરે પડેલી આશા
 નિશ્વાસ ઢાળી ડસકાં ભરતી હોય:
 અનિલે આવી એવું કહ્યું.
 ક્ષિતિજ પાછળથી સન્ધાના ભભૂકા ઉઠે,
 એવા હતા ધીરા ને ઊંડા
 રુદનના એ નિશ્વાસ.
 બ્રહ્માંડ બાણે 'હાય' ઉચ્ચરતું તું.
 હાથ સાંકળેલા હતા,
 પાંખ બાંધેલી હતી વિધાત્રીએ.
 વિધિબન્ધો એ છોડવા મથ્યો,
 સંસારશૃંખલાઓ તોડવા મથ્યો.
 વિધિયોગ સંજોગબલ ને આત્મબલનો
 સૃષ્ટિબૂનો સંગ્રામ બમથ્યો.
 બ્રહ્માંડતત્વોના દુર્ગ સ્કામે
 માનવજન્તુ કેટલુંક જૂઝશે ?
 ભવસાગર જીત્યો ને હું હાર્યો.
 ગગનની ગુફામાં ઊડેજ નિહાળ્યું,
 રુદનની દિશામાં દિલને પ્રેર્યું,
 ને પાઠવ્યાં અન્તરના આશીર્વાદ.
 નથી—નથી આળખતા સંસારીઓ
 દુનિયાવાસી દેવદેવીઓને.
 કાળી ઝાડીઓનાં ઝુંડમાં,
 કાળાં કુસુમોના વેલમંડપમાં,
 કાળા ભ્રમરોના ઘટાઘેરમાં,
 કાળી તમિસાનાં અમ્બર ઓઢી—

આનન્દમૂર્તિ ! પ્રકાશપ્રકાશિની !
 અમૃતપૂતળી એ કાન્તિકુમારી !
 એવા કરુણ રવે તું કાં રડતી'તી ?
 સુન્દરીનાં સીતાજી સરજ્યાં પ્રભુએ,
 રાક્ષસે પૂર્યાં સતીને અશોક વનમાં.
 ત્હારી આંખડલીમાંથી આત્મા નીતરતો,
 કીકીકાજળમાંથી વરસી જગતને કાળું કરતો.

ભેગણુ : શુક્લકૃષ્ણે ગતી હોતે

જગતઃ શાશ્વતે મતેઃ
 સન્ત જન એક છે હરિનો યુવરાજ.
 યુવરાજ ! એ જગતના યુવરાજ !
 એક જ છે સૂત્રધાર
 કિરણો જેટલાં કોટયાવધિ બ્રહ્માંડસૂત્રોનો;
 ને એ જ એકમેવાદ્વિતીયમ છે
 શ્રદ્ધાળુઓનું પરમ શ્રદ્ધાનિધાન.
 નીતરતે નયણે ત્હમે નિરખ્યો
 એ તો છે વિરાટનો અઘોર રાસ.
 ગાંડીવધન્વા ચે ક'ખ્યો'તો
 કાલોસ્મિનાં એ વિરાટદર્શને.
 અન્ધારિયાં ને અજવાળિયાં,
 પ્રકાશ ને પડછાયાની પરંપરાથી
 ચૂંથાઈ છે આ સંસારની જલજ્વાલામણી.
 તેજના મહાસાગર ભણી જૂવો !
 સાધુતાના સિન્ધુજલ નિહાળો !
 આકાશનો અન્ધારઆછો ચન્દ્રરવો,
 ને એ ચન્દ્રરવાની ચાંદણીઓમાંથી

પ્રભુતાનાં પ્રગટતાં પરમ ભર્ગઃ
 નથી—અણુ માત્રે નથી
 પ્રદ્યવિહોણું પ્રદ્યાંડ,
 કે તેજવિહોણું અન્ધકાર.
 વસન્તમાં યે અમાસ તો ઉતરે છે;
 પણ અમાસઅમાસને ઓઢણે યે
 નિરનિરાળી છે ચન્દેરીની લાત,
 ને પ્રભુપ્રભાની ઝગમગતી તારાટપકી.
 અનુભવને ન અનાદરો, યુવરાજ !
 અનુભવ છે ઉર્ધ્વગામીના આધાર.
 દિવસ ને રજનીનાં પ્રદ્યશાસ્ત્ર—
 —પણ કેને ઉદ્યોધું છું હું આ ?
 શિલાને કે શિખરને ?
 નિર્વાક ! નિશ્ચેતન ! નિરાત્મન !
 કેને સંભળાવું છું આ શબ્દસન્દેશ ?
 અમાસની આ અન્ધારઅટવીમાં
 ભૂલો પડ્યો છે પ્રદ્યનો પ્રદ્યકુમાર.
 લોચનની કીકીકીકીમાંથી
 ડુંગરના દવ લડલડે છે.
 મહારા સનાતન ગેરંગોથી
 હોલવું એના એ આત્મનૂલડકાઓને.
 (માથે કફની ઓઢાડી દોરી જાય છે.)
 બૂલો ને બૂલો, ઓ જગતના લોક !
 સ્મશાનનો સીમમાં યે શાન્તિ નથી
 સંસારના મહાબવાળાસુખીઓની.

હો!—ઓ ! દુઃખનો દિલાસો એક યોગીનો અંચળો.

પ્રવેશ ૮ મો

સ્થલકાલ : આનન્દસરોવરની કુંજોમાં અજવાળી પીજનો ચન્દ્રોદય.

રાસમંડલી : ભગવાન રાસેશ્વરનો જય !

(ધન્દુકુમાર ને જોગણુ આવે છે.)

જોગણુ : પુષ્પામિ ચોષધિઃ સર્વાઃ

સોમો મૂત્વા રસાત્મકઃ

દેહ ને દેહીની ઔષધિઓનાં સંજીવન

એ સોમાવતરણનાં સીંચેલાં છે.

અમૃતપુરના અમૃતાધિકારીઓ !

એ રસ પીઓ ને પાવ;

ને માઝા વિસારતા મા.

દેવ : રસ-લીલા-રમણાથી સાધો, રસસન્તાન !

પ્રાણુ ને પીંડનાં આરોગ્યઃ

પણુ આત્માના ઉભસને

ઓછાચે ચે અભડાવશે મા.

યશ : આજ રાસ કેણુ ઉપાડશે ?

કાંચન : વસન્ત ઉપાડશે, ઓ-હો,

ત્હમે લજ્જળાં લાજતાં હશે તો.

કેયલ હોય તો જ વન બોલતાં હશે ?

વસન્ત : ત્હાઈં જ ગીત ગાઈં, યશ !

રાજ અગાશીએ ઉભ છ

અલખેલી આંખડીએ વસન્તી વાઘામાં તે.

(રાસમંડળી રાસચક્રમાં ગોઠવાવા માંડે છે.)

રાજ : માણ ! યોગીને પગલે પુણ્ય છે;

પધારી પાવન કીધાં અમને.

સંગાથે રનેહી સાધુને ય લાવ્યાં છો ને ?

જોગણ : યુવરાજ તો યાત્રાગુ છે જગતના;

મુજ સરિખડા યોગપન્થ પ્રવાસી છે.

આ એમનું પ્રહ્લચર્યનું વર્ષ છે.

અમૃતપુરને આંગણે હમણાં

અતિથિ છે અમૃતજલના.

—આવો, પ્રહ્લકુમાર ! ને નિરખો

પ્રેમની પ્રેરણાઓ સમોવડાં

અમૃતપુરનાં સન્તાનોની રસરમણા.

રસપ્રહ્લચર્યને ધર્મમાર્ગે

સંસારનાં ઉદ્ધાર ને કલ્યાણ.

રાસ : પધારો ને ખેલો, કુમાર !

ઉજળી બીજનાં મીઠડાં મટકાંમાં.

(રાજ રાસમંડળમાં પરાવાય છે, જોગણ સુન્દરીસમાજમાં લળે છે.

કપ્હારેક ધૂધરિયાળા રાસદંડ, કપ્હારેક પૃથ્વીધૂમણ શી રસકૂદડી,
કપ્હારેક કુંજગાજતી રંગતાળી, કપ્હારેક પ્રણયપ્રણામઃ એમ વિધવિધના
અંગહિન્ડોળે ડોલતી રાસમંડળી વિધવિધના રાસહિન્ડોલ આદરે છે.

કદંબ નીચે ભરી ભરી કુંજમાં એકાકી ઉભેલો ઇન્દુકુમાર આધેથી રાસ
નિહાળે છે.

વેણુ માત્ર વાગે છે, રાસ જામે છે.)

વસન્ત : સખિ ! આજે મૃદંગચંગ સાજે
કિરીટ શીર્ષ છાજે વિરાજે વસન્તના.

વેણુ વાજે, રનેહ પાજે;
ત્હારે કાજે કુંજ ગાજે;
સખિ આજે વિ૦ ધ્રુવ.

બેઠી બાલા વિશાલા ઉમંગમાં;
વાટ જોતી કપોતી શી અંગના;
પન્થ ભાજે-નિહાજે છે કન્થના
હસન્ત આ દિગન્તમાં:

વેણુ વાજે, રનેહ પાજે;
ત્હારે કાજે કુંજ ગાજે:
સખિ ! આજે વિ૦

ઈન્દુ : (સ્વગત) આ તો જાણે વ્રજ ઉતાર્યું,
કે કેલાસકુંજે આણી અમૃતપુરમાં ?
રાસરસિકોનું પ્રત્યેક રસયુગલ
તો જાણે અર્ધનારીશ્વરની રસમૂર્તિ.
કલ્યાણ કરજો નટવર ને નટશ
સર્વ મંગલ રસોપાસકોનું.

(ગાતી ને સહુને ફૂલડે વધાવતી પાંખડી આવે છે. રાસમંડળી એનું
ગીત ઝીલે છે. વસન્ત એક માત્ર મેઘમન્દ્ર ઢોલક વગાડે છે.)

પાંખડી : જગમાં વાગી બહાલપની વાંસલયી જો !
પુણ્ય ફળ્યાં પૂર્વજનાં સખિ ! મ્હારે જોરડે.
સસરા મ્હારા દિનઉગમતા સૂર્ય જો !
સાસુજી સહવારની કુંકુમવાદળી.
બેઠ મ્હારા મહાજનના મહોડવિયા જો !
બેઠાણી સંસારની રૂમજૂમ બેઠણી.

દીયર મહારા સોળ કળાના ચન્દ્ર જો!
 ફેરોણી એ ચાંદલિયાની ચન્દની.
 નણદલ મહારાં કૂલકૂલ્યાં કૂલવાડી જો !
 નણદોષ એ વાડીના રસિયા રાજવી.
 વીર મહારા અર્જુનના અવતાર જો !
 વીરી મહારી સુખદુઃખશોભિત બનકી.
 કુંવરી મહારી આંખાડાળની કોયલ જો !
 કુવરો મુજ આંખલિયે રમતા મોરલા.
 પિયુજ મહારા ભવસાગરનું નાવ જો !
 એ નાવે હું અજબ સુકાની અલખેલડી.
 ઘર મહારું પ્રભુભયું પરમ મન્દિરિયું જો !
 ભાંડુ મુજ પ્રભુજની પ્રગટ લીલાકલા.
 (ધડિયેક રાસમંડલી માત્ર હીંચની જ હમચી ધૂમે છે.)
 જગમાં વાગી બહાલપની વાંસલડી જો !
 પુણ્ય ફળ્યાં પૂર્વજનાં સખિ ! મહારે ઝોરડે.

ધન્દુ : (સ્વગત)

સ્વજનથી ચે સન્તાવાનાં !
 સ્નેહઝરણાંનાં સંગમ આડી
 પોતે જ માંડવાની પર્વતપાળ.
 પાળીશ-પ્રાણ પડતાં ચે પાળીશ
 ગુરુદેવ ! તહમારો વર્ષભરનો બ્રહ્મચર્યાદેશ.
 સ્વજન સન્મુખ સન્તાવાનો શેષ માસ,
 કુંજના સાન્ધ્ય પડછાયા શો,
 વર્ષ થઈ હૈયે વાગે છે;

કુંભની દ્વાદશવર્ષી જેવડાં લાગે છે

બ્રહ્મચર્યાના આ બાર માસ.

ઉગવાનો કે આથમવાનો આ અવસર ?

(ભટ્ટરાજ ઇન્દુકુમાર કને આવે છે.)

કૂલડાંકુમારી તો છે કૂલમ્હોર્યો કદમ્બ,

ને ગીતટહુકો તો બાણે મંહીની

કૃષ્ણચન્દ્રની જગન્મોહિની બંસરી.

ઠીક વસાવ્યું છે ત્હમે યે આ વૃન્દાવન.

રાજ : પણ અમૃતપુરની ગોપાંગનાઓ

કુલગોપની છે સહધર્મચારિણી;

દમ્પતીઓ બેલડીએ જ પધારે છે

આ અમ રસયુમનાને ઘાટ.

પરણેલાંને એકલડાં સત્કારતો નથી

અમારો આ રાસસંઘ.

કુમારાંને સાધુઓ પ્રવેશાવે રાસમન્દિરે

નેત્રને નિર્મળાં પારખી-પારખીને.

(રાસચોકના બીજા ભાગમાં)

ભોગણ : રાસેશ્વરનાં રસસન્તાનો!

નૃત્યનું ગીત સુણ્યું છે ?

કાંચન : (પાંખડીને)

રાસમાં લેખ શો વળી આ ?

પાંખડી : ના, કાંચન જહેન ! છણકા શા એ ?

દેવ કહેતા હતા કે

કફની નીચે ય માનવી છે :

ને યોગ તો સૌને સાધવો ઘટે,
સંન્યાસ તો સૌને ય શોભે:
પંચ વર્તમાન પાળે-પળાવે એટલો.

યશ: ના માણ! ગવરાવોને ત્ય્હારે:
નથી સુણ્યું અમે એ ગીત.

જોગણુ : ગાવ, પુત્રીઓ! ગાવ,
નૃત્ય તો સજનજનું છે.
સૃષ્ટિ અને સૃષ્ટાની વિશ્વનિયમાવલિના
તાલ અનુસાર જીવવું એ મહારાસ:
રસેશ્વરની રસોર્મિએ જીવન ઝીલવાં.
ગાવ એ સજનપ્રલયનું ગીત.
નીર ડાલે, નીર ડાલે, સજનનાં નીર ડાલે રે:
નીર ડાલે, નીર ડાલે, પ્રલયના નીર ડાલે રે. ધ્રુવ
નેહ જગમાત કેરી આંખડી રે ડાલે;
ડાલે હરિ લક્ષ્મીજીને જોળે:
સજનનાં નીર ડાલે રે.
શેષ કેરા મણિ ડાલે, સાગરતરંગ ડાલે;
ડાલે બ્રહ્મા પદ્મને હિન્ડાલે:
સજનનાં નીર ડાલે રે.
નિરખી જગનાથ કેરાં હાંડાં હસી રહ્યાં;
મૂક્યું નૃત્ય તે દિને ભૂગોલે;
સજનનાં નીર ડાલે રે.
નીર ડાલે, નીર ડાલે, પ્રલયનાં નીર ડાલે રે:
નીર ડાલે, નીર ડાલે, સજનનાં નીર ડાલે રે.

કાન્તિ : માણ ! આ શાં ગાયાં-ગવરાવ્યાં ?

સૃજનપ્રલયનાં નીર એક હશે ?

જોગણુ : એ જ પરમ સત્ય, વત્સે !

મૃત્યુ એટલે અમૃતનો ઘૂંટડો પીવો.

બેટા ! હમણું રાસ રમ,

જ્ઞાનગોઠડીમાં રસરમણા રહી જશે.

(જોગણુ ઇન્દુકુમાર બધી વળે છે.)

કાન્તિ : (સ્વગત)

મહારા નાથ ! મહારે કાન્ત !

બીજના આ ચન્દ્રધનુષ્ય સરિખડો

ઉગ્યો ને આથમ્યો જીવનાકાશમાં.

સૃજન ને પ્રલય મહારે એક થયાં.

(બટરાજ ને ઇન્દુકુમાર જોગણુ કને આવે છે.)

જોગણુ : વર્ણનાં બ્રાહ્મણો ગુરુ ;

એમ આશ્રમ માત્રનો પાયો ગૃહસ્થાશ્રમ.

રાજ : ને રસબંસીને અનહદ નાદે

ગૃહસ્થાશ્રમની પદતાલી તે રાસ.

જોગણુ : કલ્યાણ થાવ પુત્ર ! ત્હમારું.

સંસારિયાંની સરલ ક્રીડીઓ

પુણ્યના પ્રકાશ ઉકેલે છે ગહન.

સંસારની રસબંસરી પુણ્યગીત ગબાવે

એટલું સંભાળવાનું છે સાધુઓને શિર.

રાસ : રસનો પરમ સાગર પાથર્યો છે,

પણ સદાની માઝાવન્તો.

રસહિન્ડોલે યૌવન ડોલે છે અહીં,
પણ પ્રધાનતઃ પવિત્રતાથી ઉર્મિએ.

ભેગણુ : રસમાં છે રાસની પ્રેરણા,
ને પુણ્યમાં છે રાસની પાળ.

રાજ : સહુ પોતપોતાને જ સાચવે છે.
છતાં સંસારની સંયમપાળો સારી.
દર્શનમાં દેવ ને રસવાર્તામાં વસન્ત છે
સ્નેહશોધન્તાં કૌમારાશ્રમીઓનાં:
પણ અડવાનાં અગ્નિ દગ્ગાડે,
માટે સ્પર્શનિષેધ છે વિભતિઓને:
એકાન્તની શયતાનભૂતાવળ લભાવે
માટે દૃષ્ટિઅતિક્રમની છે બાધા.

ધન્દુ : એકાન્તમાં તો ઇશ્વરના છે આવાસ ?

રાજ : સાધુતાનાં લોચન હોય તહેમને,
સપ્તરંગી સંસારને નહિ.
દુનિયામાં દેવ છે ફડોયલા,
ને શયતાન છે રડોયલા.

ભેગણુ : સંવનનકાલે ગુરૂજનને દૃષ્ટિઅતિક્રમ
સ્નેહનાં સાધુઓને છે નિરર્થક,
કામનાં પૂજારીઓને છે પાપદિશા.
ઉષ્મા સેવી-સત્કારી દાગધુ નહિ
અગ્નિહોત્રની એ પરમ અગ્નિચર્યા.
સંસ્કારની પુણ્યભાવ સુધડતા
ને સત્સંગની પાવનકારિણી સંયમપાળ

એ જ છે યૌવનની લગામો.
ખાકી તો આત્મૈવ હ્યાત્મનો
વન્ધુરાત્મૈવ રિપુરાત્મનઃ

રાજઃ પશુ દાઝવાની ખીકે
અગ્નિ જ ન પ્રગટાવવા
એમ તો નહિ ને ?

ભોગશુઃ તો તો લૂંટાવાની ખીકે
લક્ષ્મી જ ન વસાવવાની.
એવી હોય કાંઈ અવળી આશુ ?

ધન્દુઃ પશુ રાજ ! કહેશો ?
તહમારી કુંજે લગ્ન એટલે શું ?

રાજઃ (હસતાં)

લગ્નની જિજ્ઞાસા બગી ?
બ્રહ્મચર્યવ્રત ટકશે બ્રહ્મચારીનાં ?
માણ ! ભૂલ સુધારજો; સાંભળો.
સતિયાંના સંવનનનો પરિપાક તે લગ્નઃ
રસોપાસકોની રનેહદીક્ષા તે લગ્નઃ
ગુરુજન કે સખીજન સમક્ષ
બ્રહ્મચર્યસોહન્ટાં બ્રહ્મસન્તાન
પ્રેમપ્રતિજ્ઞા લઈ સંસારવ્રતને વરે
એ અમારી અમૃતકુંજે લગ્ન.
દેવવિધિ કે દેશવિધિ એ બાહ્યાચાર,
આત્મનૃવિધિ એ જ લગ્ન.

એ અવસરથી તેઓ અખંડ લગ્નપ્રતિયાં;
પછી તે કૌમારનિયમાવલિથી પર.

જોગણુ : ને પે-એ-લાં કાન્તિદેવી:
કુમારિકા છે, કે સંસારિણી ?

રાજ : કપરો પૂછ્યો પ્રશ્ન,
જલના રંગ જેવો.
દેહદેશે કુમારિકા છે,
આત્મદેશે છે સંસારસોહામણી.

જોગણુ : એમ જ, ભટ્ટરાજ ! એમ જ.
પુણ્યનાં પુણ્યોનાં સ્નેહલગ્ન
નથી વિધિ કે નથી વિલાસ.
પ્રેમભાવનું રસગૂંથણુ એ લગ્ન,
આત્મામાં આત્માની રસપ્રતિષ્ઠા એ લગ્ન.

રાજ : ને એ રસરાસમાં સદ્ધર્મસ્થાપના
તે પુણ્યપમરતો ગૃહસ્થાશ્રમ.
-ને માણ ! ધર્મ એટલે શું ?
સંપ્રદાયો ?

જોગણુ : આખાં-ભાગ્યાં એ ચે છે નાવખટો
આ મહામોજ સંસારસાગરતરણનાં.
મધ્યજલમાં એકલબાહુએ તરવા કરતાં
કાલજીર્ણ હૃદયેસાંનો આધારે શો ખોટો ?
બાકી તો પુણ્ય ને પ્રભુ,
દેવ ને દેવજીવન તે ધર્મ.
પન્થ એટલે પાંચિયારાંના પાણી,

ને સંપ્રદાય એટલે જોખલામાંનાં પાણી;

ઢોળાઇ ઢોળાઇ જતાં ચે

પીધે કંઇક તૃષા ઠારે.

મહાસાગર મ્હારા ખારા,

ને મેહુલા આવે આઠે માસે !

-પણ સાંભળો-સાંભળો, સોહાગિયાં !

કાન્તિકુમારીનો રસહીંચકો.

ગગનમાં ગાજતી કોયલ બોલે છે;

સુણો એ પ્રશ્નાંડલેદી ટહુકાર.

વસન્ત: જીવનઝૂલે જૂલન્તાં પૂર્વે

દેવી શાલ ઓઢાડે છે યશરાણીને.

રાજ : સહિયરનું સલૂણું એ સખ્ય.

(રાસમંડલે અન્ય દિશામાં)

વસન્ત: યશ ખેન! ગાવ એ કાશ્મીરી શાલ.

નાથે શાલ ને ગીત બન્ને આખ્યાં;

બતાવો જગતને.

યશ : એમાંથી શું શું લીડું નથી સંસારે

કે દેખાડતાં શરમાઉં? નિહાળો.

હું તો ઓહું-ઓહું ને સરી બચ રે

મ્હારી કાશ્મીરી શાલ.

મ્હારૂં હૃદય ઢાંકું એવી બતાવ, સખિ રે!

કેઇ લાવજણુ શાલ. મુવ

ધરી ઝોળી એક યોગીરાજ આવિયા રે લોલ;

મ્હેં તો છાતી પર છુન્દણાં પડાવિયાં રે લોલ:

• મોંઘા લિક્ષામન્ત્ર મનડે જડાવિયા રે લોલ:

પછી ઝોઢવા ખરીદી આ રસાલ

મહારી કાશ્મીરી શાલ.

મહારૂં હૃદય ભરાયું અને વાધતું રે લોલ;

મહારી ચોળી કેરાં બન્ધનો હરાવતું રે લોલ;

મહારા સાળુડાનું પોત તો આછું હતું રે લોલ:

પછી ઝોઢવા ખરીદી આ વિશાલ

મહારી કાશ્મીરી શાલ.

મહારે હૈયે ખડેન! શાલ ન આવી રહે રે લોલ;

મહારી લાજ કેરાં ચીર તે લેતી વહે રે લોલ;

રખે! ઉરલેખ લોક કે વાંચી લહે રે લોલ:

મહને ગૂંથી આપ, રાજવણુ બાલ!

એક અદ્ભુત શાલ.

મહારૂં હૃદય ઢાંકુ એવી બતાવ, સખિ રે !

કોઈ લાજવણુ શાલ.

કાન્તિ: યશ! મેઘ ગર્જશે ને વર્ષશે,

વીજની વેલડી નર્તશે,

ઉરઆકાશે રસઘટા ભ્રમશે:

વર્ષા વાળી પાછી નહીં વળે.

ઉભરાતાં અન્તર સાગર શાં ઉછળશે,

ઢાંકયાં નહિ ઢંકાય.

યશ: ગાવ ત્હમારો હીંચકો, કાન્તિ ખડેન!

કાન્તિ: ના, ના, નહિ-લે.

(યશના ભુજપાસમાંથી છટકવા ડાલે છે.)

યશ : ગાવ, નહિ—બસ—ગાવ.

કાન્તિ : લે ત્યારે હિંચકે હિંચકે.

ત્યારે કચ્છાં કશુંય છે અધૂરું તે ?

(કાન્તિકુમારીનાં ચરણોમાં પગના પાટલીપલ્લવમાં સન્તાતો એક પડછાયો પડે છે. કાન્તિકુમારી રાસમાં ધૂમે છે તેમ તેમ એ પડછાયો પણ ધૂમતો બાસે છે.)

હિંચકો કેણુ દેશે ? રાજ !

મ્હને કેા જૂલાવશે ? મહારાજ !

લળી લળી આંબલિયાની ડાળ,

કે ત્યહાં મુજ જૂલો જૂલો, સિરતાજ !

હિંચકો કેણુ દેશે ? રાજ !

મ્હને કેા જૂલાવશે ? મહારાજ !

રડે—રડે કેાકિલ ઉપર રુદન,

નીચે મંજરી ઢળી, સિરતાજ !

હિંચકો કેણુ દેશે ? રાજ !

મ્હને કેા જૂલાવશે ? મહારાજ !

(પડછાયાને પ્રાણવન્તો માની લેવાને કાન્તિ કુમારી વાંકી વળે છે. પડછાયો નળી ચતુરા ચોબીલી પડે છે.)

જૂલો—જૂલો અલખેલી આ વસન્ત,

હું ય અલખેલડી, સિરતાજ !

હિંચકો કેણુ દેશે ? રાજ !

મ્હને કેા જૂલાવશે ? મહારાજ !

(રાસ પૂરો થયે સ્વગત)

એ પડછાયો હતો કે પુરુષ ?

—એ શેનો પડછાયો ?

મહારા પ્રાણુનો પડછાયો ?

કે મનના મનોરથનો પડછાયો ?

રાજ : અમીકાંઠી દેવકુમારિકાનો એ ટહુકો !

(કાન્તિ કુમારી ભટ્ટરાજની સ્હામું જૂવે છે, એટલે)

પધારો, અતિથિદેવને સત્કારો.

અમૃતપુરે આઠ્યા છે જગતના અતિથિ .

(જગતજેતા જ્યધ્વજ સરિખડી કાન્તિ કુમારી
આવે છે. ઇન્દુકુમારને)

એમની કૂલપરખનાં પાણી—

કાન્તિ : મહારી પરખ શાની એમાં ?

વાડીમાં ઉગી વાડીમાં કરમાય,

સજ્જનને સોંપ્યે તે પ્રેરણા પાય.

જગતવાડીનાં કૂલડાંની એ પરખ.

રાજ : ત્હમારી આત્મનૂવાડીનાં

કૂલપરિમલની એ પરખ.

ત્હમારી પવિત્રતાના, પુણ્યભાવના,

ત્હમારાં રસપ્રકાશ ને પ્રભુતાના,

સુજનસોહવતા ત્હમારા સૌન્દર્યના

પરિમલની એ તો પરખ.

ઓ કૌમારકિરીટિની દેવિ !

દેવભૂમિ શા ત્હમારા હૃદયનામાંના

બ્રહ્મવર્ચસની એ પરખ.

બ્રહ્માંડ શાં ભાગ્ય હશે

એ અતિથિ પીશે એ પરખનાં પાણી.

વસન્ત : પધારો, ઘડીપળ રહી છે,
મહિનાનાં ઉર ભરી લઇએ.

કાન્તિ : ત્હમે તો એવા જ છો.
કવિતા આમ ઢાળી નાંખશો તો
યશદેવીને શાથી વધાવશો છ ?

(દિધુધુખ્યને વાળી તીરછાં દષ્ટિબાણ ફેંકતી કાન્તિ કુમારી રાસ-
મંડળ ભણી વળે છે. રાસ રચાયો છે. વાર્તાવાદમાં રહેવાથી પોતે સંજ્ઞાથી-
વિહોણી એકલી-અટ્ટલી પડે છે, રાસને આરે ઉભી પળેઠ મૂંઝાય છે.)

રાજ : પધારશો ? અતિથિ દેવ !
અમૃતપુરનાં સૌન્દર્યદેવી
વાટ બેતાં ઉભાં છે
રાસના રસઘાટે એકલવાયાં.

(અદશ્યનાં આકર્ષણે ડગલું ઉપડે છે, પણ પૃથ્વી જાણે પાપને
પકડી રાખે છે.)

ઈન્દુ : (સ્વગત) મત ? નહીં જ બાઉ.

ત્હામે બેણે હોડીને દોરથી કે દોરે એમ કે અતીન્દ્રિય દોરદોયાં
ઇન્દુકુમાર રાસમંડળમાં જાય છે, કાન્તિકુમારીને ફૂલઅંજલિથી વધાવે છે.
ફૂલસ્પર્શે કાન્તિકુમારી વિચારમૂર્છામાંથી જાગે છે, રાસ જામે છે. રાજ-
દંડની રૂપાઘૂંધરીઓની રમઝટ રણકે છે.)

વસન્ત : ચન્દ્ર ! જરા બતાવ-બતાવ તો બાપુ ! ચોલ.

વીર ! ફૂલડે વધાવું,

મ્હારે હાથડે હુલાવું,

જરા બતાવ-બતાવ તો બાપુ ! ચોલ.

ધ્રુવ.

આવ, આંખડીમાં ચન્દ્ર! મૂકી રાખું;
 મહારા માથાનો મુગટ કરી આંખું;
 મહારા મન્હિરના દેવ સ્થાપી પૂજું-પૂજાવું, હો ચન્દ્રજી!
 વીર! ફૂલડે વધાવું,
 મહારે હાથડે હુલાવું,
 જરા જાતાં-જાતાં તો બાપુ ! થોભ.
 (એકે એકે રસયુગલો રાસ પૂરો કરી વિરમતાં બપ છે.)
 રસરાસ અધૂરા કે રહી જશે;
 કંઈકંઈની બેલડીઓ ચે તૂટશે;
 પ્રાણ વારૂં, પાલવડો પ્રસારૂં, ઉભા રહો, હો ચન્દ્રજી!
 વીર ! ફૂલડે વધાવું,
 મહારે હાથડે હુલાવું,
 જરા જાતાં-જાતાં તો બાપુ ! થોભ:
 ચન્દ્ર ! જરા સાચું-ખોટું તો બાપુ ! થોભ:
 ચન્દ્ર ! જરા—

અખીઓ : ચન્દ્ર આથમ્યો, અજવાળાં સમેટાયાં.

કાન્તિ : ચન્દ્ર ઉગ્યો કે આથમ્યો ?

આ રહ્યો,—આ-આ મહારો ચન્દ્ર.

(રાસ વિરમે છે, કાન્તિ-ધન્ડુનો રાસ અધૂરો રહે છે. રસતન્દ્રાવન્તી એ બેલડી પરસ્પરનાં લોચનમાં લોચન ઢાળી-સ્વપ્નવશ સમીક્ષણેક ઉભે છે. પ્રમદા તહેમને વિપ્લટાં પાડે છે. વનઘટાઓની કુંજયુક્ષાઓમાં ભમતા જૂત જેવો ધન્ડુકુમાર અદૃશ્ય થાય છે.)

પાંખડી : એ જ એ અતિથિદેવ:

કાન્તિ ખહેન વાટ ભેતાં હતાં તે.

પ્રમદા : બેશ-બેશ, ચખાવલી !

ન્હાનું મોઢું ને મ્હોટા બોલ.

કાંચન : કાન્તિ ખેન ! જગો, જગો.

વસન્ત : રસસમાધિ છે સ્નેહયોગિનીની.

પ્રમદા : આજકાલ સમાધિઓ બહુ લાધે છે

સ્નેહનાં સાધુ અને સાધુડીઓને.

અમે તો અથડાતાં ને અથડાઇએ,

જગતને માર્ગે અનુભવ વીણતાં.

પાણી લાવો, પાણી ઠેકાં.

(ધવાએલી રસવીરાંગના સમી કાન્તિકુમારીને વસન્ત હૈયાડાળે વિસામે દે છે, પ્રમદા સુન્દરી પાલવપંખે વાયુ ઢોળે છે, જલ્દ આંખે જોગણુ ઝારી લલ જલકણુ છાંટે છે, પાંખડી ફૂલપ્રોક્ષણુ કરે છે, સખીઓ આશ્વાસનગીત ગાય છે.)

સખીઓ : ખમ્મા મ્હારી નન્દિની ! રે નન્દિની !

કુંળું ત્હારું હૈયું સંભાળ એક, નન્દિની !

ખમ્મા મ્હારી નન્દિની ! રે નન્દિની !

ખેલતાં શું કાંટા વાગ્યા ? બાપુ નન્દિની !

કેવડાને ક્યારે જતી ન, ખેન નન્દિની !

મોગરાના મૂકળે કિરીટ શિર, નન્દિની !

ખમ્મા મ્હારી નન્દિની ! રે હો નન્દિની !

ઉડતાં કે તેજ શું વાગ્યાં ? બાપુ નન્દિની !

વીજળીને ઝાલવા જતી ન, ખેન નન્દિની !

ચન્દ્રિકામાં ઝીલજે ઝીલાય તેમ, નન્દિની !

ખમ્મા મ્હારી નન્દિની ! રે હો નન્દિની !

કેકિલાની કેલિ વાગી શું ? ખાપુ નન્દિની !
 પુષ્પના શું વાગ્યા પરાગ ? ખડેન નન્દિની !
 બ્હાલઘેલી વાટમાં વસન્ત વાગી ? નન્દિની !
 વેણુ ? કે કે વાગી સુહાગી રાજઆંખડી ?
 ખમ્મા મ્હારી નન્દિની ! રે હો નન્દિની !

દેવ : શિક્ષાવચનો વૃથા છે અંહી,
 ને ઉપાલંબે છે અમસ્તા.
 પૃથક્કરણથી પર છે એ
 રસસોહાગિયાંઓની પરમ પ્રેમવાર્તા.

ભોગણુ : કોદાત્ ? કસ્માદાત્
 સ્નેહોદાત્, સ્નેહાયાદાત્ :
 સ્નેહોદાતા, સ્નેહપ્રતિપ્રાહિતા :
 સ્નેહૈતત્તે.

રાસમંડળી : રસેશ્વર ભગવાનનો જય !

(પોયણાંની પાંખડીઓ શી કાન્તિકુમારી લગરિક આંખ ઉઘાડે છે.)

ભોગણુ : રસો વૈ સ :

પ્રથમાવૃત્તિમાંની નોંધ

એક ઢહાડો મુદ્રણાલયના મુદ્રણાધિપતિ મહારે ત્હાં આબ્યા હતા. વાતચીત થતાં ત્હેમણે કહ્યું: કવિ સાહેબ! આ અંક છપાતાં ત્રણ વર્ષ વીતવા આબ્યાં. ફરમાના કાગળો ચે અંખા પડયા.

હસતાં હસતાં મહેં કહ્યું: ઇન્દુ કુમાર લખાતાં આજ ત્રીસમું વર્ષ પૂરું થવા આબ્યું; તો છપાતાં ત્રીણું વર્ષે ન થાય ?

આ અન્યના કાગળ શાહી છાપ ફરમામાં વિવિધતા જણાય તો પાઠક ! ત્હેનો ખુલાસો ઉપરના વાર્તાલાપમાં જડશે. વસન્ત આવે ને ભય, ફૂલડાં વીણાય ને ગૂંથાઈ, એમ ગૂંથતાં ગૂંથતાં આ અન્યનાં ગૂંથણ ને મુદ્રણ પૂરાં થયાં છે. એટલે કાગળ વિ. ની રંગછાયાઓમાં લેહ જણાશે. મંદીના કવિતાના પરિમલ ઉરળહલાવતા લાગે સો પાનાં-ઝોની આ ઉપલક્રિયા કરમાથને પાઠક ! ક્ષણિક કાળછાયા ગણજે. પાનાં નથી, અક્ષર અમૃતહેયાળા હોય.

નવેમ્બર, ૧૯૨૭

ન્યા. દ. કે.

